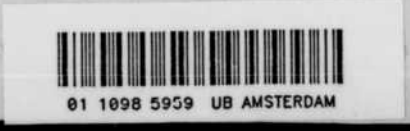
1153

H
35

1153

H
35

1153
H35

1153
H35

01 1098 5959 UB AMSTERDAM

HET CHRISTELIJK HUISGEZIN

DOOR

DR. H. BAVINCK.

Kampen — J. H. KOK — 1908.

1153
26 35

Het Christelijk Huisgezin.

Het Christelijk Huisgezin

DOOR

DR. H. BAVINCK.

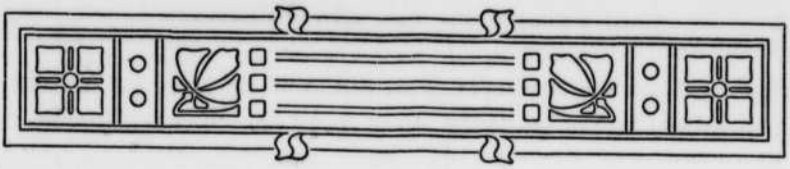

KAMPEN — J. H. KOK — 1908.

BIBLIOTH. ASTEL

INHOUD.

		Bladz
I.	De oorsprong van het huisgezin	1
II.	De verstoring van het huisgezin	11
III.	Het huisgezin bij de volken	19
IV.	Het huisgezin onder Israël	37
V.	Het huisgezin in het Nieuwe Testament . . .	47
VI.	Gevaren voor het huisgezin	66
VII.	Huwelijk en huisgezin.	81
VIII.	Huisgezin en Opvoeding	113
IX.	Huisgezin en Maatschappij	142
X.	De toekomst van het huisgezin.	178

I.

DE OORSPRONG VAN HET HUISGEZIN.

De geschiedenis van het menschelijk geslacht begint met eene bruiloft.

Nadat God in den beginne den hemel en de aarde geschapen had, bereidde Hij deze laatste door een zesdaagschen arbeid tot eene woonplaats voor den mensch. Want de hemel is des Heeren, maar de aarde heeft Hij den menschenkinderen gegeven. Doch die aarde bestond eerst in een ongevormden toestand; zij was woest en ledig. Door allerlei scheiding aan te brengen, tusschen licht en duisternis, tusschen het water beneden en boven het uitspansel, tusschen land en zee, tusschen dag en nacht, tusschen maanden en jaren, maakte God aan hare woestheid een einde. En door land en zee, lucht en aarde te bevolken met eene menigte van levende wezens, van planten en dieren, visschen en vogelen, vervulde Hij ze en deed Hij hare ledigheid wijken.

Maar deze ledigheid wordt eerst ten volle overwonnen,

als God er nu toe overgaat, om den mensch en in hem het menschelijk geslacht te scheppen. Want Hij schiep de aarde niet, dat zij ledig zijn zoude, maar Hij formeerde ze, opdat men daarin wonen zoude, Jes. 45 : 18. Dien mensch schiep Hij daarom na een bijzonderen raadslag; Hij schiep hem naar zijn beeld en gelijkenis; Hij schiep hem terstond in geslacht onderscheiden, als man en als vrouw. En als Hij hen geschapen heeft, zegent Hij ze en geeft hun de gansche aarde tot rijksgebied.

In deze enkele trekken ligt alles opgesloten, wat wij noodig hebben te weten over den oorsprong, het wezen en de bestemming van den mensch. Zij bevatten eene wijsheid, die het verstand der verstandigen zeer verre te boven gaat. Wat de Schrift in het verder verloop der openbaring en reeds terstond in het tweede hoofdstuk daaraan toevoegt, is uitbreiding en toelichting van hetgeen in het eerste hoofdstuk kort en zakelijk werd medegedeeld.

God schiep eerst den man; naar het lichaam uit het stof der aarde, naar de ziel door den adem des levens, die hem van boven ingeblazen werd. De dieren ontstonden anders; zij werden op een machtwoord Gods door en uit de aarde voortgebracht. Anders ontstonden ook de engelen, want zij werden allen te zamen, in eens, voltooid, in vol getal geschapen. Maar de mensch, aan beiden verwant, is van beiden onderscheiden. Door zijn lichaam staat hij met de aarde in gemeenschap; door zijn geest, die van boven is, is hij aan den hemel verbonden. En beide zijn in hem zoo innig vereenigd, dat de mensch onder alle schepselen eene eigene natuur draagt en eene

eigene plaats inneemt. De mensch is in bijzonderen zin een maaksel Gods; hij is zijn beeld en gelijkenis, zijn zoon en zijn geslacht.

De eerste mensch werd voorts terstond als man geschapen, niet onzijdig en niet als manvrouw, maar met een bepaald geslacht. Dat komt daarin uit, dat hij, ofschoon in den hof geplaatst en van al wat hij voor zijn onderhoud noodig had in overvloed voorzien, toch eenzaam zich gevoelt. God schiep hem zoo; en zegt zelf en uit zichzelf, dat het niet goed is, dat de mensch alleen zij. Hij plantte hem terstond het verlangen der liefde in de ziel naar eene, die hem gelijk ware. Dat verlangen werd niet bevredigd door de dieren, wier wezen hij doorzag, wier soort hij onderscheidde en wier namen hij uitdacht. Zij waren machtig en groot, edel en voornaam, maar zij waren zijns gelijken niet. De schepping der vrouw wordt voorafgegaan door het besef der behoefte, welke de eerste mensch te midden van al zijn rijkdom in zijn eigen hart ontdekte; zelfs het geschapen zijn naar Gods beeld kon die behoefte niet bevredigen. Zoo is de vrouw het antwoord op de vraag, die den man uit het hart en over de lippen vloeide. Zij is de verhooring van zijn gebed: de gave, welke God hem uit rijke liefde schonk.

Want ofschoon door den man begeerd, werd zij niet door hemzelven, maar door God geschapen. De vrouw is, evengoed als de man, eene bijzondere schepping Gods, dragende zijn beeld en gelijkenis. Als de apostel Paulus in 1 Cor. 11 : 7 den man het beeld en de heerlijkheid Gods noemt en de vrouw de heerlijkheid des mans, dan ontzegt hij daarmede aan de vrouw toch volstrekt niet het beeld

en de gelijkenis Gods. Want hij handelt daar niet over den man en de vrouw als mensch in het algemeen, maar over de verhouding, waarin zij in het huwelijk tot elkander hebben te staan. In het echtelijk leven en in het huisgezin, dan is het de man, die als hoofd, in zijne verschijning en in zijne heerschappij, het beeld en de heerlijkheid Gods afstraalt; en de vrouw heeft dan de roeping, om in gehoorzaamheid aan den man, zijne heerlijkheid te vertoonen. Maar daarmede is volstrekt niet in strijd, dat de vrouw, op zichzelve, als mensch beschouwd, evengoed draagster van het beeld en de gelijkenis Gods is als de man.

Het scheppingsverhaal in Genesis laat dit duidelijk hierin uitkomen, dat het beiden te zamen naar Gods beeld geschapen noemt, Gen. 1 : 27. Niet een van beide, en ook niet de een los van den ander, maar man en vrouw te zamen, in onderling verband, ieder op zijne wijze en naar eene bijzondere zijde, zijn geschapen naar Gods beeld en spreiden zijne gelijkenis ten toon. Daarom vergelijkt zich de Heere niet alleen bij den Vader, die zich ontfermt over zijne kinderen, Ps. 103 : 13, maar evenzeer bij de moeder, die haar zuigeling niet vergeten kan, Jes. 49 : 15. Hij kastijdt als een vader, Hebr. 12 : 6, maar troost ook als eene moeder, Jes. 66 : 13, en vergoedt beider verlies, Ps. 27 : 10.

Toch, al is de vrouw niet geschapen *door* den man, zij is toch *uit* den man. Adam is eerst gemaakt, daarna Eva. Beide in tijd en in orde gaat de man aan de vrouw vooraf. Niet slechts werd de vrouw *na* den man geschapen, maar ook werd zij door God *uit* hem voortgebracht. Gelijk

de aarde den grondslag uitmaakte voor het lichaam van den man, zoo vormde het lichaam van den man op zijne beurt de bouwstof, waaruit God de vrouw formeerde. De wijze, waarop de man werd geschapen, knoopt een onverbrekelijken band tusschen den mensch en de aarde; de wijze, waarop de vrouw het aanzijn ontving, stelt haar in zoodanige betrekking tot den man, dat zij onafscheidelijk aan hem gebonden is en ook de eenheid van het menschelijk geslacht er volkomen door bewaard wordt. De vrouw wordt niet zelfstandig, niet onafhankelijk van den man, niet buiten zijne bemiddeling om, geschapen; zij is niet een eigen beginsel en hoofd van het menschelijk geslacht, maar zij werd zelve uit den man, uit zijn vleesch en bloed, geformeerd. De menschheid is één geheel, een lichaam met één hoofd, een gebouw met één hoeksteen.

Recht tot verhoovaardiging ontleent de man hier in het minst niet aan, want hij ontving de vrouw, die hij begeerde, geheel buiten zijn toedoen om, zonder zijn weten en willen, in den diepen slaap, welken God over zijn ziel en lichaam uitgebreid had. De vrouw moge *uit* den man zijn, zij ontstond niet *door* hem; zij dankt niet aan den man, maar, evenals deze, aan God het bestaan. Zij is dus in volstrekten zin eene gave Gods, de grootste gave, welke Hij aan den naar zijn beeld geschapen man verleenen kon en die deze daarom als zoodanig, als een gift uit de hand des Heeren, ontvangen en waardeeren moet.

Zóó werd Eva ook door Adam begroet. Zoodra hij haar aanschouwde, kende hij haar; zijne kennis was eene kennis der liefde. Hij zag in haar geen vreemde maar eene eigene; zij droeg dezelfde natuur, die hij deelachtig

was; zij vertoonde hetzelfde beeld Gods, dat hem geschonken werd; en toch was zij eene andere dan hij, met een eigen geslacht, karakter en bestemming. Als een juichkreet, als een bruiloftslied klonk het daarom van zijne lippen: deze is nu eindelijk vleesch van mijn vleesch en been van mijn gebeente; men zal ze manninne heeten, omdat zij uit den man genomen werd!

Evenals de man terstond als man geschapen werd, zoo werd de vrouw terstond als vrouw geformeerd. Als mensch niet alleen, ook als vrouw heeft zij haar oorsprong in God. God is de Schepper van den mensch, en tegelijk ook de Insteller van het geslacht en van het geslachtsonderscheid. Niet door de zonde kwam dit onderscheid tot stand; het bestond van den aanvang af, het heeft in de schepping zijn grond, het is eene openbaring van Gods wil en vrijmacht, en daarom wijs en heilig en goed. Niemand mag daarom dit onderscheid in zichzelf of in anderen miskennen of verachten. Het is door God gewild en in de natuur gegrond. Het werd toen en is nog altijd door Hem gewild; Hij is er de vrijmachtige Beschikker van; man en vrouw hebben hunne menschelijke natuur niet alleen, maar ook hun onderscheiden geslacht en aard aan God te danken. Zij zijn beiden goed, zooals zij beiden voortkomen uit Gods hand. Samen en in onderlinge gemeenschap dragen zij het Goddelijk beeld. God is zelf de Schepper van de tweeheid in de eenheid.

In die eenheid zijn zij en blijven zij daarom twee. Zij hebben elk een eigen natuur, karakter en bestemming. Voordat de vrouw geschapen werd, werd de man reeds in den hof geplaatst en tot eene bepaalde taak en be-

stemming geroepen. Aan hem werd als hoofd van het menschelijk geslacht het proefgebod gegeven, opdat hij in het houden daarvan zijne volstrekte gehoorzaamheid aan God bewijzen zou. En tegelijk ontving hij daarmede de taak, om den hof te bebouwen en te bewaken; het eerste houdt den plicht in, dat de mensch al de schatten ontginnen moet, welke God in de aarde neergelegd heeft; en het tweede legt hem de roeping op, om het gansche schepsel te beschermen tegen elke vijandige macht, die het verderven wilde, en het alzoo te bewaren voor de dienstbaarheid der verderfenis. Deze tweeërlei taak, de volstrekte gehoorzaamheid aan God en de bebouwing en bewaking van den hof, staat de eene met de andere in nauw verband. Heer der aarde kan de mensch alleen zijn, als hij dienstknecht en zoon Gods is; en als hij dit laatste is en blijft, is hij en wordt hij steeds meer de onderwerper der aarde. Het beeld Gods ontvouwt zich in de wereldheerschappij; de zachtmoedigen, die in gehoorzaamheid den wil Gods volbrengen, beërven het aardrijk.

Maar als dat de roeping is van den beelddrager Gods, om n.l. de aarde te vervullen, te onderwerpen en te beheerschen, dan is één enkel mensch, ook al is hij een man en een zoon Gods, tot de uitoefening daarvan niet bekwaam. Dan heeft hij eene hulpe van noode; eene vrouw, die niet boven hem staat en hem overheerscht, noch ook beneden hem staat en door hem tot een genotmiddel verlaagd wordt, maar die naast hem staat, aan zijne zijde plaats neemt en daarom ook uit zijne zijde geformeerd wordt.

Man en vrouw zijn beide mensch, en zijn toch onder-

scheiden in lichaamsbouw en zielekracht. En zoo ook ontvangen zij beiden dezelfde roeping en toch in die ééne roeping eene verschillende taak en werkzaamheid. De man is geroepen, om in gehoorzaamheid aan Gods wil de gansche aarde aan zijne voeten te onderwerpen; hij moet ze ontginnen tot aan hare einden toe; door kennis en kunst, door landbouw en veeteelt, door nijverheid en handel moet hij al de rijkdommen van gedachte en kracht, van vruchtbaarheid en leven uit de aarde te voorschijn brengen, welke God naar zijne onuitputtelijke goedigheid daarin verborgen heeft. En de vrouw moet hem, in vrije gehoorzaamheid en zelfstandige medewerking, in het volbrengen dier taak behulpzaam zijn. Behulpzaam in den rijksten en ruimsten zin, lichamelijk en geestelijk, met haar wijsheid en liefde, met haar hoofd en haar hart. Behulpzaam, om het menschelijk geslacht voort te planten, om kinderen op te voeden in de vreeze des Heeren, om aan een rijk van redelijke en zedelijke wezens het aanzijn te schenken, en om alzoo door de menschheid, die uit haar voortkomt, de aarde tot onderwerping te brengen.

Want in de menschheid wordt eerst het beeld Gods ten volle ontvouwd, en in de heerschappij over de gansche aarde bereikt het eerst zijne bestemming en doel. Het is God zelf, die door de menschheid de aarde aan zijne voeten onderwerpen en in de ontdekking van al hare schatten zijne eigene heerlijkheid ten toon spreiden wil. Beiden, man en vrouw, staan dus met hunne onderscheidene gaven in één heiligen dienst, volbrengen ééne dure roeping, arbeiden aan één Goddelijk werk. Maar zij kunnen aan deze hunne verheven bestemming ook dan alleen be-

antwoorden, indien zij samen gehoorzaam blijven aan het Goddelijk gebod, vóór alle dingen in zichzelven en in elkander het beeld Gods blijven eeren, en dientengevolge ook blijven leven in de innigste gemeenschap onderling. Om die eenheid, gemeenschap en samenwerking naar ziel en lichaam mogelijk en werkelijk te maken, schiep God de vrouw *uit* den man en *om* den man, 1 Cor. 11 : 8, 9; maar ook tevens *tot* den man, evenals den man *tot* de vrouw. God maakte uit éénen twee, opdat Hij die twee wederom tot één maken zou, tot ééne ziel en één vleesch. Zulk eene gemeenschap is slechts tusschen twee mogelijk. Het huwelijk was van den beginne af en is krachtens zijne natuur monogamisch, eene echtverbintenis tusschen één man en ééne vrouw, en daarom ook een verbond voor het leven, onscheidbaar door menschelijke macht; wat God alzoo samenvoegt, zal de mensch niet scheiden, Matth. 19 : 6, 8. De mensch scheide van zijne ouders, verlate zijn vader en zijne moeder en hange zijne vrouw aan; maar zijne vrouw verlate hij nooit! De liefde tot de ouders wordt in sterkte en duur door die tot de vrouw overtroffen. Zij is sterker dan de dood. Geen liefde komt Gods liefde nader, noch is zoo groot.

Op deze gemeenschap der liefde heeft God dan ook in bijzonderen zin zijn zegen gelegd. Hij is de Schepper van man en van vrouw, de Insteller van het huwelijk, en ook de Zegenaar van den echt. Elk kind, dat geboren wordt, is vrucht der gemeenschap, en daarin tevens vrucht van Goddelijken zegen. De twee-eenheid van den mensch breidt in het kind tot de drie-eenheid zich uit. Vader, moeder en kind zijn één ziel en één vleesch, uitbreiding

en ontplooiing van het ééne beeld Gods, één in drievoudige verscheidenheid en verscheiden in harmonische eenheid.

Deze drie-eenheid van verhoudingen en betrekkingen, van eigenschappen en gaven maakt den grondvorm van heel de maatschappelijke samenleving uit. Het gezag van den vader, de liefde der moeder en de gehoorzaamheid van het kind zijn in hunne eenheid het drievoudig snoer, dat alle verhoudingen in de menschelijke samenleving samenbindt en handhaaft. In het zieleleven van elken harmonischen mensch vormt deze drieklank den grondtoon. Geen man is volmaakt zonder eenige vrouwelijke, geen vrouw zonder eenige mannelijke eigenschappen, en aan man en vrouw beiden wordt het kind ten voorbeeld gesteld, Matth. 18 : 3. In elke vereeniging, in iedere maatschappij, in kerk en in staat is er altijd aan deze drieërlei eigenschappen en gaven behoefte. Gezag, liefde en gehoorzaamheid zijn de pijlers van alle menschelijke samenleving.

Een dichter zong van het eeuwig-vrouwelijke. Hij had in zijn lied evengoed het eeuwig-mannelijke en het eeuwig-kinderlijke kunnen verheerlijken. Want alle goede gave en volmaakte gift in man en vrouw en kind daalt neder van den Vader der lichten, bij wien geene verandering is noch schaduw van omkeering. De mensch is als mensch, maar ook als man en vrouw en kind, ieder voor zichzelf en in onderlinge gemeenschap, geschapen naar het evenbeeld Gods.

II.

DE VERSTORING VAN HET HUISGEZIN.

Onder de zonde, waaraan de mensch zich korten tijd na zijne schepping schuldig maakte, heeft niet het minst het huisgezin geleden. Het derde hoofdstuk van Genesis verhaalt ons, dat de vrouw het eerst is verleid. Paulus leidt uit dit feit in verband met dat andere, dat Eva na Adam is geschapen, de gevolgtrekking af, dat de vrouw niet als leerares in de gemeente mag optreden en niet over den man moet heerschen, 1 Tim. 2 : 12—14, verg. 1 Cor. 14 : 34. Natuurlijk wil de apostel daarmede niet te kennen geven, dat Adam niet gezondigd heeft en niet schuldig staat. Want in Rom. 5 : 12 stelt hij juist den éénen mensch, Adam, voor alle zonde en dood in de wereld verantwoordelijk; in hem en door hem viel heel het menschelijk geslacht; alle menschen zijn toen vanwege zijne zonde in hem gestorven, 1 Cor. 15 : 22.

Maar Paulus wil zeggen, dat de vrouw het eerst, van buiten af, door de slang is verleid; zij is het eerst per-

soonlijk, voor zichzelve, gevallen; zij heeft het eerst aan ongeloof jegens God en haar man, aan lichtgeloovigheid jegens den verleider zich schuldig gemaakt. En de man is in zijn geloof en in zijne trouw bezweken, omdat de vrouw hem verleid heeft, en als leerares tegenover hem is opgetreden. Adam viel niet op dezelfde wijze als Eva. Eva viel uit begeerlijkheid; zij viel, omdat zij geloofde, dat het eten der vrucht haar Gode gelijk zou maken. Maar Adam viel, omdat de liefde tot de vrouw bij hem over de liefde tot God de overwinning behaalde.

De eerste zonde bracht dus terstond eene omkeering in de huiselijke orde teweeg. In plaats van den man te volgen, ging de vrouw vooraan. In plaats van gehoorzaam te zijn, nam zij de leiding in handen. In plaats van hulpe te wezen, wierp zij zich op tot meesteres en heerscheres. Adam en Eva zondigden niet alleen individueel, als menschen voor zichzelven, maar zij zondigden ook als man en vrouw, als vader en moeder; zij hebben met hun eigen lot, met het lot van hun gezin, met het lot van heel het menschelijk geslacht gespeeld.

Dat wordt onmiddellijk in de schrikkelijke gevolgen der zonde openbaar. Het eerste, waarin het schuldbesef tot uiting komt, is het schaamtegevoel. Toen werden hun beider oogen geopend, en zij werden gewaar, dat zij naakt waren. Schaamte is een onaangenaam, een onlustgevoel, dat bepaaldelijk in vrees voor schande bestaat en ons overvalt, wanneer wij in het algemeen iets onbehoorlijks gedaan of meenen gedaan te hebben. Dat onbehoorlijke kan in verschillende dingen gelegen zijn. De mensch schaamt zich om datgene, wat onder den sluier der kiesch-

heid en der kuischheid bedekt had moeten blijven, en toch door anderen is waargenomen. Hij schaamt zich om iets, dat hij in strijd met de zeden, de gewoonten, de beleefdheidsvormen gedaan heeft. Een jonge man schaamt zich dikwerf voor zijne vrienden voor de goede indrukken, die hij in zijn geweten ontvangen heeft. De wijzen en verstandigen schamen zich om de dwaasheid van het kruis. De vrome schaamt zich voor God en menschen over de zonden, waaraan hij zich heeft schuldig gemaakt.

Maar in het derde hoofdstuk van Genesis wordt gezegd, dat Adam en Eva zich schaamden, omdat zij naakt waren. Toch kan de naaktheid niet de diepste oorzaak van hun schaamtegevoel geweest zijn, want zij waren ook vóór hunne overtreding naakt en schaamden zich niet. Het schaamtegevoel komt wel daarin tot uiting, dat zij thans een onlustgevoel, een onaangenaam besef van hunne naaktheid kregen, maar het vindt in die naaktheid op zichzelve zijn oorsprong niet. Het had eene diepere oorzaak. Zij hadden Gods gebod overtreden, en waren niet onschuldig meer. Noch tegenover God, noch tegenover elkander. Hunne oogen werden geopend; zij voelden zich niet vrij meer tegenover elkander; zij durfden elkaar niet meer open in de oogen zien; zij lazen hunne schuld op elkanders gelaat en zij hoorden ze rondom zich uitspreken door de gansche natuur. Daar had eene schrikkelijke verandering in hunne zielsgesteldheid plaats, en zoo zagen zij alles anders, zichzelven, elkander, de wereld om zich heen, en God bovenal. Zij durfden Hem niet zien, vluchtten van zijn aangezicht weg en verbergden

zich in het geboomte van den hof. Inderdaad, hunne oogen waren geopend, maar in een anderen zin, dan de verleider hun gezegd had.

Toch is die schaamte ook weer een zegen. Een dier schaamt zich niet, en een duivel evenmin. Schaamte is alleen aan den mensch eigen, aan den gevallen mensch, die Gods gebod ongehoorzaam is geweest, maar dit ook beseft en erkent. Zij is een teeken van het ontwaakte geweten, dat den mensch schuldig stelt en veroordeelt. Door dat geweten blijft er iets in den mensch, dat de zonde afkeurt, dat als een rechter zich boven en tegenover hem stelt, en dat hem den vrede, de rust, den lust in de begane overtreding beneemt. Dubbel ongelukkig de mensch, die dat geweten tot zwijgen brengt, het verhardt en toeschroeit en dan ten slotte gewetenloos en schaamteloos wordt! Al doet het pijn en al veroordeelt het ons, het geweten houdt den mensch toch ook nog vast aan de wereld der onzienlijke dingen en behoedt hem voor wegzinking in bestialiteit. En wat het geweten inwendig in de ziel is, dat is de schaamte uitwendig in het lichaam. Schaamte is niet ten onrechte het geweten des lichaams genoemd. Beide bewijzen zij de gebrokenheid en de gedeeldheid in 's menschen bestaan, de disharmonie in zijn leven, den afstand tusschen wat hij behoorde te zijn en wat hij werkelijk is. Beide wijzen zij terug naar die ontzettende gebeurtenis in den aanvang der geschiedenis, toen de mensch neerviel van de hoogte, waarop hij stond, en ontzonk aan de bestemming, waartoe hij geroepen was.

Geweten en schaamte drijven samen den mensch uit,

om zich te bedekken en om zich te verbergen. De naaktheid begon hen te hinderen, omdat zij de onschuld verloren hadden; het verlies van het gewaad der heiligheid maakt het kleed tot bedekking noodzakelijk. Met het geweten en de schaamte is deze kleedij voor den mensch van de grootste beteekenis geworden. Zij herinneren tezamen aan zijne Goddelijke afkomst en aan zijn diepen val; zij onderstellen zijne schuld en bewaren zijn menschzijn; zij drukken hem neer en houden hem staande tegelijk. Door alle drie is de mensch van engel en dier onderscheiden en neemt hij een eigene plaats in. Zij prediken zijne behoefte aan, maar ook zijne vatbaarheid voor verlossing. Zij scheppen voor hem een terrein tusschen hel en hemel in; zij bewaren hem buiten het paradijs voor de verzoening door het kruis.

In diezelfde richting wijst de straf, die over den mensch na zijne overtreding uitgesproken wordt. Niet alleen in de straf over de slang, die scheiding maakt tusschen slangenzaad en vrouwenzaad, het verbond des menschen met Satan verbreekt en er het verbond van God met den mensch voor in de plaats doet treden. Maar ook in de eigenaardige straf, welke aan de vrouw en aan den man wordt opgelegd, met beider aard en bestemming verband houdt, en voor de geschiedenis van het huisgezin de ernstigste gevolgen heeft.

Eva wordt gestraft, niet als mensch in het algemeen slechts, maar bepaaldelijk ook als moeder en als vrouw. Er wordt hier eene ordening Gods in openbaar. Hij straft den mensch in datgene, waarin hij gezondigd heeft. De vrouw heeft haar roeping, om eene hulpe voor den man

te zijn, misbruikt, om hem te verleiden en ten val te brengen. Zoo wordt zij dan ook in deze hare roeping gestraft. Zij wordt als *moeder* gestraft; datgene, wat voor de vrouw de hoogste weelde is, wordt voor haar de grootste smart; zij kan voortaan haar roeping niet vervullen, zonder een leven te leiden van voortdurende, lichamelijke en geestelijke smart. En toch kan zij aan die roeping zich niet onttrekken en zich daarvan vrijmaken, want zij blijft *vrouw*; in weerwil van het smartvol leven, dat in het huwelijk haar deel zal zijn, strekt al het verlangen der ziel zich daarnaar uit; zij blijft aan den man gebonden, en hijgt hem tegen, totdat hij komt.

In de vrouw wordt ook de man reeds gestraft. Want gelijk zij tegenover hem, heeft hij tegenover haar zijne vrijheid, zijne zelfstandigheid, zijne zelfbeheersching verloren. Slaaf van zijne lusten, wordt hij slaaf van de vrouw, om dan straks in wreede tirannie zich over zijne vernedering en zelfverlaging te wreken. En door haar eigen begeerte heengedreven tot den man, zoekt de vrouw hem als eene sirene te betooveren, of buigt zij zich als eene slavin onder zijn voet. Slavernij en dwingelandij zijn de zonden, waaraan de onderlinge verhouding van man en vrouw sedert de schending van Gods ordeningen is overgegeven en blootgesteld.

Maar daarbij komt nog voor den man de eigenlijke straf, die hem in zijne bijzondere roeping treft, de arbeid in het zweet van zijn aanschijn. De aardbodem wordt om des menschen wil vervloekt, zoodat hij uit zichzelf slechts doornen en distelen voortbrengt; het schepsel werd der ijdelheid onderworpen, niet uit zichzelve en gewillig,

maar om den wille van hem, die het daaraan onderwierp; en de gansche natuur werd verkeerd in eene macht, die zich vijandig stelt tegenover den mensch en het op zijn bestaan en leven toegelegd heeft. Als de mensch den band met God verscheurt, wordt ook zijne harmonie met de wereld verbroken. Zoo moet de man er dan nu op uit, om de aarde zich te onderwerpen in den weg eener voortdurende worsteling; hij moet den strijd aanbinden tegen de ontzettende natuurkrachten, de woedende elementen, de verscheurende dieren, de onherbergzame oorden, tegen wind en weder, koude en hitte, steen en stof. Hij moet arbeiden met hoofd en hand, pijnlijk, moeitevol, elken dag, zijn leven lang. Voet voor voet en schrede voor schrede moet hij de wereld veroveren, de aarde onderwerpen, de natuur aan zich dienstbaar maken. Zóó alleen, in het zweet van zijn aanschijn, zal hij zichzelf, zijn gezin, zijn geslacht in het leven kunnen houden. Honger en liefde drijven hem van nu aan rusteloos voort.

Maar ook deze straf is wederom een zegen, voor den enkelen mensch, voor het gezin en voor heel de samenleving. Want zij sluit ten eerste al in, dat de mensch blijft leven, dat hij niet terstond, gelijk hij waardig was, aan den dood ter prooi valt, dat hij vruchtbaar zal zijn, zichzelf vermenigvuldigen en met zijn geslacht de aarde vervullen zal. In die verwachting verandert de eerste mensch den naam zijner vrouw. Manninne was zij eerst genoemd, omdat zij uit den man genomen en hem ter hulpe toegevoegd werd. Thans zal zij den naam van Eva, moeder der levenden, dragen, omdat de vrouw voor de moeder terugwijkt en de hulpe van den man bij de voedster

en opvoedster der kinderen op den achtergrond treedt.

Maar dan voorts behoudt de menschheid de taak, welke in den beginne bij de schepping haar werd toebetrouwd. Zij blijft geroepen, om de aarde te vervullen, te onderwerpen en te beheerschen; al kan zij aan die roeping niet dan gebrekkig en in bangen strijd beantwoorden, die moeitevolle arbeid is op zichzelf een zegen, omdat hij den mensch in zijne verhevenheid boven de natuur handhaaft, en voor den geestelijken en zedelijken ondergang behoedt. En eindelijk ligt in de straf ook de belofte opgesloten, dat God de menschheid op haar moeilijken tocht begeleiden en in de volbrenging van haar roeping haar sterken en schragen zal. Want Eva is de moeder des levens, zij draagt het leven, het leven der menschheid, het leven van het zaad der vrouw in haar schoot. De vrouw zal zalig worden, door kinderen te baren; in haar vrouwelijk en moederlijk beroep zal zij niet alleen haar schoonste en rijkste deugden ten toon spreiden, maar Maria, de gezegende onder de vrouwen, zal ook herstellen wat Eva misdreef. In den Zoon, die uit haar geboren wordt, bereikt de vrouw en ook de man zijne bestemming weer; in Christus toch, den knecht des Heeren, wordt door den arbeid zijner ziel niet alleen de waarheid hersteld en de verzoening verworven, maar ook de wereld verwonnen.

Van Adam en Eva met hun kroost vormt de heilige familie van Jozef, Maria en het kindeke het Goddelijk pendant.

III.

HET HUISGEZIN BIJ DE VOLKEN.

De afstamming van het menschelijk geslacht uit één ouderpaar bracht vanzelf mede, dat de zonen en dochteren van Adam en Eva, schoon broeders en zusters, met elkander in den echt traden. Dit huwelijk van broeders en zusters was toen geen bloedschande, wijl hunne onderlinge verhouding zich nog niet tegenover die tot andere familiën afteekenen en begrenzen kon. Eerst later, toen er vele huisgezinnen naast elkaar kwamen te staan, kon het besef ontwaken, dat broeders en zusters tot elkander in eene andere verhouding staan dan de kinderen, die uit verschillende ouders geboren en uit verschillende huisgezinnen afkomstig zijn. En toen werd onder Gods bestuur en door de goede zorge van zijne voorzienigheid dat diep en onuitroeibaar gevoel van bloedverwantschap en bloedschande in des menschen hart geplant, dat een der machtigste bolwerken tot bescherming van het huisgezin en tot beteugeling der ongerechtigheid is. Want van

den beginne aan was het de wil Gods, dat, zoodra er meerdere huisgezinnen kwamen, de mensch zijn eigen vader en moeder *verlaten* en niet in, maar buiten het ouderlijk gezin, in eene andere familie, eene vrouw zich ter hulpe verkiezen zou. Aan dezen wil Gods is de wondervolle uitbreiding van het menschelijk geslacht, de eindelooze verscheidenheid der menschen, de onuitputtelijke rijkdom van relatiën tusschen gezinnen en familiën, geslachten en volken te danken. Elk huwelijk voegt verschillende zielegaven en onderscheidene lichaamskrachten saam en wordt daardoor eene nieuwe bron van eene volheid van leven.

Maar de zonde heeft toch terstond verwoestend op het huisgezin ingewerkt. Zij bracht reeds oneenigheid tusschen Adam en Eva, en deed den man de schuld werpen op de vrouw. Zij vervulde Kaïn met haat tegen Abel en zette hem tot den broedermoord aan. Zij verleidde Lamech tot de veelwijverij en deed hem in het lied van het zwaard de schitterende uitvinding van Tubal-Kaïn roemen; dank zij die uitvinding, heeft hij thans wapens in de hand, waarmede hij tot zeventig malen toe zich wreken zal op ieder, die hem of een der zijnen te na komt! Wraak en wraakzucht waren de inspiratie van het eerste lied, dat wij beluisteren van de lippen van den gevallen mensch. En dan verhalen ons de volgende hoofdstukken van Genesis tot op den zondvloed toe den wasdom en de verbreiding der zonde, waaraan de menschheid zich toen overgaf. Goddeloosheid en zedeloosheid gingen hand aan hand. Zij aten, zij dronken, zij namen ten huwelijk, zij werden ten huwelijk gegeven tot den dag, op welken

Noach in de ark ging en de zondvloed kwam en verdierf ze allen.

Na den zondvloed vestigden zich de afstammelingen van Noach, die toen nog één volk uitmaakten en nog door één taal en door dezelfde woorden aan elkander verbonden waren, in het land Sinear, gelegen in Zuid-Babylonië. Maar toen later, tot straf voor den torenbouw, hunne spraak werd verward, is de kleine menschheid in groepen, stammen of volken gesplitst en van Babylonië uit over de gansche aarde verstrooid. Ieder volk is van toen aan zijn eigen weg gegaan en heeft zijne eigene ontwikkeling gehad. Wel namen zij allen uit de gemeenschappelijke woonplaats een schat van overleveringen en voorstellingen, zeden en gebruiken, kundigheden en vaardigheden mede, welke nog ten deele in de cultuur der volken is bewaard; maar zij gingen toch uiteen, werden hoe langer hoe verder van elkander verwijderd en kwamen zelfs dikwerf vijandig tegenover elkander te staan; de geschiedenis der menschheid is voor een belangrijk deel een oorlog tusschen stammen, rassen en volken geweest. Natuurlijk heeft daarom ook het huwelijks- en het gezinsleven zich bij de verschillende volken op zeer verschillende wijze ontwikkeld; men kan de volken in de verschillende deelen der aarde en in de onderscheidene eeuwen niet allen op ééne lijn plaatsen en niet allen op dezelfde manier behandelen. Daar zijn volken, wier familieleven eene betrekkelijke reinheid en zuiverheid vertoont, en er zijn andere, bij wie het op schrikkelijke wijze is ontaard. Zelfs onder hetzelfde volk komen gunstige en ongunstige toestanden naast

elkander voor; en gelijk er nu en dan door bijzondere omstandigheden eene zedelijke verheffing van een volk plaats hebben kan, zoo is het ook niet zeldzaam, dat een volk, op het hoogtepunt van zijn bloei en welvaart gekomen, door weelde en overdaad in godsdienstzin en zedelijkheid, in huiselijk en familieleven achteruit gaat en daalt. Voor deze buitengewoon groote verscheidenheid van het leven behoort het oog van den geschiedschrijver steeds onbevangen en wijd geopend te zijn.

Tegen deze eenvoudige en toch zoo onwedersprekelijke wet wordt echter heden ten dage op de ernstigste wijze gezondigd. Onder den invloed der evolutieleer heeft men zich in de gedachte een weg afgebakend, waarlangs men meent, dat de gansche menschheid en ook ieder volk in het bijzonder zijn ontwikkelingsproces heeft doorgemaakt, en zelfs heeft moeten doormaken. De stations op dien weg worden met groote nauwkeurigheid aangewezen en dragen de volgende namen. Eerst bestond er onder de menschen op het gebied van het geslachtsleven niets anders dan *promiscuiteit* en *hetaerisme*. De menschen stammen namelijk, naar het zeggen der evolutionisten, van de dieren af; van één of van meerdere paren, in ééne of in meer streken der aarde, dit is niet met zekerheid te zeggen; maar in elk geval, zij zijn van dieren afkomstig, hebben zich zeer langzaam van hun oorsprong verwijderd en boven hun voorouders verheven, zij bleven eeuwen lang nog halve dieren. Zoo leefden zij dan ook met elkander als de dieren des velds; huwelijk en huisgezin bestonden er hoegenaamd niet, van bloedschande, hoererij en echtbreuk viel er geen sprake. Ieder man

behoorde aan iedere vrouw, en elke vrouw behoorde aan elken man toe; en dezen toestand van volkomen ongeordend, enkel en alleen door den lust beheerscht geslachtsleven duidt men dan met den naam van promiscuiteit, volkomen vrije geslachtsgemeenschap, aan.

Toch hadden die diermenschen van den beginne aan reeds behoefte aan elkander, niet alleen om hun geslachtsdrift te bevredigen, maar ook om in het levensonderhoud te voorzien en om het eigen bestaan tegen de verwoestende macht der natuur of de aanvallen der wilde dieren te beschermen. Zoo ontwikkelde zich dus allengs een zekere vorm van gemeenschapsleven. Gezin en familie bestonden er wel niet; ouder- en kinderliefde waren nog geheel onbekend; schaamtegevoel was aan die eerste menschen nog ten eenen male vreemd. Maar evenals vele soorten van dieren leefden zij toch in troepen saam; de *horde* was de oorspronkelijke, oudste vorm van het gemeenschapsleven; uit de horde ontwikkelde zich allengs in een tijdperk van honderden en duizenden eeuwen de ingewikkelde, rijkgelede maatschappij. De kinderen, die er geboren werden, behoorden niet aan den vader of de moeder, maar aan de horde toe, en werden van huis uit opgenomen in het stamverband.

Geslachtsgemeenschap werd er nu eerst alleen geoefend tusschen de mannen en vrouwen, die behoorden tot dezelfde horde of troep. Maar daarin kwam allengs verandering. Het kon namelijk gebeuren, dat er binnen den kring der eigen horde geen vrouwen genoeg waren of dat men lust kreeg in de vrouwen, die tot eene andere horde behoorden. Dan ging men alleen of in bond

met anderen of ook wel als gansche horde van mannen, op roof van vrouwen in eene andere troep uit. Zulk een vrouwenroof had dikwerf plaats op groote schaal, in harden, bloedigen strijd; en de herinnering aan dien ouden toestand is nog bij vele volken daarin bewaard, dat vrouwen voor een wezenlijken prijs gekocht, of in den vorm van een schijnkoop en een bruidsgeschenk ten huwelijk genomen worden. Maar deze vrouwenroof, en de daaruit voortvloeiende geslachtsgemeenschap met vrouwen uit een andere horde of stam had nu verder ten gevolge, dat binnen den kring der hordegemeenschap zich een ander gevoel begon te vormen, n.l. dat van *bloedgemeenschap* en *bloedverwantschap*. Dit gevoel was van de grootste beteekenis; het werd de bron van eene eigene, nieuwe ontwikkeling; toen dit gevoel ontwaakte, sloeg de menschheid een nieuwen weg in, den weg van het familieleven in onderscheiding van het hordeleven.

Deze bloedverwantschap werd echter in den aanvang alleen naar de moeder gerekend. Want een huwelijk was er nog niet; de man kwam en bevredigde zijn lust, maar leefde niet bij en met de vrouw, aan welke hij zich voor een oogenblik verbonden had. Maar de vrouw werd moeder; zij behield het kind, althans een tijd lang ook na de geboorte, bij zich; dat kind had de voeding en de hulp der moeder van noode, en zou anders van gebrek zijn omgekomen. Zoo was de band tusschen moeder en kind veel nauwer, inniger en sterker dan die tusschen den vader en het kind; ja, deze bestond eigenlijk eerst in het geheel niet. De vader was en bleef onbekend, maar ieder wist, wie de moeder van het kind was. Zoo werd

het kind dan ook naar de moeder gerekend; de moeder was de baas in het huisgezin; zij was het, die het eerst een vorm van gezins- en huiselijk leven in het leven riep, en die er in den aanvang alles in te zeggen had. Er bestond dus in deze periode der ontwikkeling een *matriarchaat* en zelfs eene *gunaicocratie*. Het was toen voor de vrouwen de ideale tijd. Zij hadden eene macht, zooals zij die later nooit meer deelachtig zijn geworden.

Maar ook aan deze periode van vrouwelijke heerschappij kwam weer een einde. Er was nu wel een zeker gezinsleven met de vrouw aan het hoofd. Maar de man ontbrak er nog in; hij vormde er nog geen deel van. Integendeel, de vrouw had eigenlijk toen nog niet één man; zij had vele mannen, dan dezen dan genen (*polyandrie*), die haar bezochten en verlieten en hun tijd niet in het gezin, maar in de vrije natuur, of in elkanders gezelschap doorbrachten, en vooral met jacht en visscherij zich bezig hielden. Maar dit nomadenleven ging allengs in een gezeten leven over; jacht en visscherij maakten voor landbouw en veeteelt plaats. Daardoor werden de mannen meer aan huis gebonden, en bleven zij allengs samenleven met de vrouwen, die zij genomen, en met de kinderen, die zij verwekt hadden. En toen zij op die wijze zich meer en meer aan hun huis verbonden, en door hun arbeid in het onderhoud van het gezin voorzagen, toen ging de macht van de vrouw allengs op den man over. De mannen wisten geleidelijk en vanzelf of ook geweldadig en met opzet de vrouwen achteruit te dringen, te onderdrukken en tot hunne slaven te maken. De vrou-

wenheerschappij maakte voor de mannenheerschappij plaats; het matriarchaat ging langzamerhand over in het *patriarchaat.*

Dit patriarchale tijdperk kenmerkt zich daardoor, dat de vader alle gezag en macht in het gezin bezit. Vrouw, kinderen, slaven, huis, vee, akker enz. zijn alle *zijn* eigendom; hij kan er mede doen, wat hij wil en heeft zelfs de beschikking over de vrijheid en het leven van zijne vrouwen en kinderen. Niet alleen kan hij zoovele vrouwen nemen als hij maar wil (*polygamie* in plaats van de vroegere polyandrie), maar hij kan ze ook wederom wegzenden, verkoopen, ervan scheiden, al naardat het hem lust. Doch ook deze toestand was niet bestemd om te blijven. Want voor enkelen was het wel mogelijk, om te leven op zoo kostbaren voet, maar de eenvoudige burgers en de armen konden zoovele vrouwen en kinderen niet onderhouden; zij waren dus vanzelf, door de omstandigheden, reeds genoodzaakt, om met ééne vrouw samen te leven; de polygamie maakte dus in de practijk van het leven vanzelf voor de *monogamie*, voor het huwelijk van één man met ééne vrouw, plaats. En deze practijk werd dan vervolgens ook theoretisch vastgesteld, en in vele beschaafde staten tot wet verheven.

Dit is in het kort de voorstelling, welke men in de kringen der evolutionisten van den ontwikkelingsgang van het huwelijks- en gezinsleven zich gevormd heeft. Men kan er den lof niet aan onthouden, dat ze vernuftig is uitgedacht en kunstig is opgebouwd. Er ontbreekt maar één ding aan, nl. het fundament, waarop ze rusten, de werkelijkheid, waarop zij steunen moet. Langzamer-

hand wordt dit van bevoegde zijde weer erkend. Een tijd lang heeft men zich aan deze voorstelling overgegeven in den waan, dat men zoo de rijke geschiedenis van het gezinsleven ten volle verklaren kon; maar verder en dieper onderzoek heeft hare onhoudbaarheid in het licht gesteld. Niet lang geleden zeide een vaderlandsch geleerde, dat men thans gewoonlijk niet meer gelooft, dat promiscuiteit de aanvang van het menschelijk geslachtsleven was, dat goederengemeenschap voorafging aan het privaat-bezit, dat gunaicocratie het begin vormde van alle beschaving, dat doodenvrees en voorvadervereering de oorsprong van allen godsdienst waren; in het algemeen is men voorzichtiger geworden met de toepassing der evolutietheorie, met de éénlijnigheid en de rechtlijnigheid van alle ontwikkeling. Meer en meer is het oog voor de verscheidenheid van het leven opengegaan. Wie volken en toestanden eenvoudig in eene te voren vastgestelde orde *na* elkander plaatst, zooals de geraamten in een museum, doet aan de werkelijkheid en de veelzijdigheid van het leven tekort.

In één opzicht heeft de bovengenoemde theorie nut gesticht en winst afgeworpen. Beter dan wij het vroeger wisten of konden weten, heeft zij door de studie der volkenkunde en der beschavings-geschiedenis aan het licht gebracht, op welke ontzettende wijze het huwelijks- en gezinsleven door de zonde is verwoest. Wel is waar treffen wij deze verwoesting volstrekt niet alleen op dit gebied, maar overal in het menschelijk leven aan. Zelfs maken wij ons aan groote eenzijdigheid schuldig, wanneer wij de zonden tegen het zevende gebod als de

grootste en voornaamste beschouwen en die tegen de andere geboden van minder gewicht achten. In het gebruik van het woord onzedelijkheid komt zelfs deze eenzijdigheid uit, want alle tien geboden behooren tot de zedewet en regelen onze zeden, en toch denken wij bij dit woord schier uitsluitend aan overtredingen van het zevende wets-gebod. Toch mogen wij nimmer vergeten, dat de zonden van afgoderij, beeldendienst, ontheiliging van Gods naam en Gods dag, ondermijning van het gezag enz. principiëel een nog veel ernstiger karakter vertoonen dan hoererij en echtbreuk. Geestelijke zonden, zooals ongeloof, Godloochening, hoogmoed, gierigheid, geldzucht, eerzucht, haat tegen God en den naaste enz. zijn in het oog des Heeren niet minder strafwaardig, dan de zonden des vleesches. En het is wel een bewijs voor de verduistering van ons verstand en de booze overleggingen van ons hart, als wij de laatste veel zwaarder dan de eerste achten, en in ons oordeel over menschen en toestanden ons door deze ongeestelijke beschouwing laten leiden.

Maar toch, voor ons, zinnelijke menschen, wordt de verwoesting der zonde vooral in het geslachtsleven openbaar; hier treedt zij het meest naar buiten, in het volle licht; zij is hier als het ware met de handen te tasten. Er bestaat geen behoefte aan, om in den breede die verwoesting na te gaan, en al de grove en fijne zonden op te noemen, die tegen het zevende gebod begaan worden. Al de rijke, heerlijke verhoudingen, welke God oorspronkelijk in het huwelijks-, gezins-, en familieleven ingeschapen heeft, zijn er door aangetast en verwoest, die tusschen man en vrouw, ouders en kinderen, broeders en zusters,

vrijen en dienstbaren. Een heirleger van ongerechtigheden belaagt het leven des gezins: ontrouw van den man, eigenzinnigheid der vrouw, ongehoorzaamheid van het kind; vrouwenaanbidding en vrouwenverachting, tirannie en slavernij, mannenverleiding en mannenhaat, kindervergoding en kindermoord; hoererij, slavinnenhandel, concubinaat, bigamie, polygamie, polyandrie, overspel, echtbreuk, bloedschande; onnatuurlijke zonden, waarbij mannen met mannen, vrouwen met vrouwen, mannen met knapen, vrouwen met meisjes, mannen en vrouwen en kinderen met zichzelven, menschen met dieren schandelijkheden bedrijven; streeling van den wellust door onkuische gedachten, woorden, beelden, schouwspelen, literatuur, kunst en kleeding; verheerlijking van het naakte en verheffing zelfs van den hartstocht des vleesches tot een dienst der Godheid — al deze en dergelijke zonden bedreigen het bestaan en ondermijnen de welvaart van het huisgezin.

Als de evolutionisten deze feiten uit de geschiedenis van het menschelijk geslacht te voorschijn brengen, leggen zij alleen de droeve werkelijkheid bloot. Maar zij vergissen zich als ze zeggen, dat deze gevolg en nawerking zijn van den dierlijken toestand, waarin de menschen oorspronkelijk hebben geleefd. Want ook al zouden wij het getuigenis der Schrift, dat van een gansch anderen aanvang der menschheid spreekt, voor een oogenblik buiten rekening willen laten, dan wordt deze opvatting toch krachtig en luide door de geschiedenis weersproken. Immers, deze schrikkelijke zonden komen volstrekt niet alleen en zelfs niet in de ergste mate bij de ruwste

volken voor, maar zij vinden haar weligsten bodem bij de beschaafde en ontwikkelde volken. En als men ze hier wil opzoeken en gadeslaan, dan moet men gaan, niet naar de afgelegen, stille dorpen, maar naar de centra der beschaving, naar de brandpunten der cultuur, naar de groote steden vol licht en heerlijkheid. En daar vindt men ze, ja ook onder de ruwe massa, maar evenzeer en in verfijnden vorm bij de hooge kringen der maatschappij, aan de hoven, in de salons, in de zalen der kunst. Soms, eene enkele maal, bij een proces, bij een schandaal, bij eene scène breekt het naar buiten uit; en wordt het openbaar, welk eene wereld van ongerechtigheid onder het schijnvernis der beschaving verborgen is. Als de evolutionisten al deze schrikkelijke toestanden voorstellen als atavisme, als nawerking van een dierlijk verleden, dan ondermijnen zij het zondebesef, maken van de ongerechtigheid eene krankheid, veranderen het schuldgevoel in eene waanvoorstelling, bouwen zij de gevangenis in een hospitaal om, en... doen zij zelfs de dierenwereld onrecht aan. Want zooals menschen dikwerf met en onder elkaar leven, zoo leven de dieren niet. Om zoo schrikkelijk en geraffineerd te kunnen zondigen, moet men een mensch zijn. Zelfs in den aard der zonde en in de wijze van het zondigen komt uit, dat de mensch een mensch is en oorspronkelijk, niet naar het beeld van den aap, maar naar het beeld van God geschapen werd.

Doch nu komt het wondere in deze droeve geschiedenis; in weerwil van al die gruwelijke zonden, die eeuw aan eeuw en geslacht aan geslacht, bij alle volken en in alle landen het huisgezin belaagd en verwoest hebben,

in weerwil van heel dien stroom van ongerechtigheden, is het huisgezin overal en ten allen tijde in meer of minder zuiveren vorm bewaard en gehandhaafd. De voorstanders der evolutieleer zeggen wel anders, en zij beweren wel, dat er bij den aanvang der menschheid en nog bij vele stammen en volken van geen huwelijk, van geen gezins- en familieleven sprake was. Maar dit is louter phantasie; nauwkeurige studie der werkelijkheid leert gansch anders en brengt ons met het verrassende feit in kennis, dat de grondordeningen van het huiselijk leven zelfs bij de diepst gezonken volken nog voorkomen. Het zou met het oog op de bovengenoemde zonden hoegenaamd niet verwonderen, als het anders ware en als hier en daar een vereenzaamde stam of volk alle besef van huwelijks- en gezinsleven verloren had. Maar het is *niet* zoo; en dat dit niet zoo is, is een wonder, en wordt een wonder, naarmate wij er dieper over nadenken. Het is een wonder van Gods genade, en van de leiding zijner voorzienigheid.

Overal treffen wij namelijk in zwakkere of sterkere mate een huisgezin en een huiselijk leven aan. Beschreven of onbeschreven wetten, zeden, gewoonten en gebruiken, die de sluiting van het huwelijk, de verhouding van man en vrouw, de betrekking van ouders en kinderen regelen, worden bij alle volken aangetroffen. Het schaamtegevoel is allen menschen van nature eigen; het ontbreekt zelfs niet bij die volken, wier kleeding uitsluitend in de bedekking der naaktheid bestaat; en het besef van bloedschande is bij tal van eenvoudige volken sterker dan bij de beschaafde natiën. Daarnaast komen wel allerlei onge-

ordende toestanden van ontucht en onzedelijkheid voor, maar deze zijn evengoed bij de beschaafde volken te vinden en hebben tegen het bestaan van zulke wetten en regelen hoegenaamd geene bewijskracht. Als sommigen gemeend hebben, dat volkomen vrije geslachtsgemeenschap bij enkele stammen in practijk is en de oorspronkelijke leefwijze der menschheid was, dan berust dat op eene gebrekkige waarneming en op eene voorbarige conclusie. Omdat er bij de hoogere dieren reeds eene paring en een zeker samenleven voorkomt, bestreed zelfs Darwin, dat promiscuïteit de oudste toestand der menschheid was. En met hem oordeelen velen, die overigens de leer der evolutie toegedaan zijn, dat het samenleven der eerste menschen zeer goed met het huwelijk en de familie begonnen kan zijn. Hoogstens schijnt het bij enkele stammen in gebruik te zijn geweest en nog te zijn, dat de jonge mannen en vrouwen vóór het huwelijk vrij met elkander gemeenschap mogen oefenen. Maar ook deze vorm van promiscuïteit staat nog lang niet vast, komt in elk geval slechts hier en daar voor, en maakt in het huwelijk voor een geordend samenleven plaats. De theorie, dat de menschheid met promiscuïteit begon en dan achtereenvolgens de periode van de polyandrie en polygamie doorliep, om zoo tot de monogamie te komen, is nagenoeg algemeen prijsgegeven. Noch de menschheid in haar geheel, noch ook elk volk in het bijzonder heeft al deze stations gepasseerd; de daardoor aangeduide toestanden komen niet *na*, maar komen altijd in de menschheid *naast* elkander voor.

Voorts is het onderscheid tusschen man en vrouw aan

alle volken bekend en door hen allen ook in de practijk in rekening gebracht. De natuur leert dit onderscheid, en er is geen wetenschap of wijsbegeerte noodig, om zich daarvan op de hoogte te stellen. Man en vrouw verschillen in lichaamsbouw en lichaamssterkte, in zielenaard en zielekracht; zij hebben daardoor vanzelf andere rechten en zijn erdoor tot andere plichten geroepen; geen enkel volk, dat daarmede onbekend was en er de practijk van het leven niet naar inrichtte. Van den beginne aan bestond er vóór en nog meer in het huwelijk eene soort van arbeidsverdeeling. In hoofdzaak kwam die verdeeling hierop neer, dat de man voor het dierlijk, de vrouw voor het plantaardig voedsel had te zorgen; dat de man het land bebouwde, de vrouw het vee verzorgde; dat de man er op uit ging, om soms ver van huis zijn arbeid te verrichten, en de vrouw in of in de buurt van hare woning hare werkzaamheden volbracht.

Allerlei omstandigheden konden daarin natuurlijk verandering brengen; als bijv. de menschen leefden in eene vruchtbare streek en in een warm klimaat, en er dus weinig arbeid noodig was, om in de behoeften des levens te voorzien, dan gaf de man zich menigmaal aan luiheid over en liet al het werk aan zijne vrouw over. Of ook, wanneer arbeid, gelijk bij vele volken het geval was, als iets verachtelijks, en alleen jacht en krijg als den man waardig werd beschouwd, dan kwam de vrouw wederom in eene gedrukte positie te staan, en werd zij tot een genotmiddel, tot eene slavin en een koopwaar verlaagd. Maar daardoor kon het ook voorkomen, dat de vrouw in huis eene groote mate van zelfstandigheid en vrijheid verwierf, een ver-

mogen bijeenvergaarde, en rechten kreeg, die haar sterk maakten tegenover den uithuizigen en zich om zijn gezin weinig bekommerenden man.

Eene vrouwenheerschappij heeft er echter in formeelen zin nooit en nergens bestaan. Natuurlijk heeft het den vrouwen nimmer aan macht en invloed op hare kinderen, op haar man en op heel haar gezin ontbroken; en ook zijn zij hier en daar zelfs tot hooge posten en waardigheden geroepen, gelijk er van tijd tot tijd onder verschillende volken koninginnen hebben geregeerd. Maar dit is uitzondering en iets gansch anders, dan eene formeele vrouwenheerschappij. Altijd en overal is de man het hoofd des gezins geweest. Wel was het bij sommige volken of althans in sommige standen gebruik, om den naam, den rang en de familie van het kind naar de moeder te rekenen. Bloedverwantschap werd dan inniger en hooger dan huwelijksgemeenschap beschouwd; uit dezelfde moeder geboren te zijn gold dan als de echte verwantschap. Trouwens in Genesis lezen wij, dat de man zijn vader en moeder, zijn eigen huis *verlaten* en dus als het ware zijne vrouw volgen zal; onder Israël werd op de bloedverwantschap door de moeder groote nadruk gelegd, en nog altijd is bij ons het spreekwoord bekend, dat wie een zoon uithuwelijkt, een zoon verliest, maar wie eene dochter uithuwelijkt, met een zoon verrijkt wordt. Maar dat alles heeft niets met eene vrouwenheerschappij te maken. Ook waar de verwantschap naar het bloed, dat is naar de moeder, gerekend werd, was de man toch hoofd des gezins, beschermer der vrouw, vader zijner kinderen, eigenaar van het erf, vertegenwoordiger in den raad,

deelnemer in den krijg. En niet gering is dan ook het aantal schrijvers, dat tegenover de verdedigers van het matriarchaat en de gunaicocratie staande houdt, dat het patriarchaat de oudste vorm van het familieleven is geweest.

Met dit patriarchaat hangt nauw de veelwijverij, de polygamie, samen. Inderdaad wordt deze bij vele volken in de oudheid en ook in den tegenwoordigen tijd aangetroffen. Mohammed stond ze te kwader ure, uit eigenbelang, in zijn zinnelijken godsdienst toe, en heeft daardoor een stroom van huiselijk leed over zijne volgelingen uitgestort. De zendelingen hebben voortdurend te kampen met dit diep ingeworteld kwaad. Maar toch moet men ook hier voor overdrijving zich wachten. In de oudheid was de monogamie regel bij de Babyloniërs, de Egyptenaren, de Grieken, de Romeinen; ook waar wet of gewoonte den man veroorloofde, bijwijven tot zich te nemen, bleef ééne vrouw toch de eigenlijke echtgenoote. Bij de natuurvolken komt de polygamie, maar ook de monogamie voor; de Indianen in Californië, de Wedda op Ceylon, de bewoners der Andamanen en Nicobaren en vele anderen kennen en eeren het huwelijk van één man en ééne vrouw. En ook daar, waar de polygamie gewettigd is, blijft gewoonlijk toch ééne vrouw den voorrang bekleeden, en is de veelwijverij alleen bij de hoofdmannen, de rijke lieden in gebruik, omdat de mindere burgers zich deze weelde niet veroorlooven kunnen. Meermalen doet zich ook het verschijnsel voor, dat het huwelijks- en gezinsleven bij de volkeren hooger staat, naarmate wij dieper in hun verleden teruggaan, terwijl het later bij de toe-

neming van welvaart en weelde daalt en door allerlei onedele practijken teruggedrongen en onderdrukt wordt.

Als wij dit alles in aanmerking nemen, bevreemdt het ons niet, dat ook uit het gezinsleven bij de volken eene rijke, heerlijke poëzie ons toespreekt. De vrouw stond in Egypte, in Griekenland en vooral ook in Rome, althans oudtijds, in hooge eere. Van den eerbied voor de ouders kunnen de Chineezen ons ten voorbeeld zijn. Tal van geschiedenissen uit het leven der volken verhalen ons van de innige liefde tusschen man en vrouw, tusschen ouders en kinderen. Litteratuur en kunst voeren verschillende tooneelen van mannelijke trouw, vrouwelijke toewijding, kinderlijke aanhankelijkheid voor onze oogen op. De wetgeving, bijv. van Hammurabi, die voor enkele jaren bekend werd, laat op verschillende punten met die van Mozes zich vergelijken. God heeft ook na den val den mensch niet verlaten; Hij heeft in het hart van man en vrouw, van ouders en kinderen de natuurlijke liefde, welke Hij erin plantte, bewaard, en daardoor voor het aardsche leven eene bron geopend van rein geluk en onwaardeerbaren zegen.

IV.

HET HUISGEZIN ONDER ISRAËL.

Bij de geboden der eerste tafel komt het onderscheid tusschen Israël en de andere volken sterker uit dan bij die der tweede. De openbaring aan de aartsvaders en aan het uit hen voortgesproten volk bestond allereerst daarin, dat God, de Almachtige, die in den naam Jehovah zijne eeuwige trouw verzekert, zich aan hen bekend maakte en met hen trad in een onverbreekbaar verbond. Maar als God zich zoo in zijne genade aan Israël schenkt, dan behoort Israël ook alleen dien God te dienen, die het uit Egypteland uitgeleid heeft, en geene andere goden voor zijn aangezicht te hebben. Terwijl alle volken rondom Israël hoe langer hoe vaster in het bijgeloof verstrikt werden, ontving dit volk uit 's Heeren hand eene wet, welke alle afgoderij en beeldendienst, alle waarzeggerij en tooverij, alle vereering van sterren en geesten ten eenenmale verbiedt. Toen Israël in Kanaän kwam, werd het wel ieder oogenblik door de omwonende volken tot

het dienen van Jehovah onder een beeld of ook tot het dienen van andere goden verleid, maar er bleef toch altijd een kleinere of grootere kring aan den dienst des Heeren en aan zijne wet getrouw. En uit dien heiligen, vromen kring kwamen de zieners en de profeten, de psalmen- en de spreukendichters voort.

Maar op de eerste tafel der wet volgt de tweede; het groote gebod gaat voorop, maar wordt gevolgd door een ander, dat daaraan gelijk is; de liefde tot God is de grondslag en het beginsel van de liefde tot den naaste. Deze liefde wordt ons niet eerst in het Nieuwe Testament voorgeschreven, Matth. 22 : 39, maar was ook in de dagen des Ouden Verbonds als Gods gebod bekend; en die liefde mocht niet uitsluitend in een uitwendig dienstbetoon bestaan, maar moest eene zaak des harten zijn, Lev. 19 : 11—17, en zelfs alle begeerlijkheid naar het goed van den naaste onderdrukken en uitroeien, Ex. 20 : 17. Israël moest in al zijn handel en wandel een heilig volk zijn, een koninkrijk van priesters, die allen vrij tot hunnen God mogen naderen en van alle volken afgezonderd zijn, Ex. 19 : 6. Dit beginsel ligt ook aan de wetgeving voor het huwelijk en het gezin ten grondslag, al komt het naar de bedeeling der tijden eerst in het Nieuwe Testament tot zijne volkomen vervulling.

Van ouds bestond onder Israël het patriarchaat; zoodat wij dan ook gewoonlijk spreken van het tijdperk der aartsvaders. Deze patriarchale inrichting was echter volstrekt niet tot de vóór-mozaïsche periode beperkt, maar werd door de wet ondersteld en overgenomen en in de latere geschiedenis van Israël bestendigd. De gansche

indeeling van het volk was op patriarchale leest geschoeid en naar het beginsel der afstamming, genealogisch, ingericht. De twaalf stammen, onder welke Juda bovenaan stond, waren in geslachten, de geslachten in familiën (gezinsgroepen), de familiën in huisgezinnen gesplitst. Elk van die groepen had haar eigen hoofd, vertegenwoordiger of vorst; en al deze hoofden of vorsten te zamen vormden de »geroepenen ter vergadering"; als zij samenkwamen, was de »gemeente" van Israël bijeen. Eene eigenlijke overheidsmacht over het gansche volk bestond er dus onder Israël niet; en ook later, toen het volk een koning begeerde en ontving, vernietigde deze de patriarchale ordening niet, maar liet ze bestaan, had er mede te rekenen, 1 Kon. 12, en was zelfs in alle opzichten gebonden aan de wet Gods, want God was de eigenlijke wetgever, rechter en koning van Israël, Deut. 17 : 19 v. Jes. 33 : 22.

Bij den vader berustte daarom het gezag en de macht van het huisgezin. Wel werd aan de bloedverwantschap door de moeder groote beteekenis gehecht. Meermalen komt de uitdrukking: zonen mijner moeder, voor, Gen. 43 : 29. Abraham was gehuwd met zijne halve zuster, de dochter zijns vaders, en zag dus in de verwantschap van vaderswege alleen geene hindernis voor het huwelijk, Gen. 20 : 12; Laban zegt tot Jakob, den zoon zijner zuster: gij zijt mijn been en vleesch, Gen. 29 : 14; Abimelech spreekt tot de burgers der stad, waar zijne moeder vandaan is, op dezelfde wijze, Richt. 9 : 1 v., en volgens de leviraatswet moest de broeder van den kinderloos gestorven man, die dus met hem uit dezelfde moeder geboren was, diens weduwe tot vrouw nemen en zijn broeder zaad ver-

wekken enz. Maar dit alles deed aan het patriachaat hoegenaamd geen afbreuk; de vader was de koning, de heer in zijn gezin, Gen. 18 : 12.

Als zoodanig bezat de man en vader eene uitgebreide macht. Hij mocht, behalve zijne wettige vrouw, nog één of meer bijwijven nemen; de wet liet deze aartsvaderlijke gewoonte bestaan en verbood de polygamie niet, Lev. 18 : 18, Deut. 21 : 15. Hij had het recht, om van zijne vrouw te scheiden, als hij »iets schandelijks" aan haar gevonden had, Deut. 24 : 1. Bij hem berustte de macht, om zijne kinderen uit te huwelijken, Gen. 24 : 3, Richt. 14 : 1—5; om onder bepaalde voorwaarde de gelofte zijner vrouw of dochter te niet te doen, Num. 30; om een onhandelbaren, weerspannigen zoon tot de oudsten der stad te brengen, Deut. 21 : 18 v. In het algemeen berustte op den man de verplichting, om te waken voor de eer van zijn gezin, het eigendom te beheeren, de welvaart te bevorderen, en het voor te gaan in de vreeze des Heeren. Huis en vrouw, slaaf en slavin, rund en ezel waren *zijn* eigendom, Ex. 20 : 17. Het huisgezin, de gansche familie vormde één organisch geheel, met den aartsvader aan het hoofd. Met dit hoofd werden alle leden, met den vader werd heel het gezin gezegend en gestraft, Ex. 20 : 5, 6.

Toch zou men dwalen, indien men uit deze uitgebreide macht van het hoofd des gezins tot een slaafschen toestand van zijne vrouw en zijne kinderen besloot. Zeker hebben de mannen onder Israël, evengoed als bij andere volken, meermalen van hunne macht misbruik gemaakt; maar zulk misbruik heeft altijd en overal en ook in onze maatschappij plaats, zonder dat de wet daar veel aan

veranderen kan; de zonde weet steeds een uitweg te vinden. Maar de uitdrukking, dat de man in de patriarchale familie de heer des gezins is, dat vrouw en kinderen zijn eigendom zijn evenals het huis en de slaaf, bewijst hoegenaamd niet, dat de man tot al deze »bezittingen" in dezelfde betrekking stond en over alle met dezelfde macht en willekeur beschikken mocht. Ook het ontbreken van wetten, waarin de rechten der vrouw en der kinderen beschreven zijn, biedt geen grond voor de bewering, dat zij ook in de werkelijkheid van alle recht verstoken waren, en aan de genade of ongenade van hun heer waren overgeleverd.

Tegenwoordig is men wel dikwerf die meening toegedaan, maar deze meening spruit voort uit de evolutietheorie, dat de natuur op zichzelve een chaos, een wanordelijke toestand, een oorlog van allen tegen allen is, en dat in dien toestand eerst orde geschapen wordt door de wetgeving van den staat. De mensch wordt dan op zichzelf als een wild dier beschouwd, dat eerst door den staat ingetoomd en tot mensch wordt gemaakt. De staat wordt dan de groote beschaver en opvoeder der menschheid, de bron van alle recht, de schepper en formeerder der maatschappij. Maar deze beschouwing is door en door valsch; zij rekent niet met de redelijke en zedelijke natuur van den mensch, niet met zijn rede en geweten, niet met zijn hart en gemoed, zij rekent in één woord niet met de schepping en voorzienigheid Gods. In plaats dat het geringe aantal of het ontbreken van wetten ons tot een rechtloozen toestand zou mogen doen besluiten, kunnen wij in vele gevallen met meer grond juist omgekeerd

redeneeren en zeggen: hoe meer wetten er noodig zijn, hoe meer daaruit blijkt, dat het redelijk en zedelijk besef, de natuurlijke liefde en de natuurlijke verhoudingen aan invloed en kracht verliezen. Als tegenwoordig het recht van de vrouw, van het kind, van de dienstbode, van den arbeider in de wet moet worden vastgelegd, dan is dit zeker voor een belangrijk deel ook daaruit te verklaren, dat het eigenbelang het zedelijk karakter der maatschappij ondermijnt.

Onder Israël lagen de rechten der vrouw en der kinderen, en ook eigenlijk die van den man, voor het grootste gedeelte niet in de wet, maar in de zeden vast. En die zeden kenden aan de vrouw en aan de kinderen eene groote mate van zelfstandigheid toe. De dochters genoten groote vrijheid in huis, en gingen ongekunsteld met vreemden om, Gen. 24 : 15 v., 29 : 10, Ex. 2 : 16, Richt. 14 : 1, 1 Sam. 9 : 11 enz. De man was hoofd des gezins en heer ook van de vrouw; maar als de wet in Ex. 20 : 17 van des naasten vrouw spreekt, dan volgt daaruit evenmin, dat de vrouw in denzelfden zin als zijn os en ezel zijn eigendom is, als wanneer thans een man van *zijne* vrouw, of eene vrouw van *haar* man of een dokter van *zijne* patiënten en een advocaat van *zijne* cliënten spreekt. Vrouwen als Sara, Rebekka, Rachel, Hanna, Abigail enz. maken dan ook hoegenaamd geen indruk van slavinnen; ze zijn vrije vrouwen, die door hunne mannen worden geëerd en geliefd. Ofschoon natuurlijk meest in huis verkeerende, gingen zij toch ongesluierd en vrij met mannen om, Gen. 12 : 14, Ruth 2 : 5 v., 2 Sam. 20 : 16, en namen aan feesten deel, Ex. 15 : 20 v., Richt. 16 : 27, 1 Sam. 18 : 6 v.;

ook brachten zij bij het huwelijk soms eigen bezittingen, bijv. slavinnen, mede, die haar later bleven toebehooren, Gen. 16 : 2, 6, 24 : 8, 29 : 24, 29, 30 : 4, 9.

In huis had de vrouw eene eigene taak; ze was met de zorg voor het huishouden belast, en hield zich dus bezig met spinnen en weven, naaien en vervaardigen van kleederen, broodbakken en verzorgen der kudde, Gen. 29 : 9, Ex. 2 : 16, 1 Sam. 2 : 19, 8 : 13, 2 Sam. 13 : 8, Spr. 31 : 10 v. Naast den man had zij ook voor de voeding en opvoeding der kinderen zorg te dragen. Wijl de vrouw eerst in de moeder tot hare volle eere kwam, werden kinderen, vooral zonen, door haar vurig begeerd, Gen. 16, 1 Sam. 1, en hun bezit als een rijke schat, als een zegen en erfdeel des Heeren beschouwd, Ps. 127 : 3. De eerstgeborene zoon was het beginsel der mannelijke kracht, de erfgenaam van het vaderlijk gezag, de pleitbezorger zijner moeder en zuster, Gen. 27 : 29, 37, 49 : 3, 8, Deut. 21 : 15 v.

Al die kinderen moesten opgevoed worden in de vreeze en de kennis van 's Heeren wegen, Ex. 10 : 2, 12 : 26, Deut. 4 : 9 enz., en waren aan hunne ouders en aan alle ouden van dagen eerbied en eere verschuldigd. De moeder werd daarbij niet vergeten, Ex. 20 : 12, maar gaat zelfs in Lev. 9 : 3 aan den vader vooraf; op het slaan of vloeken van vader of moeder stond de straffe des doods, Ex. 21 : 15, 17, Lev. 20 : 9. In Spr. 31 : 10–31 bezingt Lemuël den lof der verstandige en ijverige huisvrouw. Hare waardij is hooger dan die van robijnen. Hare kinderen treden op en noemen haar welgelukzalig, ook haar man, en hij prijst haar, zeggende: vele dochteren handelden deugdelijk, maar gij gaat die allen te

boven. De bevalligheid is bedrog en de schoonheid ijdelheid, maar eene vrouw, die den Heere vreest, die zal geprezen worden. De vrouwen namen onder Israël deel aan de rust- en de feestdagen, aan de offeranden en tempelzangen. Zelfs van het openbare leven waren zij niet geheel en al uitgesloten; Mirjam en Deborah, Hulda en Noadja traden onder het volk als profetessen op, en de koninginnen Izebel en Athalia gingen het volk in den dienst der afgoden voor.

Voorts was het huwelijk onder Israël wel eene burgerlijke instelling, zoozeer zelfs, dat de wet van eene bij de sluiting te voltrekken godsdienstige handeling geen gewag maakt, ofschoon deze toch in de practijk wel niet ontbroken zal hebben. Maar het was toch van Goddelijken oorsprong, door God ingesteld, Gen. 1 : 27, naar beginsel en wezen monogamisch en onverbreekbaar, Gen. 2 : 8 v., een verbond voor God gesloten, Spr. 2 : 17, Hos. 2 : 18, Ezech. 16 : 8, Mal. 2 : 14. Daarom moest het heilig gehouden worden. Wel liet de wet de polygamie en de echtscheiding toe; maar dit geschiedde om de hardigheid der harten, was met het wezen van het huwelijk in strijd, en werd in de practijk nooit regel. Op het voorbeeld der aartsvaders maakten later de koningen en aanzienlijken wel van die vrijheid gebruik, maar de burgers hadden slechts ééne vrouw. Profeten en dichters gaan van de gedachte uit, dat het huwelijk eene verbintenis is tusschen één man en ééne vrouw, Hos. 1—3, Spr. 12 : 4, 18 : 22, 19 : 14, 31 : 10 v. en in de Grieksche vertaling van het Oude Testament zijn de woorden uit Gen. 2 : 24: *zij* zullen tot één vleesch zijn, overgezet door:

die twee zullen tot één vleesch zijn, eene vertaling, die in het Nieuwe Testament wordt overgenomen, Matth. 19 : 5, Mark. 10 : 8, 1 Cor. 6 : 16, Eph. 5 : 31.

Verder werd de eere van het huisgezin bevestigd door tal van bepalingen, die de echtelijke gemeenschap tusschen bloedverwanten en nabestaanden verbieden, en die zoo hoog staan, dat zij niet alleen door de kerkelijke, maar ook door de burgerlijke wetgeving in vele landen, althans in hoofdzaak, gevolgd en overgenomen zijn. Even streng waren hoererij, Gen. 38 : 24, Lev. 19 : 29, Deut. 23 : 17, 18, overspel, Lev. 20 : 10, Deut. 22 : 22, Ezech. 16 : 38 v., 23 : 43 v., echtbreuk, Ex. 20 : 14, en allerlei andere onkiesche en onkuische handelingen verboden, Ex. 22 : 19, 28 : 42, Lev. 15 : 18, 18 : 22, 23, 20 : 13, 18, 18 : 19, Deut. 23 : 13, 14, Ezech. 18 : 6, 22 : 10.

Het meest komt de heiligheid van het huwelijk daarin uit, dat het dient als een beeld van het trouwverbond tusschen God en zijn volk. Bij andere volken wordt het huwelijk ook wel met de godheid in verband gebracht, maar op eene gansch andere wijze dan in Israël. Het Heidendom heeft het besef verloren van de heiligheid Gods, het verandert de heerlijkheid des onverderfelijken Gods in de gelijkenis eens beelds van een verderfelijk mensch en van gevogelte en van viervoetige en kruipende gedierten, en het draagt zelfs het geslachtsonderscheid en allerlei onzedelijke verhoudingen en handelingen op de godheid over. Naast elken god staat eene godin, die gemeenschap met hem oefent, kinderen voortbrengt en menigmaal in twist en vijandschap met hem leeft. Maar al die onzedelijke voorstellingen zijn ten eenen male vreemd aan de H. Schrift;

het Hebreeuwsch heeft zelfs geen naam voor het vrouwelijke woord godin. God is de Heilige en de Verhevene, die in de eeuwigheid woont; maar Hij woont ook bij dien, die van een verbrijzelden en nederigen geest is; Hij houdt gemeenschap met zijn schepsel, en staat tot zijn volk in een innig verbond. Dat verbond is al aangegaan met de aartsvaders, maar het is met het volk van Israël toch eerst plechtig gesloten en bevestigd aan den berg van Sinaï. Krachtens dat verbond staat Jehovah tot Israël in eene betrekking als tot geen volk ter aarde. Jehovah is de rotsteen, waaruit Israël gehouwen is, Deut. 33 : 4, 18, Jer. 51 : 1, de Vader, die Israël gegenereerd heeft, Deut. 32 : 6, Jes. 63 : 16, 64 : 8, de Landman, die den wijnstok Israëls geplant heeft, Jes. 5, Jer. 2 : 21, en voorts ook de Bruidegom en de Man, die Israël uit louter genade ten bruid zich verkoren en ondertrouwd heeft, Jes. 61 : 10, 62 : 5, Jer. 2 : 32, Ezech. 16, Hos. 1—3, en nu jaloersch is van zijne eere, en allen afval van zijn volk als hoererij en overspel, als echt- en trouwbreuk aanmerkt, Lev. 20 : 6, Num. 14 : 33, Jes. 1 : 21, Jer. 3 : 1, Ezech. 16 : 32, Ps. 73 : 27 enz.

V.

HET HUISGEZIN IN HET NIEUWE TESTAMENT.

Het Nieuwe Testament vangt aan met het verhaal van de wondere geboorte van Jezus uit de maagd Maria. Dit feit staat eenig in de geschiedenis. Bij de heidensche volken komen wel allerlei verhalen voor over zonen, die door goden bij vrouwen verwekt zijn, maar de geboorte van een kind uit eene maagd, die overschaduwd werd door de kracht des Heiligen Geestes, staat geheel op zichzelf en vindt nergens eene analogie. Maria bekleedt eene geheel eenige plaats in de geschiedenis van het menschelijk geslacht. In waardigheid en eere gaat zij zelfs de profeten en de apostelen hoog te boven; zij alleen werd verwaardigd, moeder van den Zone Gods te zijn; zij is de gezegende, de begenadigde onder de vrouwen en wordt zalig gesproken door alle de geslachten der aarde.

En toch is zij niet daardoor zalig geworden, dat zij Jezus onder het hart heeft gedragen en aan haar borst

heeft gezoogd, want zalig zijn alleen degenen, die het woord Gods hooren en dat bewaren, Luk. 11 : 27, 28. Doch ook dit heeft Maria gedaan. Als de engel haar de boodschap brengt, welke haar ontroert in het diepst van haar gemoed, geeft zij zich in volkomen onderwerping over: Zie de dienstmaagd des Heeren, mij geschiede naar uw woord! Maria is de Israëliete bij uitnemendheid, die niet vooruitloopt en zelve handelend optreedt, maar die in kinderlijk geloof ontvangt, hetgeen God haar schenkt. Terwijl Eva zich van het woord Gods losmaakt en haar eigen weg inslaat, neemt Maria het woord Gods zonder murmureeren of tegenspreken aan; zij is door God zelven toebereid en gevormd, om de ontvangster zijner hoogste openbaring te zijn. En gelijk zij bij den aanvang niets anders doet, dan in den volkomensten zin des woords zich *geven* aan den wil des Heeren, zoo treedt zij ook later op als de moeder, die aangaande haar Zoon veel wondere dingen verneemt, maar ze alle stil en peinzend bewaart in haar hart.

Voordat Maria de boodschap van den engel ontving, was zij al verloofd aan Jozef, die uit het geslacht van David stamde en in Nazareth het timmermansbedrijf uitoefende. De verloving droeg reeds het karakter van eene echtverbintenis, ofschoon Jozef zijne ondertrouwde vrouw nog niet tot zich in zijn eigen huis genomen had. Eer dit geschiedde, werd Maria echter zwanger bevonden uit den Heiligen Geest. Daar Jozef niets wist van de boodschap des engels en een rechtvaardig man was, die ook in dezen wenschte te handelen naar des Heeren wet, koesterde hij het voornemen, om haar zonder opspraak,

alleen in het bijzijn van een tweetal getuigen, een scheidsbrief te geven en van zich te laten gaan. Maar een engel, die hem verscheen in den droom, maakte hem met het geheim van Maria bekend, en zeide tot hem, dat hij niet bevreesd moest zijn, Maria zijne vrouw tot zich te nemen, want hetgeen in haar ontvangen was, dat was uit den Heiligen Geest. Van die ure af twijfelde Jozef geen oogenblik meer aan de ongeschondenheid van Maria's eere. Hij nam haar als zijne vrouw tot zich in zijn huis en leefde met haar samen, maar hij bekende haar niet, totdat zij haren eerstgeborene gebaard had. Het werd onder Gods bestuur, overeenkomstig de belofte en door middel van het gebod van den keizer Augustus, zoo geschikt, dat de geboorte niet in Nazareth maar in Bethlehem plaats had. En dat niet alleen, maar het duurde ook geruimen tijd, eer Jozef en Maria met het kindeke in Nazareth terugkeerden. Want ten eerste bleven zij nog zoo lang in Bethlehem, totdat de minstens eenendertig dagen van Maria's reiniging vervuld waren en het kindeke in den tempel te Jeruzalem aan den Heere kon voorgesteld worden. En ten andere waren de vijandschap van Herodes en de moord der kinderkens in Bethlehem oorzaak, dat Jozef met het kindeke en de moeder op Goddelijken last naar Egypte vluchtte en eerst een paar jaren later, na den dood van Herodes, naar Palestina en naar Nazareth terugkeerde.

Daaruit laat zich verklaren, dat Jezus in Nazareth en in de omgeving gewoon als zoon van Jozef en Maria bekend stond. De ouders bewaarden het geheim van zijne ontvangenis en spraken er met geene vreemden

over. Eerst later toen Jezus door zijne woorden en daden zich bewees, de Zoon van God te zijn en eene schare van discipelen gewonnen had, hebben zij het waarschijnlijk aan enkele vertrouwde vrienden en vriendinnen medegedeeld; en zoo is dit wondere verhaal van Jezus' ontvangenis en geboorte in het Evangelie opgenomen en door de boeken van Mattheus en Lukas tot onze kennis gebracht. Van Jozef vernemen wij echter later niets meer. Als bij eene bepaalde gelegenheid de moeder en de broeders van Jezus Hem zoeken te spreken en mede naar huis willen nemen, wordt Jozef niet meer vermeld. Aan het kruis beval Jezus zijne moeder aan de zorg van zijn discipel Johannes aan. Na de hemelvaart wordt alleen van Maria, de moeder van Jezus, en zijne broeders gewag gemaakt. Het is om al deze redenen niet onwaarschijnlijk, dat Jozef reeds vóór het openbaar optreden van Jezus gestorven is.

Zoo heeft Jezus, ofschoon Hij de Zoon Gods was, zich niet geschaamd, Jozef zijn vader, Maria zijne moeder en ons zijne broeders te noemen. Gelijk Hij in deze gansche vernedering den Vader gehoorzaam is geweest, zoo heeft Hij in de gehoorzaamheid aan zijne ouders de gehoorzaamheid aan zijn Vader in de hemelen betracht. Er staat uitdrukkelijk van Hem opgeteekend, dat Hij hun onderdanig was en in genade bij God en de menschen toenam. Ook het vijfde wetsgebod behoorde tot die gerechtigheid, welke Hij als Zaligmaker der wereld te vervullen had. Wel is waar, staat de geestelijke verwantschap voor Hem hooger, dan die des bloeds. Gelijk Maria niet zalig is geworden door de overschaduwing des Hei-

ligen Geestes en de geboorte van Jezus, maar door het hooren en bewaren van Gods woord, zoo rekent Christus als zijn broeder, zijne zuster en zijne moeder alleen degenen, die den wille Gods doen, Mark. 3 : 32 – 35. Zijne aardsche ouders mogen zich dus ook niet mengen in de dingen, die zijn ambt aangaan en zijne hemelsche, Goddelijke roeping betreffen. Als dat gebeurt, wijst Hij, niet op hoogen of minachtenden toon, maar toch krachtig en beslist, zelfs zijne moeder terug: als Zoon des Vaders arbeidt Hij in de dingen zijns Vaders, Luk. 2 : 49, en over de ure, waarin Hij het werk des Vaders heeft te doen, beschikt Hij zelf alleen, Joh. 2 : 4. Maar desniettemin, tot zijn middelaarsschap behoorde ook de onderdanigheid aan zijne ouders. Aan het kruis vergeet Hij eigen smart en denkt Hij aan zijne moeder; met de teederste liefde leidt Hij de aandacht van Maria van zichzelven af, geeft haar in Johannes, den discipel dien Hij liefhad, een anderen zoon, en draagt aan dezen de zorg voor zijne moeder op, Joh. 19 : 26, 27.

De heilige familie is het voorbeeld van het Christelijk huisgezin. En dit voorbeeld wordt versterkt door de woorden en de daden van Jezus. Hij was zelf niet gehuwd, want zijne bruid is de gemeente, welke Hij liefgehad heeft en voor welke Hij zich overgegeven heeft, opdat Hij haar reinigen en heiligen zou. Maar Hij was toch geen monnik, die te vroom is, om zijne oogen op te slaan en met eene vrouw te spreken. Jezus gaat gansch ongedwongen en vrij met vrouwen om; vrouwen behooren tot zijne geliefdste discipelen; zij volgen hem in Galilea en Judea, dienen Hem van hare goederen en zijn

getuigen van zijne kruisiging en begrafenis, van zijne opstanding en verschijningen. De discipelen verwonderden zich nog, dat Hij in Sichar met eene vrouw sprak, maar Jezus zelf vond daar niets vreemds in, want overal en altijd en bij alles was het zijne spijze, den wil zijns Vaders te doen en zijn werk te volbrengen, Joh. 4 : 27, 34. Aan de vrouw, die in Simons huis zijne voeten natmaakt met tranen en afdroogt met de haren haars hoofds, vergeeft Hij hare vele zonden, omdat zij veel heeft liefgehad. De overspelige vrouw laat Hij onveroordeeld van zich gaan, met de woorden; ga heen, en zondig niet meer. En van de hoeren en de tollenaars zegt Hij, dat zij anderen zullen voorgaan in het koninkrijk der hemelen.

Zoo heeft Christus de vrouw geëerd en uit haar val weer opgebeurd. En evenzoo eert en herstelt Hij het huwelijk. Wel is het geen onvoorwaardelijke plicht, om in het huwelijk te treden. Daar zijn omstandigheden, waarin het roeping kan wezen, zich van het huwelijk te onthouden terwille van het koninkrijk der hemelen, Matth. 19 : 12. Daar komen tijden van verdrukking, waarin bevruchte en zoogende vrouwen te beklagen zijn, Matth. 24 : 19. En het huwelijk, hoe eerbaar en heilig ook, het is een voorbijgaande staat en tot deze aardsche bedeeling beperkt, want in de opstanding, wordt niet meer ten huwelijk genomen noch ten huwelijk uitgegeven; de zaligen zijn dan als de Engelen Gods in den hemel, Matth. 22 : 30. Maar binnen deze grenzen heeft Christus het huwelijk erkend en geëerbiedigd als eene instelling Gods. Reeds de bijwoning van de bruiloft te Kana en het eerste wonder, dat hij daarbij wrocht, leveren hiervan

het overtuigend bewijs. En voorts heeft Hij het huwelijk daarin bovenal geëerd, dat Hij het teruggeleid heeft naar de oorspronkelijke ordening Gods en tegen allerlei zonde in veiligheid heeft gesteld. Jezus kwam niet, om eene nieuwe wet te geven, ook niet in zake het huwelijk, maar Hij kwam, om de wet en de profeten te vervullen en tot volle uitwerking en toepassing te brengen. Als Hij dan ook in de bergrede het zevende gebod verklaart, verbiedt Hij niet alleen de zonde van overspel, maar zegt Hij, dat zelfs wie eene (getrouwde) vrouw aanziet om haar te begeeren, in zijn hart reeds overspel met haar bedreven heeft. Zoo iemand heeft, zoover het aan hem ligt, reeds gemaakt, dat die gehuwde vrouw overspel bedreven en haar echt verbroken heeft. Maar niet alleen mag niemand den echt van een ander verbreken, hij mag ook zijn eigen huwelijk niet ontbinden. Mozes heeft wel toegelaten, dat een man aan zijne vrouw een scheidsbrief gaf en haar van zich liet gaan; maar dat was eene toelating van wege de hardigheid der harten en niet in de oorspronkelijke ordening Gods gegrond; het was wettelijk, maar niet zedelijk, voor het recht, niet in het geweten geoorloofd.

Onder de discipelen van Jezus behoort het dan ook anders toe te gaan. Wie zijne vrouw verstoot, om eene andere te huwen, die doet niet alleen zelf overspel, Matth. 19 : 9, maar maakt ook, dat de verstootene vrouw overspel doet en eveneens degene, welke haar ten huwelijk neemt, Matth. 5 : 32, 13 : 9. Zonde baart zonde; overspel verwoest niet één, maar meerdere huisgezinnen. Alleen in één geval staat Jezus de echtscheiding toe; als de gehuwde vrouw

(niet haar wettigen man verstoot, want daartoe bezat de vrouw onder Israël het recht niet, ofschoon de man wel zijne wettige vrouw verstooten mocht; maar) aan hoererij zich schuldig maakt en den echt daardoor feitelijk breekt, dan *behoeft* de man nog niet en is hij ook niet *verplicht*, deze zijne vrouw te verstooten, maar dan *mag* hij het toch doen, dan is hij in zijn geweten vrij, om de ontrouwe vrouw van zich te laten gaan en den echt als feitelijk ontbonden te beschouwen. Jezus bedoelt hiermede niet, een scheidingsgrond aan te geven, die juridisch van kracht moet zijn en in de wet moet worden opgenomen. Hij laat zich daarover in het geheel niet uit. Hij zegt niet, wat de wetgever in een of ander land aangaande echtscheiding bepalen moet. Maar Hij geeft eene *zedelijke* wet, die de consciëntie zijner discipelen binden moet. En daarbij gaat Hij uit van de oorspronkelijke instelling van het huwelijk. Naar zijn aard en wezen is het huwelijk eene verbintenis van één man en éene vrouw tot één vleesch en voor het gansche leven. Zoo heeft God ze samen gevoegd, en wat God alzoo heeft samengevoegd, dat mag de mensch niet scheiden, Matth. 19 : 4—6.

Bij dit alles komt nog de groote liefde, welke Jezus tot kinderen heeft betoond. Wel gaat het koninkrijk der hemelen in waarde alles te boven; om des Evangelies wille moet alles verlaten worden, huis en akker, broeders en zusters, vader en moeder, vrouw en kinderen; wie vader of moeder, zoon of dochter liefheeft boven Hem, is Zijns niet waardig, Matth. 10 : 37. Maar behoudens deze grondwet des koninkrijks, legt Jezus den band tusschen man en vrouw en evenzoo dien tusschen ouders en kinderen

weer onverbrekelijk vast. De Joden hadden ten allen tijde de gewoonte, om velerlei ondoordachte en lichtvaardige geloften te doen, waarbij zij zich verbonden, om, indien een of ander gevaar afgewend of een of ander voordeel verkregen werd, eene gave voor den tempel en voor den godsdienst af te zonderen. De Rabbijnen gingen deze kwade gewoonte niet te keer, maar trachtten wel de hand er aan te houden, dat zulk eene belofte, eenmaal afgelegd, in overeenstemming met de wet, Deut. 23 : 21—23, gehandhaafd en vervuld zou worden. Dit ging zoover, dat soms die geloften ten koste van de zedelijke verplichtingen, welke kinderen tegenover ouders hebben, werden nagekomen. En daartegen kwam Jezus op, Matth. 15 : 4—6, Mark. 7 : 10—12; als iemand zegt: datgene wat ik aan mijne ouders tot hunne ondersteuning had kunnen doen toekomen, is korban, dat wil zeggen, is door mij in eene gelofte voor den tempel afgestaan, en als de wetgeleerden dan zeiden, dat zulk eene gelofte niet terwille van de aan de ouders verschuldigde eer verbroken mocht worden, dan maakten zij door dit alles, dat een kind niets meer aan zijn vader of moeder kon doen. En dan werd het gebod Gods krachteloos gemaakt door menschelijke inzettingen.

Gelijk Jezus hier in het algemeen de kracht van het vijfde gebod herstelt, zoo toont Hij elders meermalen een diep besef te hebben van de teedere verhouding, welke tusschen ouders en kinderen bestaat. Hij heeft medelijden met het eenige maanzieke en doofstomme kind, dat een man uit de schare tot hem bracht, en geneest het van zijne krankheid, Matth. 17 : 14. Hij redt het kind van den

koninklijken hoveling van den dood, Joh. 4 : 49, wordt met innerlijke ontferming over de weduwe te Naïn bewogen, die haar eeniggeboren zoon grafwaarts draagt, en roept dezen in het leven terug, Luk. 7 : 12 v, en wekt eenigen tijd daarna het dochterke van Jaïrus uit de dooden op, Luk. 8 : 41 v. En zelf heeft Jezus met eene groote, innige liefde ook de kinderen liefgehad. Hij laat de kinderen rechtstreeks tot zich komen en legt hun zegenend de handen op, Matth. 19 : 13 v. Hij stelt ze in hun eenvoud, oprechtheid en nederigheid aan zijne discipelen ten voorbeeld, Matth. 18 : 3, en verheugt zich over de kleinen, die in zijn naam gelooven, Matth. 18 : 5. Als dan ook op den dag van zijne koninklijke intocht in Jeruzalem de kinderen in den tempel hunne hosanna's Hem toeroepen, dan ziet Hij daarin de gedachte des Ouden Testaments vervuld, dat de Heere uit den mond der jonge kinderen en der zuigelingen zich sterkte grondvest en lof toebereidt, Matth. 21 : 16.

Met deze woorden van Christus komt geheel het onderwijs der apostelen overeen. Reeds dit is opmerkelijk, dat zij evenals de broeders des Heeren, waarschijnlijk allen, op Paulus na, gehuwd waren, met name ook Petrus, Matth. 8 : 14, 2 Cor. 9 : 5. Wel acht Paulus evenals Jezus, dat de ongehuwde staat in sommige gevallen de voorkeur verdient, 1 Cor. 7 : 1 v., maar hij is er ver van af, het huwelijk daarom als ongeoorloofd of de echtelijke gemeenschap als onrein af te keuren. Integendeel, tegenover hen, die de onthouding van het huwelijk en van allerlei spijzen gebieden, houdt hij staande, dat alle schepsel Gods goed is en dat er niets verwerpelijk is, indien het met dankzegging genomen en door het woord en het gebed ge-

heiligd wordt, 1 Tim. 4 : 3—5. Het huwelijk is niet alleen eerbaar, Hebr. 13 : 4, maar het was reeds van zijne instelling af en blijft naar zijn wezen eene afschaduwing van de innige gemeenschap, welke tusschen Christus en zijne gemeente bestaat. Het aardsche huwelijk is een beeld van het hemelsche, en dient, om dit hemelsche voor te bereiden; want einddoel der geschiedenis is, dat er eene menschheid kome, waarvan Christus het Hoofd en waarin God alles en in allen is, Ef. 5 : 32.

Het huwelijk is daarom wel geene Christelijke instelling, in dien zin, dat het aan het Christendom zijn oorsprong en zijne regeling zou danken. Immers, het dagteekent van de schepping, ontving toen terstond zijn regel en wet, en komt, hoe menigmaal ook ontaard, bij alle volken voor. Ook het Nieuwe Testament gaat dies meermalen tot de oorspronkelijke instelling van het huwelijk terug, om daaraan de regeling te ontleenen, waarnaar het ook thans behoort te worden ingericht. Adam is eerst gemaakt, daarna Eva; de man is het beeld en de heerlijkheid Gods, maar de vrouw is de heerlijkheid des mans; de man is niet uit de vrouw, maar de vrouw uit den man; de man is niet geschapen om de vrouw, maar de vrouw om den man; en Adam is niet verleid geworden, maar de vrouw, verleid zijnde, is in overtreding geweest. Op al deze overwegingen wordt de vermaning gegrond, dat de vrouw den man als hoofd des gezins erkennen en hem onderdanig moet zijn, 1 Cor. 11 : 7—9. 1 Tim. 2 : 12—14. De in de schepping gegronde ordening wordt dus door de bijzondere openbaring niet verzwakt of te niet gedaan. Maar zij wordt er door bevestigd en versterkt, zij ontvangt

er ook een rijker zin en eene diepere beteekenis door.

Als het huwelijk een beeld is van de gemeenschap tusschen Christus en zijne gemeente, dan behoort dit allereerst daarin uit te komen, dat beiden, man en vrouw, hun echtverbond aangaan in den Heere, 1 Cor. 7 : 39. In het algemeen vermaant de apostel de geloovigen, om niet met de ongeloovigen een ander juk aan te trekken, 2 Cor. 6 : 14. Hij wil daardoor niet alle verkeer met de Heidenen afsnijden, want dan zouden de Christenen eigenlijk uit de wereld moeten gaan, 1 Cor. 5 : 10, 10 : 27. Maar zonder twijfel is het toch zijne bedoeling, dat de geloovigen niet zulk eene gemeenschap met de ongeloovigen zullen aangaan, waardoor zij van hunne eigene vrijheid beroofd, aan hun Christelijken plicht ontrouw, en onder het juk der ongeloovigen gebracht kunnen worden. Al spreekt Paulus daar in het algemeen, toch is het niet ongeoorloofd, om zijn woord ook op het gemengde huwelijk toe te passen. Want zulk een huwelijk levert het ernstig gevaar op, dat de geloovige echtgenoot tot eene schikking in het leven komt, die met het koningschap van Christus in strijd is. En dat mag niet; zelfs als de eene echtgenoot tot Christus bekeerd wordt, en de andere ongeloovig blijft, gelijk in de dagen van Paulus meermalen plaats had, dan behoort de Christelijke echtgenoot toch den toon aan te geven. Zijn huisgezin behoort een Christelijk huisgezin te zijn, waarin de ongeloovige man door de geloovige vrouw geheiligd wordt en ook de kinderen zelven heilig zijn, 1 Cor. 7 : 14.

Want een Christelijk gezin, dat is een gezin in den Heere, een gezin in de gemeenschap met Christus, over-

eenkomstig zijn voorbeeld en bevel, in de eenigheid zijns Geestes. De belijdenis van Christus doet de natuurlijke ordening niet te niet; de man blijft man, de vrouw blijft vrouw en de kinderen blijven kinderen, evenals ook de slaaf, die tot den Heere bekeerd wordt, daardoor niet ophoudt slaaf te zijn. Maar de verhouding van man en vrouw, van ouders en kinderen, wordt toch, dewijl zij door de zonde ontaard en verwoest was, door Christus hersteld en vernieuwd. De man blijft dus het hoofd des gezins, wijl hij het beeld en de heerlijkheid Gods is, en de vrouw blijft hem onderdanig, omdat zij, na en uit en om hem geschapen, de heerlijkheid des mans is. Maar toch, hoe wordt de verhouding tot elkander vernieuwd en geheiligd! In Christus is er geen man en vrouw, Gal. 3 : 28, beiden zijn erfgenamen van de genade des levens, 1 Petr. 3 : 7, beiden hebben hetzelfde geloof, denzelfden doop, hetzelfde avondmaal, denzelfden Heiligen Geest ontvangen, beiden hebben denzelfden toegang tot den Vader.

Al blijft het natuurlijk onderscheid en de oorspronkelijke verhouding tusschen man en vrouw ook bestaan, het krijgt toch alles een ander karakter; de man moet de vrouw liefhebben, voor haar leven en voor haar zich overgeven, gelijk Christus de gemeente liefgehad en zich voor haar overgegeven heeft, en de vrouw moet den man onderdanig zijn in den Heere en als aan den Heere, Ef. 5 : 22—33, Col. 3 : 18, 19, 1 Petr. 3 : 1—7. En evenzoo blijven de kinderen overeenkomstig het gebod tot gehoorzaamheid aan hunne ouders verplicht, Ef. 6 : 1—3, maar zij staan beiden niet tegenover elkaar, zij vormen ééne gemeenschap in den Heere; ook de kinderen zijn

heilig, behooren thuis op de erve der gemeente en zijn erfgenamen van de belofte des verbonds, Hand. 2 : 39, 1 Cor. 7 : 14, 1 Tim. 2 : 15. Ouders moeten hunne kinderen opvoeden in de leering en vermaning des Heeren, en kinderen moeten hunne ouders liefhebben en gehoorzamen in den Heere, Ef. 6 : 1, 4, Col. 3 : 20, 21. Mannen, vrouwen, kinderen vormen, hoe ook onderscheiden, één uitverkoren geslacht, één heilig volk, één koninklijk priesterdom, 1 Petr. 2 : 9.

Eindelijk, indien het huwelijk eene zoo innige gemeenschap van man en vrouw is, dat het eene afschaduwing mag heeten van de eenheid van Christus en zijne gemeente, dan spreekt het vanzelf, dat het niet anders kan zijn dan eene verbintenis van één man en ééne vrouw, die voor heel het leven gesloten wordt en alleen door den dood ontbonden kan worden. Evenals Christus, zegt ook Paulus, dat ieder man zijne eigene vrouw zal hebben, 1 Cor. 7 : 2, Ef. 5 : 31, 33, dat inzonderheid de ouderling en diaken met niet meer dan ééne vrouw in gemeenschap mogen leven, 1 Tim. 3 : 2, 22, Tit. 1 : 6, en dat die twee tot één vleesch zullen zijn, Ef. 5 : 31, 1 Cor. 6 : 16. En zulk eene verbintenis duurt tot den dood. Ook verschil van godsdienst, dat soms door overgang van een der echtgenooten tot het Christendom ontstond, ontbindt het huwelijk niet; een echtgenoot, die geloovig geworden is, mag zijne wederhelft niet verlaten, 1 Cor. 7 : 12—14, en wanneer dit geval zich in strijd met het gebod Gods mocht hebben voorgedaan, dan moest de echtgenoot, die zich gescheiden had, ongehuwd blijven of terugkeeren en zich met zijne wederhelft verzoenen, 1 Cor. 7 : 11.

Wanneer echter de ongeloovig gebleven echtgenoot de scheiding had voltrokken, dan bleef de schuld daarvan voor zijne rekening en kon de geloovige echtgenoot niet verplicht worden, om door dwang de verbroken verbintenis weer aan te knoopen, 1 Cor. 7 : 15. Of deze geloovige echtgenoot, die zonder schuld door zijne wederhelft verlaten was, een ander huwelijk mocht aangaan, wordt door Paulus niet gezegd. Het was hem genoeg, erop te wijzen, dat de geloovige echtgenoot zijnerzijds nooit het huwelijk verbreken mocht.

Door al deze voorschriften en onderwijzingen is het Christendom voor het gezinsleven ten rijken zegen geweest. In den ouden tijd was het huwelijk bij de Romeinen in hooge eere, en de huisvrouw bekleedde in het familieleven eene aanzienlijke plaats. Maar toen de Grieksche en Oostersche zeden in Rome binnendrongen en rijkdom en weelde den vroegeren eenvoud deden wijken, trad er langzamerhand een zedelijk verval in, dat in de dagen van Paulus overeenkomstig zijne beschrijving in Rom. 1 : 26 v. eene schrikkelijke hoogte had bereikt. Het huwelijk bestond dikwerf slechts in een met wederzijdsch goedvinden tijdelijk samenleven; echtscheidingen waren aan de orde van den dag. Wanneer men het huwelijk uit gemakzucht niet geheel en al meed en op andere wijze bevrediging van zijne lusten zocht, leefde men toch in de practijk niet als ééner vrouwe man, maar onderhield gemeenschap met hoeren en bijzitten en drong daardoor de wettige vrouw hoe langer hoe meer op den achtergrond. De geboorten werden willekeurig beperkt; de kinderen werden ter opvoeding aan de slaven toever-

trouwd, en van een familieleven tusschen man en vrouw, tusschen ouders en kinderen was er althans in verschillende kringen der maatschappij hoegenaamd geen sprake meer. En bij al deze ongerechtigheden kwamen dan nog de zoogenaamde onnatuurlijke zonden, waarbij het natuurlijk gebruik der vrouw veranderd werd in een gebruik tegen natuur en mannen met mannen schandelijkheid bedreven. Het scheen soms, alsof de dagen van vóór den zondvloed en de gruwelen van Sodom en Gomorra teruggekeerd waren.

In deze onzedelijke maatschappij deed toen de belijdenis van Christus haar intrede. Men mag niet vergeten, dat zij eerst menigmaal groote verdeeldheid in de huisgezinnen bracht. Christus kwam niet, om den vrede, maar om het zwaard op aarde te brengen, en om den mensch tweedrachtig te maken tegen zijnen vader, en de dochter tegen hare moeder, en de schoondochter tegen hare schoonmoeder. De oudste geschiedenis der Christelijke kerk levert hiervan vele voorbeelden; man en vrouw, vader en zoon, moeder en dochter, broeders en zusters kwamen dikwerf terwille van het geloof als vijanden tegenover elkander te staan, en menigeen, die het Christendom omhelsde, had alles te verlaten, om Christus' waardig en zijn discipel te zijn. Wat moet het eene Perpetua gekost hebben, om het geweld, de beden en de tranen van haar vader te weerstaan en haar belijdenis getrouw te blijven!

Maar er staat tegenover, dat het Christelijk geloof vrede bracht in de harten, en in menig huis de liefde terugkeeren deed. Het Christendom wierp de natuurlijke ordeningen en instellingen niet omver, maar stortte er een nieuwen geest in en hervormde ze van

binnen uit. Het maakte de vrouwen van de mannen niet los, en de kinderen niet van de ouders, en de dienstknechten niet van hunne heeren, en de arbeiders niet van hun beroep, en de onderdanen niet van den staat. Maar het maakte er andere en betere vrouwen en kinderen, dienstknechten en dienstmaagden, arbeiders en burgers van en leidde hen alzoo tot de hunnen terug. Het maakte geestelijk vrij, en herschiep juist daardoor de aardsche verhoudingen. Wie een dienstknecht zijnde geroepen werd, bleef een dienstknecht, maar werd een vrijgelatene des Heeren, en wie vrij zijnde geroepen werd, die werd een dienstknecht van Christus, 1 Cor. 7 : 22. Juist door deze prediking van gehoorzaamheid en liefde heeft het Christendom wonderen verricht.

Van den aanvang af vond het vooral ook bij de vrouwen ingang. Niet alleen werd Jezus zelf bij zijne omwandeling in Galilea en Judea door verscheidene vrouwen vergezeld, maar na de hemelvaart kwamen zij met de apostelen saam en ontvingen met hen de gave des Geestes. In de gemeenten, die door de apostelen of hunne medearbeiders gesticht werden, treden telkens vrouwen op den voorgrond en spelen eene belangrijke rol. Uit Jeruzalem wordt ons van de vele vrouwen, die daar tot de gemeente behoorden, Hand. 1 : 14, 5 : 14, niet alleen Maria, de moeder van Jezus, maar ook Maria, de moeder van Marcus, met name genoemd, Hand. 12 : 12. Terwijl ons van Thessalonica en Berea wordt bericht, dat vele voorname vrouwen aldaar tot den Heere bekeerd werden, Hand. 17 : 4, 20, maken de Handelingen en de Brieven der apostelen ons in Joppe met Tabea, in Philippi met

Lydia, in Athene met Damaris, in Efeze met Priscilla, in Kenchreae met Phoebe, in Colosse met Nymphe, in Philippi met Euodia en Syntyche bekend; en in Rom. 16 noemt Paulus naast achttien broeders niet minder dan acht zusters, aan wie hij zijne bijzondere groete doet.

Velo van deze vrouwen verrichtten ook gewichtige diensten in de gemeente; zij ontvingen ze in haar huis, Hand. 12 : 12, 1 Cor. 16 : 19, Col. 4 : 15, hielpen de apostelen in het werk der bediening, Rom. 16 : 3, 6 v., traden soms in de vergadering der geloovigen op, wel niet om te leeren, 1 Cor. 14 : 35, 1 Tim. 2 : 12, 1 Petr. 3 : 1, maar toch om te bidden en te profeteeren, 1 Cor. 11 : 5, en werden misschien soms ook, zonder een bepaald ambt te dragen, met eene of andere werkzaamheid in het midden der gemeente belast, Rom. 16 : 1, 1 Tim. 3 : 11, 5 : 3—16. Uit lateren tijd weten wij, dat de prediking des Evangelies vooral ook bij de vrouwen ingang vond, en zelven werkten zij aan de verbreiding van het Evangelie mede; boven de mannen muntten zij dikwerf uit in onderzoek der Schriften en in kennis der waarheid; in standvastigheid des geloofs deden zij voor de mannen niet onder; velen ondergingen voor de belijdenis van Christus den marteldood, en werden door de gemeente in hooge eere gehouden en niet zelden ook door de Heidenen bewonderd.

Deze geestelijke verheffing der vrouw kwam ook aan het huisgezin ten goede. Er is naar waarheid gezegd, dat het Christendom de schoonheid en den rijkdom van het gemoedsleven der vrouw wederom aan het licht heeft gebracht. Het heeft de vrouw wel uitgesloten van het kerkelijk ambt en haar niet tot den rang eener priesteres

verheven, maar het heeft eene algemeene priesterschap der geloovigen ingevoerd, waarin ook de vrouw, en de vrouw niet het minst, heeft gedeeld. De beteekenis, welke de vrouw in de gemeente verkreeg, werkte op hare maatschappelijke positie in. Terwijl zij langzamerhand in de Romeinsche wereld tot een slavin of een genotmiddel van den man was verlaagd, wordt zij nu weer eene eigene, zelfstandige persoonlijkheid, met een eigen gedachte en wil. Zij blijft zijne hulpe, maar is met hem eene erfgename van dezelfde genade des levens. Man en vrouw worden in het Christelijk geloof aan elkander teruggeschonken, en allerlei zonden van hoererij en ontucht, overspel en echtbreuk moeten wijken voor de liefde, die beiden opnieuw verbindt. Het Christendom heeft het huwelijk geheiligd, van allerlei ongerechtigheid bevrijd en weer bevestigd op den grondslag van het Goddelijk gebod.

En zooals het man en vrouw weer saam verbond, zoo heeft het ook de ouders aan de kinderen, en de kinderen aan de ouders teruggegeven. De vrouw werd weer moeder in den waren zin des woords, niet alleen voortbrengster, maar ook opvoedster harer kinderen. En de kinderen kregen rechten, het recht o.a., om niet reeds vóór de geboorte verstikt of na de geboorte gedood of te vondeling gelegd te worden. In de verbasterde maatschappij waren er eigenlijk geen vaders en geen moeders, geen echtgenooten en geen kinderen meer. Maar nu worden zij allen wederom saamgebonden tot één kring en in één gezin; en dat gezin was niet louter een deel van den staat, maar het kreeg een zelfstandig bestaan en werd de grondslag van heel de maatschappelijke samenleving.

VI.

GEVAREN VOOR HET HUISGEZIN.

Het is er ver van af, dat de beginselen, door Christus en de apostelen voor huwelijk en gezin verkondigd, overal en altijd in het leven volledige en zuivere toepassing hebben gevonden. Wanneer aan het Christendom telkens voor de voeten geworpen wordt, dat het de maatschappij in achttien eeuwen tijds nog niet van al hare ongerechtigheden, pauperisme, mamonisme, prostitutie enz. heeft kunnen verlossen, dan verliest men bij deze aanklacht uit het oog, dat de mensch altijd dezelfde blijft en steeds met hetzelfde booze hart geboren wordt. Uit dat hart komen voort booze bedenkingen, doodslagen, overspelen, hoererijen, dieverijen, valsche getuigenissen, lasteringen, en zoodra deze de kans schoon zien, breken zij uit en verbreiden zich over heel de maatschappij. In deze bedeeling wordt daarom nooit de volledige overwinning behaald en de volkomene rust verkregen; van geslacht tot geslacht, en van eeuw tot eeuw moet de strijd

tegen de zonde worden voortgezet, en de geestelijke en zedelijke opvoeding moet bij ieder mensch weer beginnen van voren af aan.

Het is daarom niet genoeg, goede beginselen te kennen en te belijden, zij moeten ook voortdurend, van dag tot dag en van oogenblik tot oogenblik in het leven worden uitgewerkt en toegepast. Zoodra er in deze toepassing verslapping intreedt, verheft de vijand zich en maakt zich weer meester van het verloren terrein. De geschiedenis van het gezin in de Christenheid verhaalt daarom niet alleen van den onberekenbaar rijken zegen, dien de Christelijke belijdenis voor het huiselijk leven heeft afgeworpen, maar gewaagt ook van allerlei afdwalingen en ongerechtigheden, die zich op dit terrein telkens hebben laten gelden en het huiselijk leven hebben ondermijnd en verwoest.

Daartoe behoort ook reeds de ascetische richting, welke spoedig bij vele Christenen openbaar werd. Verschillende oorzaken verschaften ingang aan de gedachte, dat onthouding van allerlei natuurlijke dingen, van spijze en drank, van rust en ontspanning, en vooral ook van het huwelijk, eene Gode welgevallige en hoogst verdienstelijke zaak was. De Christelijke kerk dwaalde nooit zoover af, dat zij het huwelijk en het familieleven als zondig veroordeelde; maar zij kwam toch wel tot de belijdenis, dat onthouding van deze aardsche aangelegenheden een korter en veiliger weg naar de hemelsche zaligheid was. Huwelijk en ongehuwde staat verhouden zich wel niet tot elkander, gelijk Augustinus zeide, als krankheid en gezondheid, maar wel als tijdelijke gezondheid en eeuwige onsterfelijk-

heid. Het huwelijksleven moge zilver zijn, naar de uitspraak van Chrysostomus, de ongehuwde staat is toch goud.

Deze ascetische richting leidde nu allengs tot het kluizenaarsleven en het kloosterwezen. Er mag over deze inrichtingen niet onvoorwaardelijk de staf worden gebroken, want het kloosterwezen is niet alleen voor de verbreiding van het Christendom, voor het werk der barmhartigheid en voor de bewaring en bevordering der beschaving ten rijken zegen geweest. Maar Jezus spreekt uitdrukkelijk van zulke menschen, die zich van huwelijk en geslachtsgemeenschap onthouden terwille van het koninkrijk der hemelen, en Paulus verklaart, dat het voor een ongehuwde goed, d. w. z. zedelijk geoorloofd is, om geene vrouw aan te raken, en dat de ongetrouwde zich bekommert met de dingen des Heeren en de getrouwde zich bekommert met de dingen der wereld. Vrijwillige onthouding is dus niet alleen geoorloofd, maar kan in bijzondere gevallen en voor bepaalde doeleinden ook plicht zijn. Maar de ascetische richting, welke in de Christelijke kerk opkwam, ging allengs de gedachte koesteren, dat de ongehuwde staat op zichzelf altijd beter was dan het huwelijk, en dat het een verdienstelijk werk was, zich daartoe door eene onverbrekelijke gelofte voor heel het leven te binden. En hierin week zij van het onderwijs van Christus en de apostelen af, dat van zulk eene verdienstelijkheid van den ongehuwden staat en van eene dergelijke gelofte voor het leven niets weet.

Deze zijdelingsche dwang op de conscientiën der menschen heeft zich dan ook menigmaal op de schrikkelijkste wijze gewroken. Men mag ten volle de verdiensten er-

kennen, welke het kloosterwezen ten opzichte van Christendom en beschaving zich verworven heeft; maar men moet het oog toch niet sluiten voor de diep onzedelijke toestanden, die er door veroorzaakt zijn, en die vooral in de eeuwen, welke aan de Hervorming zijn voorafgegaan, eene schrikbarende hoogte hadden bereikt en in alle Christenlanden zich hadden verbreid. De kerk vergat het woord van den apostel Paulus, dat het beter is te trouwen dan te branden, en dat een iegelijk zijne eigene gave van God ontvangen heeft, de een wel aldus maar de ander alzoo.

Met name vergat zij dit ten opzichte van den geestelijken stand. Want ofschoon de meeste apostelen, Petrus inbegrepen, gehuwd waren en het huwelijk in de eerste tijden bij de ambtsdragers in Christus' kerk regel was, toch won meer en meer de gedachte veld, dat de bediening van de geestelijke dingen met het huwelijks- en gezinsleven onvereenigbaar was. Deze nieuwe zedeleer trad inzonderheid bij Paus Gregorius VII in dienst van de hierarchie, van het Roomsche kerksysteem. Als de kerk onafhankelijk zou blijven van de dienstbaarheid der leeken, van de machten der wereld en van de heerschappij van den staat, dan moest de geestelijkheid allereerst van de vrouwen, van het huwelijk, van de familie, van het nageslacht worden losgemaakt, en mocht zij enkel en alleen van de kerk afhankelijk zijn. Zoo dreven de belangen der hierarchie den ongehuwden staat voor de geestelijkheid door en vonden er zonder twijfel baat bij. Maar ongekend zwaar is het juk, dat daardoor aan de conscientie der Romeinsche priesters opgelegd is.

Dezelfde gedachte leidde de Roomsche kerk tot de verheffing van het huwelijk tot een sacrament. Het schijnt met elkander in lijnrechten strijd te zijn, dat het huwelijk eenerzijds voor den geestelijken stand verboden is en andererzijds toch het karakter draagt van een genademiddel. Maar feitelijk vloeien beide voorstellingen uit dezelfde overweging voort; het zijn twee takken, die opkomen uit denzelfden stam. Het huwelijk, op zichzelf genomen en louter natuurlijk beschouwd, is niet veel meer dan eene vleeschelijke gemeenschap, den Christen onwaardig, of in elk geval iets van veel lager orde, dan de staat, waartoe hij door het geloof verheven is. Als het dan toch voor den Christen geoorloofd zal zijn, en gehandhaafd moet worden, dan dient het door bovennatuurlijke genade te worden opgeheven tot den rang, waarop de geloovigen thans zelven staan.

En dat is de gedachte, die Rome in de opvatting van het huwelijk als een sacrament uitspreekt. Het huwelijk, zooals het bij de schepping werd ingesteld en nu nog overal buiten de Roomsche kerk bestaat, is niets dan eene »natuurlijke" gemeenschap van man en vrouw. Maar Christus heeft door zijne verdiensten dit aardsche huwelijk volmaakt, geheiligd, tot een voertuig van zijne bovennatuurlijke genade verheven, evenals ook den doop en het avondmaal. Als het wettig gesloten wordt, voor het altaar door den priester in bijzijn van minstens twee getuigen, in den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes, dan wordt aan de echtelieden eene bovennatuurlijke genade medegedeeld, welke hen in staat stelt, om niet alleen in eendracht en liefde samen te leven, maar ook,

om kinderen voort te brengen en op te voeden, die het menschelijk geslacht en tevens de kerk van Christus voortplanten.

De Christelijke heiliging van het huwelijk bestaat dus voor Rome niet daarin, dat het innerlijk vernieuwd, van de zonde bevrijd en door het woord van God en van het gebed gereinigd wordt; doch zij is hierin gelegen, dat aan het natuurlijk huwelijk, hetwelk niet bepaald zondig en onrein maar toch van lagere orde is en een profaan karakter draagt, eene bovennatuurlijke genade toegevoegd en opgelegd wordt. Het Christelijk element doordringt het natuurlijke niet, maar blijft er boven zweven; het natuurlijke wordt er niet door vernieuwd maar alleen door ten onder gehouden; aan de begeerlijkheid, welke aan het vleesch van nature eigen is, wordt de teugel aangelegd, maar zij wordt zelve niet innerlijk vernieuwd; de zuurdeesem wordt wel over het deeg heen uitgebreid, maar niet in het brood verwerkt, totdat dit geheel doorzuurd zij.

De juistheid dezer opmerking wordt bewezen door de minachtende taal, waarmede tal van Christelijke schrijvers zich vroeger menigmaal over het huwelijk en over de vrouw hebben uitgelaten. Als er onder de geleerden over getwist werd, of de vrouw wel een mensch kon heeten, dan was dit in hoofdzaak slechts eene taalkundige vraag, of n.l. het mannelijk woord mensch wel op de vrouw van toepassing was. Maar in het stellen der vraag verraadt zich toch ook reeds eene beschouwing van de vrouw als minder waardig dan de man. En zulk eene beschouwing keert bij de uitnemendste mannen in vroeger en later

tijd terug. De Joodsche Rabbi Meir beval den man aan, om dagelijks drie dankzeggingen te doen, ten eerste daarvoor, dat God hem niet als een Heiden, ten tweede, dat Hij hem niet als eene vrouw, en ten derde, dat Hij hem niet als een dwaas geschapen had. En zoo achtten ook Christelijke mannen zich dikwerf hoog boven de vrouw verheven. Bij de kerkvaders komt meermalen de raad voor, om niet met vrouwen te eten, te drinken en te spreken, maar van haar weg te vluchten als voor den aanblik eener slang. Men zag in de vrouw in de eerste plaats eene verleidster van den man, een valstrik der zonde, eene »poort des duivels", zooals Tertullianus haar noemde, en men vergat bij al deze aanklachten alleen, de schuld in eigen zwakheid te zoeken. Het toppunt van deze vrouwenverachting werd in het beruchte boek van twee Dominicanermonniken bereikt, dat onder den naam van *De heksenhamer* in 1487 het licht zag, en, wijl het de vrouw veel meer dan den man voor daemonische invloeden vatbaar achtte, met kracht tot vervolging en verbranding der heksen aanspoorde.

Verachting der vrouw leidt echter niet, gelijk men een oogenblik zou kunnen denken, tot onthouding maar tot misbruik. Als het huwelijk geminacht, de vrouw als de minderwaardige van den man beschouwd, en de huwelijksgemeenschap als onrein voorgesteld wordt, dan heeft dit alleen ten gevolge, dat bevrediging van den lust buiten den echt wordt gezocht en de vrouw als een genotmiddel misbruikt wordt. Het ascetisme, dat zich met den godsdienst vereenzelvigt, roept vroeg of laat de reactie van het libertinisme in het leven; als de natuur

een tijd lang onderdrukt is, laat zij straks daartegenover haar rechten gelden en werpt allen dwang van zich af. Met de vrouwenverachting ging daarom in de Middeleeuwen, vooral sedert de tiende eeuw, de prostitutie hand aan hand. Vrije vrouwen trokken het land door of vestigden zich als een soort gilde in de steden, om aan den wellust hare eer ten offer te brengen. Aan de hoven van koning en adel en in de woningen der welvarende burgers kende de ongebondenheid dikwerf geen grenzen meer. Litteratuur en kunst, die sedert het bekend worden der Grieksche oudheid aan de Middeleeuwsche barbaarschheid den rug toekeerde, maakte zich niet zelden dienstbaar aan de verheerlijking van den natuurlijken mensch; een man als Boccaccio bijvoorbeeld droeg door zijn roman *Decamerone* in niet geringe mate tot bederf der zeden bij. En geestelijken en monniken lieten in grooten getale zich meesleepen in denzelfden onreinen stroom.

De Reformatie heeft toen dien stroom wel eenigermate bedwongen, en met name heeft de streng zedelijke hervorming, welke in Genève onder Calvijns leiding tot stand kwam en vandaar in verschillende landen ingang vond, eene schoone reeks van huiselijke en burgerlijke deugden gekweekt, welke later hier te lande in Cats haar bezielden zanger en lofredenaar vonden. Maar daarnaast zetten toch de ontbindende machten hare werking voort. De vrije geesten grepen gaarne de gelegenheid aan, om niet alleen de kerkelijke traditie, maar ook alle wetten van godsdienst en zedelijkheid, van maatschappij en staat met voeten te treden en het evangelie te verkondigen van de vrijmaking des vleesches. De verdeeldheden en

oorlogen, die in de zestiende en zeventiende eeuw de volken teisterden, werkten de onverschilligheid der harten en de verwildering der zeden natuurlijk sterk in de hand. En toen later vrede en rust intrad en door handel en nijverheid de welvaart toenam, gaf men zich aan de hoven der vorsten en in de woningen der aanzienlijken aan allerlei brooddronkenheid en zingenot over. De zedeloosheid van het Fransche hof gaf voor vele landen den toon aan, en bereidde, in bond met het toenemend ongeloof, de groote Revolutie voor. Rousseau was haar geestelijke vader; en hij, de prediker van eene ongebonden gevoelsreligie, leefde zelf in concubinaat en legde zijne kinderen te vondeling. In de Fransche Omwenteling speelden de publieke vrouwen eene voorname rol en werd het huwelijk van zijn Christelijk en heilig karakter beroofd.

Nu heeft de prostitutie alle eeuwen door en bij alle volken bestaan en geen enkel middel is in staat gebleken, om haar geheel uit te roeien. Maar zij heeft toch in de vorige eeuw door allerlei oorzaken een buitengewoon ernstig karakter aangenomen en eene schrikkelijke uitbreiding verkregen. Ten eerste heeft de anarchie van het denken in niet geringe mate medegewerkt tot toeneming der onzedelijkheid; want als de godsdienstzin verzwakt, het besef van goed en kwaad uitgewischt, het gevoel van verantwoordelijkheid en schuld onderdrukt wordt, komt er voor den hartstocht en den wellust vrij baan en breekt de ongerechtigheid des harten schaamteloos in booze daden naar buiten uit. Daarbij voegde zich in de tweede plaats de verfijning van de gemak-

en de genotzucht, welke door de overdreven waardeering van stoffelijke goederen bevorderd werd en bij velen een afkeer van het huwelijk wekte en tegen de lasten van een gezin deed opzien. En eindelijk zijn de maatschappelijke toestanden hedendaags dikwerf van dien aard, dat zij menig jongen man en vrouw verhinderen in het huwelijk te treden en op eene zondige wijze bevrediging hunner behoeften doen zoeken. Rijkdom en weelde zoowel als armoede en ellende drijven den weg der schande op. En die weg is breed, en velen zijn er, die hem bewandelen.

In vorige eeuwen vormden de prostituées eene betrekkelijk kleine groep, thans maken zij in de groote steden een schare van duizenden en tienduizenden uit. Deze toestand is nog te schrikkelijker, wijl hij oorzaak is van allerlei venerische krankheden, die zich in de maatschappij voortplanten, van man op vrouw, van ouders op kinderen overerven en de gezondheid van familiën en geslachten, ja van heel het volk in gevaar brengen. Het zijn deze krankheden, die, in het geheim rondsluipende, veler lichamelijken welstand ondermijnen, een verborgen lijden veroorzaken, dat onder geen woorden uit te drukken valt, aan de gestichten een hoog procent van idioten, blinden, doofstommen, mismaakten bezorgen, en de maatschappij op steeds zwaarder lasten komen te staan. Allerwege is daarom het onderzoek en de bestudeering van het sexueele vraagstuk aan de orde. Wat is er te doen tegen den kanker der geslachtszonde, die knaagt aan het lichaam der menschheid? Wat is er de oorzaak van, en welke middelen kunnen er tegen worden aangewend? Natuur-

lijk loopen de antwoorden bij dit ingewikkeld vraagstuk zeer verre uiteen. Noch over de oorzaak, noch over den aard, noch over de geneesmiddelen van dit ontzettende kwaad bestaat er eenstemmigheid.

Daar zijn sommigen, die alles of althans het meeste verwachten van de reglementeering der prostitutie. Zij gaan daarbij uit van de stelling, dat de hoererij overal en altijd heeft bestaan en dat zij onuitroeibaar is. Een kwaad moge zij zijn, ze is dan toch in elk geval gebleken, een noodzakelijk kwaad te zijn. Laat daarom af, zoo roepen zij ons toe, van de ijdele poging, om dit kwaad uit te roeien. Berust er liever in en aanvaard het. En tracht nu de prostitutie zooveel mogelijk te bevrijden van de schadelijke gevolgen, die er dikwerf uit voortkomen. Maak haar gezond, onderwerp ze aan het toezicht en de reglementeering van wege den staat, lijf haar in in het maatschappelijk organisme, geef aan het bordeel een octrooi en aan de hoer een patent. Men houde op, de prostitutie te beschouwen als eene zonde, die bestreden moet worden, en zie er veel meer een ziekteverschijnsel in, dat de zorg vereischt van den gezondheidsdienst.

Daarnaast treden anderen op, die ook het huwelijk zelf meer en meer onder de reglementeering van den staat willen brengen. Het komt hun onverantwoordelijk voor, dat ieder die wil, ook zelfs wanneer hij aan eene afschuwelijke of ongeneeslijke krankheid lijdt, in het huwelijk treden, kinderen voortbrengen en alzoo de ellende van het menschelijk geslacht bestendigen en vermeerderen mag. Het huwelijk moet daarom, naar hunne meening, in de toekomst aan

de zorg van den staat onderworpen, en aan de voortbrenging van een krachtig geslacht dienstbaar gemaakt worden. De kunstmatige teelt, welke tot dusverre bij planten en dieren zulke gunstige resultaten opleverde, vinde voortaan ook bij de menschen toepassing. Thans stelt de wetgever al den leeftijd en de verwantschapsgraden voor het huwelijk vast; laat hij op dezen weg voortgaan, ieder, die huwen wil, tot een medisch onderzoek verplichten, in sommige bepaalde gevallen den echt verbieden, en alzoo de redding en versterking van het menschelijk geslacht bevorderen!

Tegen dezen staan lijnrecht diegenen over, die de oorzaak van alle ellende in het geslachtsleven aan de oude instelling van het huwelijk wijten.

Zij weten geen woorden scherp genoeg te vinden, om deze instelling en alle wetgeving van den staat en de kerk in deze zaak te veroordeelen. Dat kan toch geen goede instelling zijn, zoo redeneeren zij, welke twee menschen door den echtelijken band voor hun leven aan elkander verbindt, hen dwingt om samen te leven, ook als de hartstocht verdwenen is en de liefde voor koelheid heeft plaats gemaakt, en bovendien de vrouw nog aan de willekeur en den lust van den man onderwerpt. Vrijmaking moet dus de leuze zijn! De staat en de kerk moeten zich van dit terrein geheel terugtrekken; geen wet, geen regel, geen band, geen hindernis voor het huwelijk meer! De gansche zaak worde overgelaten aan de menschelijke neigingen! Dat zij vrij, naar hartelust en willekeur, in liefde zich vereenigen. Misschien zal dan langzamerhand, gelijk sommigen verwachten, de vrijheid bereiken wat

de dwang niet verkrijgen kan. De liefde zal velen verbinden tot den dood toe. Maar indien dit niet het geval mocht zijn, dan is het nog beter te scheiden dan gedwongen samen te leven. Indien het vrije huwelijk geen duurzame vereeniging bewerken kan, laat dan de vrije liefde leven, zooals deze geheerscht heeft in den aanvang van het menschelijk geslacht! De kinderen leggen daartegen geen hinderpaal in den weg, want, als er geen andere schikking te treffen is, laten zij dan komen voor rekening van den staat!

Wederom anderen verwachten alle heil van de emancipatie der vrouw. In vroeger eeuwen is de vrouw altijd een speelbal of eene slavin van den man geweest. Nooit heeft zij zich vrij en onafhankelijk kunnen ontwikkelen naar haar aard. Vandaar dat zij door de eeuwenlange onderdrukking in verschillende opzichten thans bij den man achterstaat, in physieke kracht, in intellectueel vermogen, in wetenschappelijke energie. Maar dat zal alles veranderen, als de vrouw in en buiten het huwelijk volkomen onafhankelijk van den man gemaakt, en als zijns gelijke beschouwd en behandeld wordt. Laat alle beroep en bedrijf, alle ambacht en ambt voor haar worden opengesteld; men ontsluite voor haar niet alleen de deur van de school, om er onderwijs te geven, en de poort van het hospitaal, om er barmhartigheid te bewijzen; maar men opene voor haar de gymnasia en de universiteiten, de kansels en de katheders, de rechtbanken en de raadszalen; men geve haar het actieve en passieve stemrecht in den staat, in de kerk en in allerlei vereenigingen! Dan zal de vrouw toonen wat zij kan; zij zal zelve in

haar levensonderhoud voorzien, den man niet meer van noode hebben, en niet langer uit nood tot een huwelijk of tot de zonde der hoererij zich gedwongen zien. En door hare eigenaardige vrouwelijke deugden zal zij tegenwicht bieden aan de ruwheid en de zelfzucht van den man, en in gezin, maatschappij en staat eene hervormende, zegenende kracht ten toon spreiden.

Eindelijk zijn er ook nog, die de schuld van alle zonde en ellende werpen op de slechte inrichting der maatschappij en in die maatschappij vooral op het kapitalisme, en de ongelijke verdeeling der goederen. Armoede is de oorzaak van alle kwalen, van hoererij en dronkenschap, van diefstal en moord. Als de maatschappij anders ingericht ware, zou in eens aan al die ellenden een einde komen. Onderstel, dat zij zoo werd georganiseerd, dat allen moesten arbeiden en allen op hun tijd dezelfde rust en ontspanning genoten, dat allen uit de publieke kas een gelijk loon of eene aan hunne behoeften geëvenredigde uitkeering ontvingen, dan was de reden voor alle nijd en haat, voor alle zonde en ongerechtigheid vervallen. En de menschen zouden als broeders en zusters met elkander leven; de volkomen gelijkheid ware de waarborg der eensgezinde broederschap. Wel zou de individueele en ook de huiselijke vrijheid eenige schade lijden; misschien zouden de ouders hunne kinderen spoedig na de geboorte aan den staat ter gemeenschappelijke opvoeding moeten afstaan. Maar de gelijkheid en de broederschap zijn dit kleine offer der vrijheid wel waard!

Zoo ontbreekt het aan geneesmiddelen niet voor de kwalen der hedendaagsche maatschappij. Maar de genees-

middelen, die aan de hand worden gedaan, zijn meerendeels voor het huwelijks- en gezinsleven even schadelijk als de kwalen. Er is geen tijd bekend, waarin het huisgezin in zulk eene ernstige crisis verkeerde, als de eeuw, waarin wij leven. Vele zijn met geen verbouwing tevreden; zij willen afbraak tot op de fundamenten toe.

VII.

HUWELIJK EN HUISGEZIN.

Alle goede, duurzame hervorming begint bij ons zelven en neemt haar uitgangspunt in eigen hart en leven. Als inderdaad het gezinsleven in den tegenwoordigen tijd van alle kanten bedreigd wordt, dan valt er voor ieder mensch niets beters te doen, dan om in eigen kring terstond aan het hervormen te gaan en met de feiten zelve de scherpe aanklachten te weerleggen, die heden ten dage tegen huwelijk en huisgezin worden ingebracht. Zulk eene hervorming heeft reeds terstond dit voor, dat zij geen tijd verliest en nergens op behoeft te wachten. Wie zijn heil bij den staat zoekt, moet den langen weg van partijformatie, volksmeetings, stembusactie, parlementaire tournooien en staatswetgeving op, en hij weet niet, of hij met al die drukte eenig succes behalen zal. Maar de hervorming van binnen uit kan door ieder elk oogenblik ter hand genomen en zonder belemmering voortgezet worden.

Grooter voordeel bezit de inwendige, geestelijk-zedelijke hervorming nog daarin, dat zij niet met de natuur in strijd is. De meeste veranderingen, welke tegenwoordig ter oplossing van het sexueele probleem worden voorgesteld, zijn niet alleen met de Christelijke beginselen in tegenspraak, maar komen ook met de feiten en de eischen der werkelijkheid in conflict. Het vrije huwelijk en de vrije liefde, de emancipatie der vrouw en de socialiseering der maatschappij, ze rekenen niet met de gezonde en evenmin met de kranke werkelijkheid. Zij lijden alle aan den waan, dat zij door uitwendige maatregelen, door het afschaffen van oude of door het invoeren van nieuwe wetten, de natuur van den mensch veranderen of zijn booze hart bekeeren kunnen. Zij bewandelen allen den weg van buiten naar binnen en denken, dat de mensch, dien zij beschouwen als een product der omstandigheden, in eene andere omgeving ook langzamerhand zelf vernieuwd zal worden.

Wanneer wij met deze nieuwerwetsche pogingen tot hervorming die reformatie vergelijken, welke door het Christendom aanbevolen en ingevoerd werd, dan worden wij met steeds dieper bewondering voor deze laatste vervuld. Want Mozes en de profeten, Christus en de apostelen hebben op eene onovertrefbare wijze onderscheid gemaakt tusschen de gezonde en de kranke werkelijkheid. In andere godsdienstige en wijsgeerige stelsels worden deze beide sferen steeds met elkaar verward of vermengd. Maar de bijzondere openbaring, welke in Christus tot ons komt, houdt beide scherp uiteen; zij erkent de natuur, overal en ten volle, maar zij bindt desniettemin over de gansche linie den strijd tegen de zonde

aan. Zij wil altijd en allerwege hervorming van het natuurlijke leven, maar alleen zoo en daardoor, dat het van de ongerechtigheid bevrijd worde. Christus kwam enkel en alleen, om de werken des duivels te verbreken, maar met de verdere bedoeling, om langs dien weg de werken des Vaders weer tot openbaring en in eere te brengen.

Vandaar dat de Schrift uitgaat van het onderscheid van man en vrouw. Dit onderscheid is niet door den mensch uitgedacht of uitgevonden, het is geen product van omstandigheden, geen gevolg van langzame en geleidelijke evolutie, maar het heeft van den aanvang bestaan, is in de natuur zelve gegeven en is mitsdien door God in het leven geroepen en als een onloochenbaar feit voor onze oogen geplaatst. Wij kunnen wel zeggen met Stuart Mill, dat de natuur der vrouw geen onveranderlijk gegeven is, maar langzamerhand door de haar aangedane onderdrukking gevormd is, of ook wel met anderen phantaseeren, dat de oorspronkelijke mensch een geslachtloos wezen of eene manvrouw is geweest. Maar wij redeneeren dan buiten de werkelijkheid om. De cultuur kan zeker eenige wijzigingen aanbrengen, maar zij kan dat alleen doen binnen bepaalde grenzen en op den grondslag der natuur. Menschen en volken verschillen onderling wel in allerlei opzicht, maar zij hebben allen dezelfde menschelijke natuur gemeen. En de mannen en vrouwen zijn onderling in de verschillende tijden en toestanden zeer onderscheiden, maar de man is toch altijd man, en de vrouw is altijd vrouw geweest. Aan dit feit valt niets te veranderen; wij hebben het eenvoudig te

aanvaarden. Het is geen werk des duivels, dat wij vernietigen, maar een werk des Vaders, dat wij erkennen moeten.

Toch kunnen wij dit onderscheid zoowel onder- als overschatten. Aan het eerste euvel ging men niet zelden in vorige eeuwen mank. In de practijk beschouwde men de vrouw dikwerf als een wezen van lagere orde dan de man, en theoretisch ontzegde men haar niet zelden de volheid der menschelijke natuur. Daartegenover dienen wij met de Schrift, die alleen over den oorsprong en het wezen van den mensch uitsluitsel geeft, te handhaven, dat beiden, man en vrouw, naar het beeld Gods zijn geschapen, en dat beiden dus menschen zijn in den vollen zin van het woord. Het tweede hoofdstuk van Genesis stelt de vrouw vooral voor als hulpe van den man, maar men vergete niet, dat aan dit tweede hoofdstuk het eerste voorafgaat. En hier lezen wij, dat God man en vrouw te zamen naar zijn beeld heeft geschapen; de vrouw kan alleen hulpe van den man zijn, omdat zij zijns gelijke is en evengoed als hij het beeld Gods draagt. De vraag, welke vroeger wel eens opgeworpen werd, of de vrouw een mensch mocht heeten, komt dus niet te pas. De vrouw is mensch in niet mindere mate dan de man, omdat zij niet minder dan hij naar Gods beeld werd geschapen. De Schrift spreekt op zeer menschelijke wijze van het wezen Gods, maar nooit draagt zij het geslachtsonderscheid op Hem over; God wordt nooit vrouwelijk gedacht of voorgesteld. Maar als de vrouw met den man naar Gods beeld geschapen heet, dan ligt daarin opgesloten, dat de eigenaardigheid en de rijkdom

der vrouwelijke eigenschappen niet minder dan die der mannelijke hoedanigheden in het Goddelijk wezen haar oorsprong en voorbeeld vinden. God is een Vader, die zich ontfermt over zijne kinderen, maar Hij troost ook, zooals eene moeder haren zoon vertroost.

Vanwege deze eenheid der menschelijke natuur, is dan ook de bekende spreuk niet ten volle waar, dat de man zonder de vrouw, en de vrouw zonder den man een incompleete, een halve mensch is. Dit geldt slechts in zoover, als zij elk op zich zelf in hunne bijzonderheid worden beschouwd. Maar de uitdrukking is minder juist, als men denkt aan de menschelijke natuur, welke aan beiden gemeenschappelijk is. Ieder van beiden is als mensch compleet. Man en vrouw hebben ieder eene ziel en een lichaam, een verstand en een wil, een hart en een geweten, een geest en eene persoonlijkheid. Daar is geen enkel vermogen des lichaams en geene enkele kracht der ziel, welke uitsluitend òf aan den man òf aan de vrouw eigen is. Elk van beiden bezit de volle menschelijke natuur en is eene eigene zelfstandige persoonlijkheid. Daarom is de vraag ook zoo moeilijk te beantwoorden, of de vrouw voor sommige werkzaamheden en betrekkingen mindere geschiktheid bezit dan de man, want al werkt het verstand en de rede, het hoofd en de hand bij de vrouw zonder twijfel op eene andere wijze dan bij den man; eene andere geschiktheid is daarom nog niet eene mindere geschiktheid en staat volstrekt niet met onbekwaamheid gelijk.

Hiermede hangt ook samen de moeilijkheid, om het onderscheid tusschen man en vrouw scherp en duidelijk

aan te geven. De oordeelen loopen dan ook verre uiteen, en het ware geen kunst, om de tegenstrijdigste meeningen van diepzinnige menschenkenners naast elkander te plaatsen. Vrouwenverachters wisselen alle eeuwen door en bij alle volken, onder de wijsgeeren en onder de onnadenkende menigte, met vrouwenaanbidders af; en de mannen blijven zich allerminst in hun eigen oordeel gelijk, maar slaan niet zelden van het eene tot het andere uiterste over. Beurtelings is de vrouw eene engelin of eene duivelin, eene fee of eene feeks, eene duif of eene slang, een roos of een doorn; het vrouwelijke wordt nu eens met het goddelijke vereenzelvigd, dan weer met het daemonische gelijk gesteld; de man knielt nu eens in aanbidding voor haar neer, dan weer vertrapt hij haar onder zijn voet. En het eindo is dan menigmaal, dat de vrouw een raadsel is; de man begrijpt haar niet, en hij verstaat haar toch gewoonlijk nog beter, dan zij zich zelve kent.

Desniettemin het onderscheid bestaat, en het staat ook wel in hoofdtrekken vast. Daar is verschil tusschen man en vrouw in het uiterlijke, in het lichaam en al zijne organen. Verschil in de grootte van het hoofd, in de ontwikkeling en het gewicht der hersenen, in de tint van de huid, in den groei van het haar, in de gestalte van borst en bekken, in den vorm van hand en van voet. Verschil voorts in de sterkte en strafheid der spieren, in de gevoeligheid van het zenuwstelsel, in de sierlijkheid der bewegingen, in de kleur van het bloed, in den toevloed der tranen, in den slag van de pols, in den klank van de stem, in de talrijkheid der behoeften, in de draag-

kracht tot lijden, in de zwaarte en sterkte des lichaams. De vrouw blijft in heel hare ontwikkeling dichter staan bij het kind, en heeft veel vroeger dan de man haar vollen wasdom bereikt.

Niet minder belangrijk is het onderscheid, dat tusschen man en vrouw in het zieleleven bestaat. Men heeft wel gezegd, dat de ziel geen geslacht bezit, maar ofschoon de natuur en de vermogens der ziel bij man en vrouw dezelfde zijn, zij werken toch op eene andere wijze. Bij de waarneming neemt de vrouw de zinnelijke indrukken sneller op en houdt ze langer en dieper vast dan de man. Hare verbeelding kenmerkt zich door grootere levendigheid en snellere combinatie. Haar denken en oordeelen draagt meer een aanschouwend dan een ontledend karakter, hecht meer waarde aan sympathieën des levens, dan aan abstracte beginselen en regelen; zij zoekt de waarheid liever langs den weg eener idealiseerende opvatting der werkelijkheid, dan naar de methode eener begripmatige ontleding. De wilskracht bezit bij den man meer consequentie, meer doorzettingsvermogen, meer volharding in het streven naar een doel, maar de vrouw overtreft hem verre in lijdzaamheid en geduld, in lijdenskracht en aanpassingsvermogen.

Eéne is dus wel de menschelijke natuur, welke aan man en vrouw geschonken is, maar zij bestaat bij elk van beiden doch op eene eigene wijze. En dit onderscheid werkt in heel het leven en in allen arbeid door. Reeds de uiterlijke verschijning van de vrouw maakt een gansch anderen indruk dan die van den man, en heeft voor haar dan ook eene gansch andere beteekenis dan voor hem;

kleeding en sieraad zijn voor den man ondergeschikt, maar nemen bij de vrouw een groot deel van haar leven in beslag. Men heeft de vrouwen daarom menigmaal het schoone geslacht genoemd. Er steekt daarin geen kwaad, indien het maar niet in tegenstelling met het mannelijk geslacht als het onschoone is bedoeld. Want zooals de benaming van het zwakke geslacht niet insluit, dat alle zwakheid in de vrouw is vereenigd, zoo duidt de naam van het schoone geslacht niet aan, dat alle schoonheid aan de vrouw is geschonken. Ook de man is schoon. Alleen eene ziekelijke richting in schoonheidsleer en kunst kent geen hooger schoon dan een naakt vrouwenlijf, dat zij in allerlei verleidende en wanstaltige houding te pas en te onpas als ornament misbruikt.

Zulk eene ziekelijke richting brengt dan mede, dat men voor de schoonheid van den man geen oog meer heeft. En toch, ook deze bestaat. Het is eene andere schoonheid zeer zeker, maar niet minder van waarde. Het is de schoonheid der verhevenheid, welke in den man hare belichaming vindt, gelijk de schoonheid der bevalligheid het eigendom is der vrouw. Maar beiden, man en vrouw, zijn schoon; beiden vertoonen de trekken van het beeld Gods, waarnaar zij geschapen zijn. Zijns is de sterke lichaamskracht, de breede borst, het gebiedende oog, de volle baard, de krachtige stem; harer is de teedere gestalte, de fijne huid, de volle boezem, de ronde vormen, de zachte stem, het lange haar, de lichte gang en de elastische beweging. Hij wekt ontzag; zij kweekt genegenheid. De Mozes van Michelangelo doet in schoonheid voor de Madonna van Rafael niet onder.

Evenzoo is de vrouw godsdienstig, wetenschappelijk en zedelijk anders aangelegd dan de man. Voor beiden geldt dezelfde denk- en zedewet, dezelfde godsdienst en moraal. De man staat intellectueel niet hooger dan de vrouw, en de vrouw staat moreel niet hooger dan de man. Maar hoe geheel anders vatten beiden den godsdienst en de zedelijkheid, de kunst en de wetenschap aan. De man ziet in den godsdienst allereerst een plicht, de vrouw acht hem een genot en een voorrecht. Voor den man treedt het goede meer in den vorm der gerechtigheid op, voor de vrouw neemt het meer de gestalte der liefde aan. De man wil recht en wet, de vrouw sympathie en deelneming. De man streeft naar de waarheid van het begrip, de vrouw zoekt de realiteit van het leven.

Beiden hebben dienovereenkomstig voor eene bijzondere reeks van zonden op hunne hoede te zijn. De man moet er tegen strijden, om niet door te draven op zijne principes en anderen alle mogelijke consequenties op te dringen, en de vrouw heeft voortdurend te worstelen tegen haar gebrek aan logica, dat zoowel in starre vasthoudendheid en onverbeterlijke eigenzinnigheid, als ook in eene met alle redeneerkunst spottende veranderlijkheid aan den dag treedt. De man staat bloot aan het gevaar van twijfel en ongeloof, rationalisme en doode orthodoxie, en de vrouw loopt niet minder gevaar van lichtgeloovigheid en bijgeloof, mysticisme en dweeperij. Tegenover de snapachtigheid van de eene staat de teruggetrokkenheid van den ander. De ijdelheid der vrouw is niet erger dan de ruwe onverschilligheid van den man. De ontrouw van den laatste wordt opgewogen door de

eigenwilligheid der eerste. Man en vrouw hebben inderdaad niets aan elkander te verwijten. Zij hebben elk van beiden zeer heerlijke deugden en beiden ook zeer ernstige gebreken. Voor verachting en vergoding is er aan geen van beide zijden plaats.

De eigenaardigheden van man en vrouw maken daarom den een voor den ander onmisbaar. Elk van beide is op zijne wijze, niet als mensch maar als man of als vrouw, incompleet. De man vindt in de vrouw zijne aanvulling en zijn correctief, en omgekeerd de vrouw in den man. Zonder de vrouw wordt de man licht gevoelloos, ongebonden, zelfzuchtig, en zonder den man ontaardt de zachtheid der vrouw zeer gemakkelijk in zwakheid, hare liefde in sentimentaliteit. Zooals zij zijne zelfstandigheid en kracht niet ontberen kan, kan hij haar afhankelijkheid en teederheid niet missen. Het huwelijk is dus in de natuur van beiden gegrond. Het is door den mensch niet uitgevonden, door den staat niet ingevoerd, door de kerk niet opgelegd, maar het is met de natuur van den mensch gegeven, en door God zelven bij de schepping ingesteld. Het is niet goed, dat de mensch alleen zij, heeft God in den beginne gesproken, en daarom *is* en *blijft* dit zoo. De H. Schrift kent daarom ook geen huwelijks*verbod*, voor niemand, voor geen priester of profeet, voor geen apostel of leeraar. Zij veroordeelt hen, die het huwelijk verbieden en staat in dit opzicht lijnrecht tegen alle ascetische richtingen over. Ook de stof, ook het lichaam, ook het geslachtsonderscheid is van Goddelijken oorsprong. De vrouw is niet na den val ontstaan, maar is als vrouw met den man in ware kennis, gerech-

tigheid en heiligheid, naar het evenbeeld Gods geschapen. Er is in de H. Schrift geen *verbod van*, maar alleen een *gebod tot* het huwelijk.

Maar dit gebod, dat zoo in het algemeen vaststaat en tegenover alle inzettingen van menschen beschermd moet worden, is toch evenals alle andere zedelijke geboden aan redelijke menschen gegeven en eischt dus eene redelijke toepassing. Het is niet goed, dat de mensch alleen zij, zeker, maar daaruit volgt geenszins, dat de mensch er nu maar op los trouwen mag. God zelf beperkt de opvolging van zijn gebod door den leeftijd, door de monogamie, door verschillende graden van bloedverwantschap, die het huwelijk verhinderen, door de gave der onthouding, door eene bijzondere roeping, welke Hij soms aan menschen toebetrouwt. Jezus was zelf ongehuwd en spreekt van dezulken, die zichzelf den plicht der onthouding opleggen, ter wille van het koninkrijk der hemelen. En Paulus zegt, dat er omstandigheden zijn, waarin het voor iemand beter kan zijn, om te blijven gelijk hij zelf was.

Men kan en mag dus niet zeggen, dat het huwelijk altijd en voor ieder eene onmisbare voorwaarde is, om zijne bestemming te bereiken. Evenals het huwelijk in den regel kinderen medebrengt, maar een kinderloos huwelijk daarom nog niet onnut en doelloos is, zoo is het wel de gewone weg, dat een volwassen man of vrouw in het huwelijk treedt, maar mist hij daarom nog zijne bestemming niet, als hij zich den weg daartoe afgesneden ziet. Dat moet wel zeggen elk, die de bestemming des menschen in dit leven, in de voortplanting van het

geslacht, in het zingenot doet opgaan. Maar dat kan en mag niet zeggen degene, die op den bodem van het Christendom staat en aan de eeuwige bestemming des menschen gelooft. Een man en eene vrouw zijn mensch, voordat zij man of vrouw zijn. Het huwelijk behoort niet tot het wezen van den mensch. Jezus was, ofschoon ongehuwd, toch waarachtig en volkomen mensch en heeft zonder eenig gebrek het werk volbracht, dat de Vader Hem opgedragen had, om te doen. Tal van mannen en vrouwen hebben zich van het huwelijk onthouden, en zich met al hun kracht aan zending en barmhartigheid, aan wetenschap en kunst gewijd en voor de menschheid zich ten hoogste verdienstelijk gemaakt. In den hemel zal er niet meer gehuwd noch ten huwelijk uitgegeven worden. Het huwelijk is dus eene tijdelijke, voorbijgaande instelling, en in dat huwelijk is de vruchtbaarheid wederom tot een gedeelte des levens beperkt.

Men mag dus niet zeggen, dat iemand zijne bestemming mist, als hij niet in het huwelijk kan treden. En evenmin mag de prediking in bescherming genomen worden, dat het huwelijk voor ieder mensch met het oog op zijne zinnelijke natuur noodzakelijk is. De Hervormers hebben hier indertijd, tegenover de onzedelijkheid, die er allerwege onder de geestelijkheid en in de kloosters heerschte, sterk den nadruk op gelegd. Zij hebben daarin niets anders gedaan dan wat Paulus uitsprak, dat om der hoererijen wil een iegelijk man zijne eigene vrouw zou hebben, en eene iegelijke vrouw haren eigenen man, en dat het beter is te trouwen dan te branden. Alleen preutschheid kan de oogen doen sluiten voor de ontzaglijke macht der zinnelijkheid.

Maar toch moet men aan den anderen kant zich voor de overdrijving wachten, dat het huwelijk voor ieder mensch noodzakelijk is. Want men loopt dan licht gevaar om de gevolgtrekking te maken, dat iemand, die buiten de gelegenheid is om in het huwelijk te treden, op eene andere wijze zijne lusten bevredigen mag. Jaren geleden stemden tal van doctoren daarin overeen, dat zij zulk eene bevrediging voor jonge mannen met het oog op hunne gezondheid plichtmatig of althans geoorloofd achtten. Maar tegen zulk een vrijbrief, om zonde te plegen, zijn later krachtige stemmen opgegaan. En thans erkennen tal van medici, dat onthouding volstrekt niet schadelijk voor de gezondheid en evenmin onmogelijk toe te passen is. Bovendien, de prediking van de volstrekte noodzakelijkheid van het huwelijk berooft iemand te voren van de wapenen, waarmede hij tegen zijn hartstocht te strijden heeft. Zij verzwakt, inplaats dat zij hem versterkt; zij doet hem den strijd reeds opgeven, voordat hij hem recht begonnen heeft; zij geeft de vesting reeds over, voordat de vijand tot den aanval is overgegaan.

Tot zulk een strijd kan iemand echter wel terdege geroepen worden. De geschiedenis, vooral van onzen eigen tijd, levert daar tallooze voorbeelden van. Evenals Jezus eischte, dat men om zijnentwil alles verlaten en haten en zelfs zijn eigen leven verliezen moest; zoo roept God menigmaal in het bestuur zijner voorzienigheid vele mannen en vrouwen, om inzake den echt zichzelven te verloochenen en het vleesch met zijne begeerlijkheden te kruisigen. Niet door het huwelijk heen, maar buiten het huwelijk om legt Hij dan aan menschen den plicht op,

om hunne roeping te volbrengen en hunne bestemming na te streven. Zwaar is dan zeker wel het kruis, dat Hij op de schouderen legt. En menschen, die tot zulk eene zelfverloochening niet geroepen zijn, verzwaren het nog menigmaal, doordat zij zulke ongehuwde personen beladen met smaad en tot voorwerp uitkiezen van hun wreeden spot.

Maar God kent ook dat lijden, mengt er zijne barmhartigheid in en maakt het dragelijk in de kracht des geloofs. De fout der Roomsche kerk ligt dan ook niet daarin, dat zij voor het caelibaat naast het huwelijk eene plaats inruimt; het ware veeleer te wenschen, dat het Protestantisme er eene ruimte voor vinden kon. Maar hare dwaling bestaat hierin, dat zij den ongehuwden staat, evenals de gelofte van gehoorzaamheid en armoede, een sneller en veiliger weg tot de volmaaktheid acht dan het huwelijk en daardoor tal van mannen en vrouwen aan het gezinsleven onttrekt, die daar veel beter op hunne plaats en tot veel rijkeren zegen zouden zijn. Want het huwelijk is niet minder eerbaar dan het caelibaat, en ook niet op zichzelf een moeilijker en langer weg tot de volmaaktheid. Welke van deze wegen voor iemand de beste is en door hem bewandeld moet worden, hangt alleen van hem zelven af of liever van de roeping Gods, welke hij in zijn hart gevoelt, en staat dus ter beslissing aan zijne conscientie alleen. En geen staat of kerk heeft het recht, om door eigenwillige inzettingen op de vrijheid der conscientie inbreuk te maken.

Toch, al kan het caelibaat in bijzondere omstandigheden geoorloofd en plichtmatig zijn, het huwelijk is toch voor man en vrouw de gewone weg, waarin zij hier op aarde

hunne roeping te volbrengen en aan hunne volmaking te arbeiden hebben. Het staat in den regel eigenlijk niet aan de keuze van den mensch, of hij huwen wil. Ieder wordt erheen gedreven door zijn eigene natuur. Van den tijd af, dat het bewustzijn ontwaakt, komt langzamerhand ook het onderscheid der geslachten tot besef, en het houdt in klimmende mate de aandacht en de overlegging des harten bezig; het neemt de helft van 's menschen denken, gevoelen en handelen in beslag.

Welke merkwaardige phasen deze ontwikkeling van het geslachtsleven ook doorloope, zij beweegt zich in ééne richting, vertoont steeds het karakter eener eigenaardige, onvergelijkelijke genegenheid, en komt eerst in de volle gemeenschap des huwelijks tot rust. Geen tijd zoo merkwaardig als die, waarin de liefde ontwaakt en over heel het leven zich uitbreidt. Dichters hebben ervan gezongen, wijzen hebben er over nagedacht, kunst en litteratuur ontleenen er haar rijkste motieven aan, en het hart van iederen mensch is er vol van. De ontluiking van de roos in den hof, de intrede der lente in de jaarwenteling, de opgang der zon in de natuur is niet schooner, dan het opengaan van het menschelijk hart voor de weelde der liefde. Uit de verborgen diepten van het zieleleven rijst eene wereld op van ontroerende schoonheid. Gewaarwordingen maken zich meester van het gemoed, die alle andere terugdringen en in innigheid en kracht overtreffen. Ervaringen worden opgedaan, die in teederheid en diepte met geene andere te vergelijken zijn. Idealen worden gevormd, waartoe het gansche rijke leven zijne bouwstof biedt. En verwachtingen worden er

van de toekomst gekoesterd, welke de stoutste droomen te boven streven. Op al deze bevindingen zet het huwelijk de kroon. Het is het hoogtepunt van het menschelijk leven, het einddoel van een jarenlang streven, de overwinning na een langen strijd, de eindpaal van eene lange voorbereiding. Als de bruidegom de bruid naar zijne woning leidt, dan viert de liefde haar schoonsten triumf en heffen hemel en aarde hun zegelied aan.

De romans sluiten dan gewoonlijk hunne geschiedenis af; althans zoo deden zij vroeger in een meer idealistischen tijd. Thans, nu het realisme in de kunst de overhand nam en den waan koestert, dat het de werkelijkheid veel beter ziet en kent dan de romantiek, nu schept men er behagen in, om het leven na de bruiloft en in het huwelijk te beschrijven, en dan voor te stellen als ééne groote teleurstelling, als een ondragelijk samenleven, als een wanhopigen toestand van ellende en dwang. En poëzie wordt er dan in gebracht door zondigen hartstocht, verboden min, onnatuurlijken wellust; deze worden verheerlijkt en met glans overgoten ten koste van de liefde en de trouw van den echt. Dichters, kunstenaars, roman- en tooneelschrijvers wedijveren met elkander, om het huwelijk te verachten en aan den haat van het publiek prijs te geven. In duizenden harten verstikken zij het geloof aan het ideaal en roeien zij de reine, zuivere liefde uit.

Er ligt ééne waarheid in deze richting der kunst: na de bruiloft begint eerst de ernst van het leven. Als zij »elkaar gekregen hebben", dan begint eerst de proef, of zij elkaar behouden zullen. Als de vroegere romantiek hier,

voor geen oog had, maakte zij aan even groote eenzijdigheid zich schuldig als de nieuwere kunst, die de werkelijkheid ook slechts van éénen kant en even bevangen beziet. Want ja, daar zijn vele ongelukkige huwelijken, veel meer dan gedacht en geweten wordt. Daar zijn menschen bij duizenden voor het leven aan elkander verbonden, die voor elkander een vloek, in plaats van een zegen zijn en die in hun huwelijk reeds eene hel op aarde hebben. Als het beste bedorven wordt, wordt het het ergste; de liefde, die omslaat, verandert in haat, en de genegenheid, die verdwijnt, maakt voor afkeer plaats. Als het huwelijk geen lust is, wordt het een ondragelijke last.

Over deze feiten kan geen verschil van gevoelen bestaan; zij zijn te vele in aantal en spreken te luide. Maar bij de poging tot hervorming kan men twee kanten uitgaan. Men kan trachten, die feiten te rechtvaardigen en als normaal voor te stellen, en dan valt alle schuld op de instelling van het huwelijk en de mensch, die in het huwelijk aan hoererij en overspel zich schuldig maakt, gaat vrij uit en krijgt nog voor zijn ongebonden hartstocht de kroon op het hoofd. Dan is echtscheiding, het vrije huwelijk en de vrije liefde, de oplossing van het probleem. En dan moeten wetenschap en kunst, katheder en tooneel samenwerken, om het bestaande huwelijk te ondermijnen en omver te werpen.

Maar men kan ook overtuigd zijn, dat dit geneesmiddel, al wordt het aanbevolen in naam van werkelijkheid en wetenschap, van schoonheid en poëzie, veel erger is dan de kwaal. En deze overtuiging vindt steun in de conscientie

van iederen mensch. In den tegenwoordigen tijd, nu het zondebesef uitslijt, wordt de schuld van alle ellende buiten den mensch in de instellingen, in de toestanden der maatschappij, in de inrichting van den staat gezocht. Vanzelf wordt dan van sociale en politieke hervorming alle heil verwacht. Maar het geweten spreekt anders in elken mensch, die ernstig zich zelven onderzoekt en deze zedelijke werkelijkheid aandurft. Het werpt de schuld niet op de instellingen van maatschappij en staat, maar op den mensch zelf; gij zijt die man! En zoo hebben ook profeten en apostelen gesproken; dit was de leer en het voorbeeld van Christus: het huwelijk is evenals heel de zedewet wijs en heilig en goed, het is van Goddelijken oorsprong en is voor het menschelijk geslacht rijk aan zegening, maar de mensch heeft vele vonden gezocht.

Hij zoekt zulke vonden al vóór het huwelijk, in de keuze eener echtgenoote. Laten wij hen buiten beschouwing, die reeds vóór den echt den wellust hebben ingedronken als water en met eene onreine ziel en dikwerf ook met een onrein lichaam het huwelijk intreden! Wat moet en kan er van een huwelijk verwacht worden, dat reeds lang te voren door allerlei zonden ontheiligd, na vertering der beste kracht gesloten, en alleen uit berekening aangegaan wordt? Maar, indien wij van deze misbruikers van het goed en het zoet des huwelijks afzien, welk eene lichtzinnigheid en lichtvaardigheid wordt bij de keuze van eene echtgenoote aan den dag gelegd! In oude tijden was de sluiting van een huwelijk de zaak der ouders, van de familie en den stam; van de ouders ging het aanzoek uit, en het richtte zich tot de ouders, Gen. 24 : 20, 28 : 1,

38 : 6, 34 : 11. Deze toestand bracht het gevaar mede, dat de ouders met de genegenheid hunner zonen en dochters hoegenaamd geen rekening hielden, en reeds in hun jeugd over hun hart en hunne hand beschikten. Thans echter zijn de zonen en dochters menigmaal zoo zelfstandig en wijs geworden, dat zij om de wenschen en raadgevingen hunner ouders of vrienden zich hoegenaamd niet meer bekommeren en er niet zelden lijnrecht tegen ingaan. Aan een dikwerf oogenblikkelijken hartstocht worden alle andere belangen ten offer gebracht.

Nu moet bij de keuze eener echtgenoote allereerst bedacht worden, dat het huwelijk eene *zedelijke* instelling is. Het wordt niet door ons gemaakt of geregeld; het bestaat krachtens Goddelijke ordening en brengt zijn eigen wet en regel mede; het wordt in dezen zin ons van boven en van buiten opgelegd, en wij hebben de vraag te beantwoorden, hoe wij voor ons zelven overeenkomstig die Goddelijke wetten het huwelijk zullen intreden. Bij dit voornemen zijn wij van alle kanten gebonden; wij zijn gebonden door de ouders, uit wie wij geboren zijn, door de familie, waarvan wij leden zijn, door den maatschappelijken kring, waarin wij leven, door het dorp of de stad, waar wij wonen, door het beroep, dat wij uitoefenen, door de kerk, tot welke wij behooren, door de belijdenis, welke wij toegedaan zijn, door de bekwaamheid, welke wij ons verworven hebben, door de loopbaan, welke wij ons voorstellen. Van eene vrije wilskeuze, die alleen met eigen zin en lust te rade gaat, mag daarom bij het sluiten van een huwelijk geen sprake zijn. Wij hebben rekening te houden met al de omstandigheden,

waarin God ons geplaatst heeft, en daaruit af te leiden, wat Hij tot ons te zeggen heeft.

Volkomen terecht werd daarom vroeger door de uitleggers der zedewet er de nadruk op gelegd, dat men bij de keuze van eene echtgenoote al deze omstandigheden in aanmerking nemen en op de leiding van Gods voorzienigheid in dezen acht geven zoude. Zeker mag aan de genegenheid des harten, indien zij althans van den echten stempel en geene vlaag van verliefdheid is, groote beteekenis worden gehecht; maar zulk eene genegenheid sluit het te rade gaan met belijdenis en persoonlijke godsvrucht, met leeftijd en stand, met gezondheid en geschiktheid niet uit. In één woord, een Christen mag naar de vermaning des apostels geen huwelijk sluiten dan in den Heere, d. w. z. in de gemeenschap met, overeenkomstig den wil en onder goedkeuring van Christus, die onze eenige Meester en Heer is. De jongeling en de maagd, die elkander het jawoord hebben geschonken, moeten in oprechtheid den Heere kunnen danken, dat Hij hen tot elkander heeft gebracht. Dat is het rechte huwelijk, waarin de man van de vrouw en de vrouw van den man belijdt: ik heb hem of haar niet uitgekozen door mijn verstand, maar God schonk ze mij. Hij heeft dezen man, Hij heeft deze vrouw als met zijne eigene hand tot mij geleid.

Dan, na het jawoord, volgt de heerlijke tijd der verloving. Verloven is veel meer dan wat door den naam van »vrijen" uitgedrukt wordt. Dit laatste woord duidt eigenlijk aan het dingen naar iemands hand, de poging, om door vriendelijkheden iemands gunst te verwerven, en geeft dus aan die gunst het karakter van eene zege,

die door strijd behaald, van een prijs, die door een wedkamp veroverd moet worden. En dit karakter draagt ook het jawoord der vrouw, die tot het huwelijk zich verbindt. De schuchterheid, die haar eigen is, de gereserveerdheid, achter welke zij zich terugtrekt, is geen onnatuurlijke zelfbedwang, geen aangeleerde »weigerkunst", zooals Cats die aanprijst, maar de natuurlijke bescherming der onschuld, en een onwaardeerbaar pand voor eene eerbare verloving. Want deze kenmerkt zich hier te lande eenerzijds door eene vrijheid van omgang, gelijk die tusschen een jongeling en eene maagd anders niet denkbaar en niet mogelijk zou zijn, en aan den anderen kant door eene beperking der vrijheid, welke tot geduld en tot zelfbedwang roept. De verloving is de voorhof tot het heiligdom; zij geeft een heilig recht en legt tevens een duren plicht op. Ofschoon het zeker beter is, om in dezen tijd van voorbereiding met wederzijdsche toestemming op goede gronden te scheiden, en ten halve te keeren dan ten heele te dwalen; toch is de wijze onverantwoordelijk, waarop menigmaal de jonge man vóór of in den tijd der verloving met meisjesharten als met dobbelsteenen speelt.

Dàn alleen beantwoordt de verloving aan haar doel, als zij tot de gemeenschap des huwelijks voorbereidt. Zij is volstrekt niet alleen eene gelegenheid, om elkanders deugden te leeren kennen, maar evenzeer en misschien in nog sterker mate eene oefenschool, om aanvankelijk elkanders gebreken te leeren verdragen. Zij brengt de verwachting van en de ontnuchtering door het huwelijk in evenwicht. Wanneer twee menschen zich met elkander voor het leven gaan verbinden, dan moeten zij niet denken,

dat het altijd rozengeur en maneschijn zal wezen; dat er geen wolkje aan de lucht zal komen, en dat er geen doorn zal groeien op het levenspad. Aan zulk eene illusie kunnen zich overgeven, die de zonde van het menschelijk hart, van het eigen hart niet kennen. Maar de Christen behoort daarvoor, ook bij de verloving, op zijne hoede te zijn, want hij weet beter uit het getuigenis der Schrift en uit zijne eigene ervaring. De verloving bevestigt deze waarheid; zij doet den jongen man en de jonge vrouw reeds van te voren verstaan, dat het huwelijk niet alleen eene gave, maar ook eene taak, niet alleen een voorrecht, maar ook eene roeping zal zijn.

Wie dit in den tijd zijner verloving geleerd heeft, is beide op den lust en den last van het huwelijk voorbereid. Voor hem zijn de velerhande tegenspoed en kruis, waarvan ons huwelijksformulier gewaagt, geen wanklank in de ooren. Men kan er over verschillen, of deze wederwaardigheden nu dadelijk al in den eersten zin op hun plaats zijn; maar dat zij in het formulier thuis behooren, is aan geen twijfel onderhevig. Zij drukken het gezonde realisme der Schrift uit tegenover het ziekelijk realisme, dat in de nieuwere litteratuur en kunst aan het woord is. De werkelijkheid blijft dezelfde, maar alles komt aan op het oog, waarmede zij bezien wordt. De hedendaagsche realisten zien in de wederwaardigheden des huwelijks gevolgen en vruchten van deze instelling zelve, en daarom komen zij ertegen in opstand en vloeken den echt. De Christen ziet er tegenspoeden en kruisen in, die ons vanwege de zonde overkomen, en aanvaardt ze als een middel tot zijne oefening in het geloof. Genen zeggen,

dat de mensch bedorven wordt door het huwelijk, maar deze belijdt, dat het huwelijk bedorven wordt door den mensch; de eerste werpt op de omstandigheden, op de instellingen, op de wetten en ordeningen, dat is ten laatste op God de schuld, en deze vindt in eigen hart de bron van alle onreinheid.

Onder die tegenspoeden en kruisen, die den gehuwden overkomen, behooren nu niet alleen de verschillende wederwaardigheden des levens, ramp en ongeval, krankheid en dood, nood en ellende. Maar daartoe behooren ook de gebreken en zonden, welke de gehuwden in elkander hebben te dragen. Man en vrouw zijn menigmaal voor elkander een kruis. En indien niet de vrouw zelve voor den man of de man voor de vrouw het kruis is, dat hij of zij torschen moet; dan hebben beide toch wel eene of andere eigenschap, welke voor den ander eene teleurstelling en eene ergernis is. Wie vindt een man of eene vrouw, die geheel aan de verwachting beantwoordt of ten volle overeenstemt met het ideaal, dat men zich in zijne verbeelding gevormd had? De deugden vinden in het huwelijk eene bijzonder gunstige gelegenheid, om zich te ontplooien en te ontwikkelen; maar ook de gebreken en zwakheden treden nergens zoo duidelijk aan het licht, als in den intiemen kring des gezins. Menig man, die groot en sterk schijnt voor het oog der menschen, is zwak in zijn huis, klein van ziel en bekrompen van geest; en menige vrouw, die bij haar bezoeken een engel gelijkt, is in hare woning eene plaag voor haar man. Wie zal hier, in het huwelijksleven en in den kring des gezins, de afdwalingen verstaan? En wie zal de zonden tellen,

waaraan man en vrouw zich menigmaal tegenover elkander schuldig maken?

De Schrift is het eenige boek, dat ook in dit opzicht de waarheid spreekt, en de werkelijkheid onder de oogen ziet. Zij ziet deze veel beter en durft haar ook veel beter aan, dan het sterkste realisme in de kunst. Maar zij gaat er een gansch anderen kant mede uit; zij roept den gehuwden niet toe: wandelt voort op het pad der zonde; stoort u aan geen regel of wet. Maar zij houdt de gehuwden staande, grijpt hen in de conscientie en roept hen tot de wet en tot het getuigenis terug. En tot den man en de vrouw, tot ieder van beiden, richt zij eene bijzondere, en eene ernstige vermaning.

De groote zonde, waaraan de man in het huwelijksleven bloot staat, is de *ontrouw*. De wittebroodsweken zijn spoedig voorbij, en met den gordel en den sluier valt de schoone waan uiteen. De liefde maakt dan bij velen voor koelheid plaats, de koelheid leidt tot onverschilligheid, de onverschilligheid gaat over tot verwaarloozing, en de man, die eerst met de duurste eeden zijne liefde bezwoer, zoekt in herberg of sociëteit en bij de vreemde vrouw afleiding en bevrediging van zijn lust; de publieke huizen worden het meest door de gehuwde mannen bezocht. Dit gevaar kennende, roept de Schrift het den mannen nadrukkelijk en herhaaldelijk toe: gij mannen, hebt uwe vrouwen lief; wordt niet verbitterd tegen haar; woont bij haar met verstand en geeft haar die eere, welke haar als de zwakste toekomt. En zij stelt daarbij aan den man niemand minder dan Christus zelven ten voorbeeld. Deze heeft gansch vrijwillig, uit eigen machts-

volheid de gemeente liefgehad, welke niets beminnelijks had in zich zelve; Hij heeft ze liefgehad met eene eeuwige, onveranderlijke liefde; Hij heeft ze liefgehad met volkomen verloochening van zichzelven, ten koste van zichzelven, tot in den dood toe, Ef. 5 : 25 v. Col. 3 : 19, 1 Petr. 3 : 7.

Zoolang de man niet naar dit voorbeeld zijne vrouw liefheeft met vrijwillige, onveranderlijke, zelfopofferende liefde, zoolang heeft hij niets te eischen, zoolang heeft hij de wet niet vervuld. Dat is eerst liefde in den waren zin des woords, lief te hebben om Christus' wil, gewillig en vrij, trouw en onveranderlijk, tot in den dood toe. Maar zulk eene liefde blijft niet zonder vrucht. Christus heeft zijne gemeente liefgehad, en Hij heeft ze overwonnen en gewonnen door de macht zijner liefde. Hij reinigt haar en stelt haar vóór zich als eene gemeente zonder vlek of rimpel. De man, die naar dit voorbeeld zijne vrouw liefheeft, overwint en wint ze, heft ze op tot zijne hoogte, maakt ze aan zichzelve gelijk; want tegen zulk eene liefde is geen enkele vrouw bestand. Maar ook al zou dit het geval niet zijn, dan behaalt de man door zijne koninklijk-vrije liefde toch deze kostelijke winst, dat zijn gebed niet verhinderd wordt, 1 Petr. 3 : 7. Wie op verbodene paden wandelt en de verboden vrucht najaagt, kan niet meer bidden. Hij kan niet meer bidden aan tafel en hij kan niet meer bidden in de eenzaamheid. Een tijd lang moge hij nog woorden prevelen, maar hij bidt niet meer. Het gebed komt niet meer op uit zijn hart en dringt daarom niet meer tot den hemel door; het is zielloos en dood, het versterft op de lippen en vindt nergens een uitweg. In het bordeel wordt niet gebeden, maar gevloekt.

De groote zonde, waaraan de vrouw zich zoo licht schuldig maakt en waartegen zij voortdurend te strijden heeft, is de *eigenzinnigheid.* Het jawoord der vrouw beteekent, dat zij zich overwonnen en gewonnen verklaart, dat zij zich geeft in vollen zin aan den man harer keuze. Maar deze belofte houdt meer in en is moeilijker te vervullen, dan menige vrouw bij den aanvang van het huwelijk denkt; zij sluit eene groote, voortdurende zelfverloochening in en doet dan licht op de gedachte komen, dat de wenschen en eischen van den man onbillijk en onredelijk zijn. Vooral dreigt dit gevaar, wanneer de man niet uit liefde, maar om zijn stand of ambt genomen is of erger nog, wanneer de vrouw alleen in het huwelijk treedt, om daardoor zelve eene positie in de maatschappij te verkrijgen. Dan wordt de man welhaast achtergesteld bij de huishouding, bij de kinderen, bij huisraad en kleedij, bij de schittering in de salons, bij de zucht, om anderen te behagen. Al wordt uiterlijk de vorm nog bewaard, innerlijk is er de verwijdering reeds; de vrouw heeft aan den man haar hart onttrokken, onttrekt hem verder alles, waarover zij naar ziel en lichaam te beschikken heeft, en drijft hem steeds verder van zich af, den weg der zonde en der schande op.

Dit gevaar ziende, komt de Schrift zulke vrouwen tegen, roept haar op hare schreden terug en houdt haar de vermaning voor: gij vrouwen, weest uw eigen mannen onderdanig; bedenkt, dat de man het beeld en de heerlijkheid Gods is, dat hij het eerst is gemaakt en de vrouw uit hem en om hem werd geschapen, dat niet hij, maar de vrouw het eerst in overtreding is geweest, en dat de

vrouw aan den man gehoorzaam wezen moet, gelijk aan den Heere Christus, en gelijk het in Hem betaamt, 1 Cor. 11 : 3—9, Ef. 5 : 22, 23, Col. 3 : 18, 1 Tim. 2 : 12—15.

En deze vermaning wordt nog door eene dubbele toevoeging versterkt; de eerste is deze, dat de vrouw aan den man gehoorzaamheid betoonen moet, opdat om harentwil het woord Gods niet gelasterd worde, Tit. 2 : 5. Want hetzelfde woord, dat aan de vrouw gehoorzaamheid voorschrijft, beveelt ook gehoorzaamheid van de kinderen aan hunne ouders, van den dienstknecht aan zijn heer, van de dienstmaagd aan hare vrouw, van den onderdaan aan zijne overheid. Als nu de vrouw dit woord Gods ongehoorzaam is, dan geeft zij een slecht voorbeeld aan hare kinderen en dienstbaren en prikkelt zij ook dezen tot ongehoorzaamheid; en van den kleinen kring van het huisgezin uit werkt dit kwaad dan door in de maatschappij en den staat en ondermijnt er de grondslagen van. De andere toevoeging wijst erop, dat de vrouwen, die overeenkomstig het bevel des Heeren haren eigenen mannen onderdanig zijn, deze mannen, die misschien door het woord der prediking niet tot het geloof werden gebracht, door haren wandel voor Christus winnen zullen, 1 Petr. 3 : 1. Als de mannen de kracht van het woord in het leven harer vrouwen zien, dan zullen ook zij zich voor dat woord gewonnen geven, en den naam Gods verheerlijken.

Tegen deze vermaningen der H. Schrift komt ten allen tijde het menschelijk hart in verzet. En vooral in den tegenwoordigen tijd is er eene machtige tegenspraak tegen deze ordeningen Gods. De man wil dan het gebod der liefde niet aan, en zegt, dat hij eene vrouw niet lief-

hebben kan, die aan zoovele gebreken lijdt, als hij in haar opmerkt. De vrouw weigert gehoorzaam te zijn aan een man, die zoo onredelijk in zijne eischen en zoo tiranniek van aard is, als zij hem heeft leeren kennen. En beiden dringen op de vermeerdering en de vergemakkelijking van de gelegenheden tot scheiden aan. Steeds luider en krachtiger laat de eisch zich hooren, dat er het vrije huwelijk en de vrije liefde kome, of dat althans de wetgeving op het huwelijk belangrijk gewijzigd worde. Er moet uit verdwijnen, dat de vrouw den man te volgen en te gehoorzamen heeft en dat de echtscheiding alleen in bijzondere, met name genoemde gevallen intreden kan. En duizenden bij duizenden leven al zoo, alsof er geen wet op het huwelijk bestond. Zij leven al in vrije liefde met den man of de vrouw van hun hartstocht saam; zij bekommeren zich hoegenaamd niet meer om het gebod, dat de man zijne eigene vrouw liefhebben en de vrouw haar eigen man gehoorzamen moet; en zij liegen zelfs voor den rechter en wrijven de een den ander de misdaad van het overspel aan of laten zich deze aanwrijven, om maar te kunnen scheiden en met een ander eene ongeoorloofde gemeenschap aan te gaan.

Nu, met de wetgeving van den staat op het huwelijk houden wij ons hier niet bezig. Misschien zal de wetgever, evenals de Heere zelf onder Israël deed, altoos wel eenige rekening moeten houden met de hardigheid van het menschelijk hart. De Schrift is geen wetboek, dat pasklaar voor de overheid ligt. Maar dit is zeker, dat diezelfde Schrift van eene gansch andere gedachte uitgaat en eene gansch andere gedragslijn voorschrijft. Zij roept den

mensch niet toe, om op den weg van zijne zondige overleggingen en hartstochten voort te gaan, maar om stil te staan en terug te keeren. Als gij zoo voortgaat, zegt zij, dan werkt gij aan uw eigen ondergang; gij verwoest het huisgezin, knakt de opvoeding, bederft de maatschappij, ondermijnt den staat; op dien weg is geen rust en geen vrede, maar de dood en het oordeel. En omgekeerd, als gij dezen weg verlaat en weder naar Gods gebod gaat leven, als de man zijne eigen vrouw weer liefheeft en de vrouw haar eigen man weer gehoorzaam is, dan komt de eenheid en de vrede en de liefde terug; dan wordt het huwelijk bevestigd, het huisgezin vernieuwd, de vrouw in haar eere hersteld, de maatschappij hervormd, de staat herboren. Van het huisgezin uit wordt er dan weer zegen en welvaart over heel het volk verspreid.

Men kan deze onderwijzing der Schrift verwerpen, maar één ding valt niet tegen te spreken, dat, indien mannen en vrouwen naar dezen regel wandelden, zij een huwelijks- en een huiselijk leven genieten zouden, dat in schoonheid en glans alle aardsche vereeniging en gemeenschap overtreft. Men moet tegen de Schrift niet aankomen met de bedenking, dat zij aan den man eene zoetsappige, weeke liefde voorschrijft, die in de vrouw alles door de vingers ziet, en dat zij aan de vrouw eene gehoorzaamheid oplegt, die haar tot eene slavin van den man zou maken. Want ten eerste spreekt de Schrift tot verstandigen en niet tot misbruikers van haar woord. Ten andere verraadt wie zoo spreekt, dat hij noch het wezen der liefde noch het wezen der gehoorzaamheid verstaat. Echte liefde sluit gerechtigheid in, en waarachtige gehoorzaamheid is be-

tooning van vrijheid. En ten derde verklaart de Schrift, dat de liefde door den man aan de vrouw en de gehoorzaamheid van de vrouw aan den man bewezen moet worden »in den Heere", »gelijk het betaamt in den Heere".

En daarmede geeft zij een voorbeeld voor de diepte en de kracht, welke de liefde en de gehoorzaamheid kenmerken moet, maar wijst zij ook de grens aan, binnen welke beide betoond moeten worden. Beide hebben haar exempel, maar daarom ook hare maat in het verbond van God met zijn volk, in de verhouding van Christus en zijne gemeente. Ze zijn niet absoluut, maar relatief en conditioneel; zij zijn niet het hoogste, maar aan het hoogste ondergeschikt. Daarom kan Christus, die zoo streng mogelijk de echtscheiding veroordeelt, toch eischen, dat men om zijnentwil zijn man of zijne vrouw, zijne ouders of kinderen, zijn huis en akker verlate en Hem navolge. Men moet ook in het huwelijk Gode meer gehoorzamen dan den menschen; de liefde van den man en de gehoorzaamheid der vrouw beperkt zich dientengevolge tot de dingen, »die recht en billijk zijn". Trouwens de huwelijksgemeenschap is de hoogste, de innigste, de teederste, welke tusschen menschen denkbaar is. En zulk eene gemeenschap onderstelt wederzijds de zelfstandigheid, de vrijheid der persoonlijkheid. In het huwelijk komt de persoonlijkheid van man en vrouw, en van ieder naar zijn aard, eerst tot haar volle recht.

Daartoe is dan ook in de eerste plaats het huwelijk ingesteld, »opdat de een den ander trouwelijk helpe en bijsta in alle dingen, die tot het tijdelijke en eeuwige welzijn behooren". Ook wanneer het niet met kinderen

gezegend wordt, kan het toch aan deze bestemming beantwoorden. Voordat er kinderen uit geboren worden, is het reeds eene gemeenschap des levens, en het blijft dit tot den dood toe, ook wanneer de kinderen groot geworden zijn en het ouderlijk huis verlaten hebben. Het wezen van het huwelijk ligt in de volle en volkomen gemeenschap van man en vrouw, naar lijf en ziel te zamen, voor het gansche leven; het is daarom ook monogamisch, verbintenis van één man en ééne vrouw; polygamie verlaagt de vrouw tot een voorwerp van zinnelijken lust en verderft het huisgezin; eene zoo volkomene vereeniging als het huwelijk is, waarin twee menschen worden tot ééne ziel en tot één vleesch, kan niet anders dan monogamisch zijn; de liefde van den man tot de vrouw en de gehoorzaamheid van de vrouw aan den man zijn voor geen verdeeling vatbaar. In deze diepte en uitgebreidheid, in deze innigheid, kracht en duur is de gemeenschap des huwelijks van elke andere gemeenschap onder menschen, van alle vriendschap en genegenheid, van alle samenstemming en vereeniging onderscheiden.

Het heeft zijn voorbeeld en gelijkenis alleen in het verbond van God met zijn volk, in de gemeenschap van Christus met zijne gemeente. Zulk een volle en volkomene gemeenschap is het huwelijk reeds in den aanvang; maar als het van den echten stempel is, neemt het daarin dagelijks toe. De weldaad, welke God in het huwelijk aan zijne menschenkinderen schonk, wordt altijd dieper gevoeld en altijd rijker gesmaakt. Men beseft het nog niet ten halve in den aanvang; maar als in den voortgang des tijds, bij het klimmen der jaren, onder de weder-

waardigheden en de teleurstellingen van het leven, de zielen steeds inniger samengroeien, dan wordt het huwelijk hoe langer zoo meer als de rijkste en kostelijkste gave Gods op deze zondige en doornenrijke aarde erkend, en de echtelijke staat wordt eene oorzaak van aanbidding en dank.

Wat spreekt men dan van het huwelijk als een ieder oogenblik opzegbaar en verbreekbaar contract! Het is in zijn wezen en naar zijne natuur even weinig verbreekbaar, als de band tusschen een moeder en haar kind. Het is de innigste, diepste, teederste liefde, die man en vrouw, naar alle zijden, voor hun gansche leven verbindt; het is eene zedelijke instelling, die beiden opvoedt, verrijkt, volmaakt. Kerk en staat hebben het niet uitgevonden noch ingesteld; zij kunnen het alleen wettigen voor God en voor menschen. Maar zelf is het van Goddelijken oorsprong; Hij stelde er de wet voor vast, welke ieder mensch en ook de kerk en den staat in de conscientie verbindt; Hij schiep het tot eene afspiegeling van die innigste gemeenschap, welke Hij in Christus met zijne gemeente onderhoudt. En Hij bestemde het tot een heiligen staat, waarin menschen elkander opvoeden en voorbereiden tot het koninkrijk Gods.

VIII.

HUISGEZIN EN OPVOEDING.

Het huwelijk legt allereerst eene verbintenis tusschen man en vrouw, opdat zij elkander in alle dingen, die tot het tijdelijke en eeuwige leven behooren, tot hulp en bijstand zouden zijn. Maar het heeft in de tweede plaats ook de bedoeling, om het menschelijk geslacht voort te planten en het koninkrijk Gods uit te breiden. Bij de instelling van het huwelijk werd er daarom terstond de zegen der vruchtbaarheid over uitgesproken. God schiep den mensch van den aanvang af man en vrouw, opdat zij zich vermenigvuldigen, en alzoo de aarde vervullen en onderwerpen zouden. Het geslachtsonderscheid en de geslachtsgemeenschap rusten daarom in Gods bestel en zijn door Hem gewild.

Door deze gedachte over oorsprong en doel van het huwelijk, snijdt de H. Schrift alle ascetisme bij den wortel af. Daaronder is die richting te verstaan, welke aan de onthouding van allerlei natuurlijke dingen, zooals spijze,

drank, huwelijk, geslachtsgemeenschap enz. op zich zelve eene groote zedelijke waarde toekent en deze onthouding een korter en veiliger weg naar de volmaaktheid acht, dan de bekommering om allerlei aardsche aangelegenheden. Zij gaat altijd van een sterker of zwakker dualisme uit, dat is, van eene zekere tegenstelling tusschen geest en stof, en wordt geleid door de gedachte, dat de stof in zichzelve, indien niet bepaald zondig, dan toch iets onreins, iets ongewijds, iets van lagere orde is.

Maar de Schrift gaat van een ander beginsel uit; zij leert, dat de aarde evengoed als de hemel door God is geschapen; geest en stof, ziel en lichaam zijn beide van Goddelijken oorsprong en hebben daarom niets onreins in zichzelve. Onrein kunnen zij alleen worden door de zonde, en dan de stof en het vleesch niet alleen, maar ook de geest; of liever in de eerste plaats de geest, want de zonde is een verschijnsel van zedelijken aard en zetelt dus allereerst in de ziel, in den wil van den mensch. Maar op zichzelf, afgezien van de zonde, is er niets onrein; alle schepsel Gods is goed, en er is niets verwerpelijk, met dankzegging genomen zijnde.

Daarom spreekt de Schrift ook menigmaal zoo eenvoudig en onbevangen over de dingen, die het geslachtsleven aangaan. Ze weidt er niet over uit, ze daalt niet in bijzonderheden af, en verlustigt zich niet in de beschrijving, gelijk de litteratuur en de kunst dat telkens doen. Maar ze mist ook alle preutschheid, alle gemaakte deftigheid, alle min of meer gehuichelde kuischheid; als het te pas komt, dan noemt zij de dingen bij hun naam. Zij neemt het standpunt van een gezond realisme in en

is niet ten onrechte het boek van de Liefde genoemd, van de liefde in den volsten en rijksten zin, van de liefde, die alle schepselen onderling verbindt en, door de zonde verstoord, door Goddelijke liefde hersteld wordt.

Maar aan den anderen kant vermijdt de Schrift toch ook alle libertinisme, dat is, alle streven, om het vleesch zelfstandig te maken tegenover en boven den geest. Als in godsdienst en zedelijkheid, in litteratuur en kunst het ascetisme een tijd lang aan het woord is geweest, dan komt daar altijd vroeg of laat eene andere richting tegen op, die het natuurlijke leven verheerlijkt en zeer licht tot een ander uiterste overslaat. Dan wordt de geslachtsgemeenschap niet alleen in haar recht hersteld, maar ook menigmaal van alle zedelijke banden losgemaakt. Men heft de leuze aan van de emancipatie des vleesches en viert aan alle lusten bot. De geslachtsdrift wordt verheven tot de edelste van alle menschelijke begeerten, de mensch zelf als concrete geslachtsdrift beschouwd, de geslachtsorganen opgevat als het brandpunt van den almachtigen levenswil, het zaad als de quintessence van alle kracht geëerd, en de generatie verheerlijkt als het eenige, waarachtige sacrament, als de heiligste werkzaamheid, als de hoogste zaligheid. Zoo hoog en souverein wordt dan de geslachtsgemeenschap geacht, dat zij aan geen wet zich meer te storen heeft en van alle conventioneele banden zich losmaken mag.

Het behoeft geen breed betoog, dat de H. Schrift ook tegen deze bandeloosheid van het geslachtsleven lijnrecht overstaat. Op allerlei wijze wordt de geslachtsgemeenschap aan banden gelegd, door den natuurlijken afkeer, die in de conscientie van alle menschen vastligt, door de graden

van bloedverwantschap, binnen welke het huwelijk verboden is, door de beperking der vruchtbaarheid tot een gedeelte van den menschelijken leeftijd, door de monogamie, welke alleen de verbintenis van één man en ééne vrouw toelaat, door het zevende wetsgebod, dat in beginsel het gansche huwelijksleven regelt. Want dit gebod leert ons, dat alle onkuischheid van God vervloekt is en dat wij daarom, haar van harte vijand zijnde, kuisch en ingetogen leven moeten, hetzij in den heiligen huwelijken staat of daarbuiten. In het Nieuwe Testament wordt dit gebod voor de geloovigen nog daardoor aangedrongen, dat hunne lichamen leden van Christus, voor de opstanding bestemd, en tempelen des Heiligen Geestes zijn. Met deze heiligheid, waarin niet alleen de ziel maar ook het lichaam deelt, is alle hoererij, ja alle onkuischheid in woord en gebaar, in gedachte en lust ten eenenmale in strijd. Het huwelijk is geheel en al eene heilige instelling Gods, en in dat huwelijk is ook de geslachtsgemeenschap gebonden aan de zedewet.

De hooge, zedelijke beteekenis der generatie komt bovendien daarin uit, dat zij aan een menschelijk wezen het aanzijn schenkt. Eene extase van lust is verbonden met den ontzaglijksten ernst. Want als men bedenkt, dat een oogenblik van hartstocht aan een mensch het aanzijn schenkt, die van zijne ontvangenis af aan zonde en dood onderworpen is, bij de geboorte een leven binnentreedt van moeite en verdriet, en dan eindeloos voortbestaat, dan vergaat de lach van de lippen en wordt het hart van diepen eerbied voor dit mysterie des levens vervuld. Want een mysterie is het en blijft het, trots alle onder-

zoekingen der wetenschap. Wat de dichter zong van de wonderbare wijze, waarop hij in het verborgene gemaakt en als een borduursel gewrocht werd in de benedenste deelen der aarde, dat is nog het einde van alle wijsheid.

Verborgen is de oorsprong en het wezen des levens, verborgen het ontstaan der ziel en van al hare krachten, verborgen de oorzaak van het onderscheid in geslacht, verborgen de werking, welke van den vader en van de moeder uitgaat, verborgen de oorzaak der vruchtbaarheid en der onvruchtbaarheid, verborgen de reden van de overeenstemming en van de verscheidenheid, welke tusschen de ouders en de kinderen en tusschen deze onderling bestaat. Het gansche gebied van de overerving der eigenschappen is nog één raadsel. Bij de generatie is de mensch maar een instrument; door hem werkt eene hoogere, scheppende kracht. God is het, die nog de menschen, door het instrument van menschen, schept, en die ze elk met eene bijzondere individualiteit op het tooneel van deze wereld plaatst. Even mysterieus als de liefde, die man en vrouw tot elkander brengt en hen met elkander vereenigt, is ook de kracht, welke uit hunne vereeniging kinderen geboren doet worden, die één type vertoonen en toch in allerlei opzichten van elkander onderscheiden zijn.

Maar door deze scheppende kracht komt dat kunstwerk Gods tot stand, hetwelk den naam van huisgezin en familie draagt. Reeds dit is terstond van overwegend belang, dat ieder mensch, voordat hij op lateren leeftijd zijn vader en zijne moeder verlaat en zijne vrouw aanhangt, jaren lang in het gezin heeft geleefd en uit de

gemeenschap geboren is. Van zijn eerste ontstaan, van zijne ontvangenis af, is hij vrucht der gemeenschap en bestaat hij slechts in haar en door haar. Die gemeenschap komt niet door zijn wil tot stand, maar bestond reeds lang vóór hem, gaf aan hemzelf het leven, voedt en onderhoudt hem. Het is eene gemeenschap van leden, van ouders en kinderen, van broeders en zusters, die bijeen behooren en samenleven door Goddelijken wil, en van welke wij zonder eenig toedoen onzerzijds krachtens dienzelfden wil leden en deelgenooten zijn. Wij kiezen hen en zij kiezen ons niet uit; wij kunnen er niets aan toe-, en niets van afdoen; of wij het later aangenaam of onaangenaam vinden, wij vermogen er niets aan te veranderen. Onze afkomst, onze voorouders en ouders, onze broeders en zusters, ons land en ons volk, de kring onzer familie en de plaats onzer inwoning, het is alles lang te voren voor ons bepaald, en het oefent op ons gansche bestaan en leven den machtigsten invloed uit. En zelven brengen wij uit die gemeenschap den grondvorm van ons lichamelijk en van ons geestesleven mede, waaraan geen latere ontwikkeling iets veranderen kan.

Deze beteekenis van het gezin voor den enkele wordt voorts daardoor nog verhoogd, dat de eenheid der familie zich in de rijkste verscheidenheid ontplooit. Elk gezin heeft een eigen type; elke familie draagt een eigen karakter, en al hare leden hebben eenige trekken gemeen. Er bestaat onder hen eene gemeenschap des bloeds, maar evenzoo ook eene overeenstemming van zieleleven. Hoe het toegaat, weten wij niet, maar daar is eene wet, die eigenschappen van ouders op kinderen en kleinkinderen,

ja zelfs van geslacht op geslacht en van eeuw tot eeuw doet overerven. Een appel valt niet ver van den boom, en een goed kind, dat naar zijn vader aardt. Gemeenschap des bloeds en der zielen, van genegenheden en belangen, van allerlei stoffelijke en geestelijke schatten houdt de leden eener familie, hoe ook door afstanden soms gescheiden, bijeen en zondert ze samen van alle andere gezinnen en familiën af. In elk lid der familie leeft iets van onszelven. De eer en de schande, die hun wordt aangedaan, rekenen wij onszelven toe. In vorige tijden was dit familiebesef veel sterker dan thans en legde het allerlei verplichtingen op. Maar toch leeft het ook onder ons nog altijd voort; het zit in ons bloed; het kruipt waar het niet gaan kan. Het verraadt zijne sterkte zelfs in het tegendeel, waarin het soms omslaat. De wond, die aan het familiebesef wordt toegebracht, doet meer pijn dan eenige andere. Geen sterker haat dan broederhaat. Geen treuriger twisten dan tusschen familieleden; ze zetten zich tot veeten vast. Er spreekt bitterheid uit het zeggen, dat men het van zijne familie maar hebben moet!

En toch, deze eenheid sluit eene merkwaardige verscheidenheid in. De gemeenschap des gezins brengt een rijkdom van verhoudingen en eigenschappen mede. De betrekking van man en vrouw, van ouders en kinderen, van broeders en zusters put dien rijkdom nog volstrekt niet uit, want de verhouding, waarin een man staat tot zijne vrouw, is eene andere dan die, waarin de vrouw staat tot haar man, en de verhouding van ouders tot de kinderen verschilt van die, waarin vader en moeder tot de kinderen saam en tot elk der kinderen staan, en zoo

gaat hetzelfde familieleven in altijd grooter verbijzondering voort, naarmate het ledental zich uitbreidt.

En niet alleen is dit met de verhoudingen het geval, maar ook met de eigenaardigheden, die aan elk familielid toebehooren. Mannelijke en vrouwelijke eigenschappen, lichamelijke en geestelijke krachten, verstands-, wils- en gemoedsgaven, ouderdom en jonkheid, sterkte en zwakte, gezag en gehoorzaamheid, achting en liefde, eenheid en verscheidenheid van belangen, het komt alles in de ééne familie saam, verbindt zich en scheidt zich en mengt zich dooreen. De verscheidenheid trekt aan en stoot af, vereenigt en verwijdert; soms is de familie een klein koninkrijkje, dat tegen zichzelf verdeeld is, maar de verdeeldheid kan groot zijn, omdat de eenheid in den regel zoo diep en zoo vast ligt. Van dag tot dag wordt die eenheid in de verscheidenheid gehandhaafd door den vader, en door de moeder vooral; en gemeenschappelijke taal, godsdienst en zede, gemeenschappelijke tradities, relaties en belangen, gemeenschappelijke ervaringen ook, van lief en leed, van vreugde en droefheid, van krankheid en herstel, van dood en rouw, zij bewaren de eenheid en houden haar met de verscheidenheid in evenwicht.

Al deze kostelijke eigenschappen maken het huisgezin tot de eerste en de beste school van opvoeding, welke er op aarde bestaat. 't Is waar, er zijn ellendige huisgezinnen, waarin alleen van eene opvoeding tot zonde en misdaad sprake kan zijn. En zeker hebben wij den wetgever dankbaar te zijn, die in sommige gevallen de kinderen aan de ouderlijke macht onttrekt en aan rijksgestichten ter opvoeding toebetrouwt; het is wel verschrikkelijk maar

toch soms noodig, dat de kinderen tegen hun eigen ouders, hunne natuurlijke beschermers, in bescherming moeten worden genomen. Wij hebben echter te hopen en ertoe te arbeiden, dat deze gevallen uitzonderingen blijven. Want geen enkele inrichting, hetzij ze door bijzondere personen of vereenigingen, door kerk of door staat wordt tot stand gebracht, kan het huisgezin vervangen of vergoeden.

Nergens wordt die eenheid en gemeenschap, die verscheidenheid en afwisseling, dat vormende element en die opvoedende kracht aangetroffen als in den kring des gezins. Geen kunst kan hier de natuur, geen wetenschap kan hier het leven verbeteren. Als dan ook van sommige zijden op de ellendige huishoudens gewezen wordt en daaraan een argument wordt ontleend, om de opvoeding der kinderen hoe langer hoe meer aan de ouders te onttrekken en aan den staat op te dragen, laten dan alle voorstanders en vrienden van het huisgezin de handen ineenslaan en eendrachtig saamwerken tot handhaving en hervorming van het familieleven, dat de gezonde, natuurlijke grondslag is van maatschappij en kerk en staat. En ga er een krachtig protest uit tegen allen, die door onzedelijke voorstellingen, platte kunst, lage romans en zinnelijke tooneelstukken de eer van het huwelijk schenden en de grondslagen van het gezin ondermijnen!

Men bedenke toch wel, dat de onttrekking der kinderen aan de ouders niet alleen voor de kinderen, maar ook voor de ouders eene onberekenbare schade zou zijn. Verreweg de meeste mannen en vrouwen zijn volstrekt niet met hunne opvoeding klaar, als zij in het huwelijk treden, maar doen de rijkste ervaring eerst daarna in

het huwelijk zelf op. Hoe menig man is een toonbeeld van onhandigheid bij de geboorte van zijn eerste kind, en wat weet menige vrouw van verzorging en opvoeding af, als ze haar eersteling aan het harte drukt. Maar beiden leeren in de school van het leven; en de ervaring van het huisgezin voedt hen beter op, dan welke inrichting van onderwijs ook. Kook- en huishoudscholen kunnen uitnemenden hulpdienst bewijzen, als de opleiding in het gezin gebrekkig is. Maar de beste huisvrouwen en de beste moeders komen uit de gezinnen voort en worden door het huisgezin zelf gevormd. Het gezin is eene school voor de kinderen, het is in de eerste plaats echter eene school voor de ouders.

De man is nog het hoofd des gezins, al is zijn gezag ook veelszins gewijzigd. Het bestaat niet meer, gelukkig niet meer, in eene absolute macht over vrouw en kinderen, en het is ook niet meer in physische sterkte gegrond. Het berust ook niet meer daarin, dat hij de priester, de offeraar, de waarnemer der godsdienstige ceremoniën is, en evenmin hierin, dat hij nog de eenige onderwijzer en meester van zijne kinderen is. Want staat, kerk, maatschappij en school hebben de rechten en de plichten der familie van alle zijden ingekort. Ook is het huisgezin thans geene industriëele gemeenschap meer, welke zelve geheel en al in eigen onderhoud voorziet. En zelfs over het eigendom bezit de man thans niet zulk eene vrije beschikking meer als in de dagen van ouds; hij kan er thans niet meer mede doen wat hij wil; in elk geval, leven en zeden en wetgeving bewegen zich in de richting, om de macht van den man in dit opzicht te beperken.

Maar toch is de man nog hoofd des gezins en met gezag bekleed, niet door de goedkeuring van zijne vrouw en zijne kinderen, maar uit eigen hoofde, krachtens het recht, door God hem geschonken. Van hem gaat uit de keuze der vrouw, de kracht der generatie, de stichting en de instandhouding der familie. Hij is nog priester, in zoover hij voorgaat in het gebed en in de lezing van Gods woord, en voor de godsdienstige belangen van zijn huisgezin waakt. Hij is nog onderwijzer en leeraar, in zoover hij door meerdere wijsheid, door rijker ervaring, door helderder oordeel aan vrouw en kinderen leiding geeft. Hij is nog het hoofd der vrouw, in zoover hij, niet als een koning over zijne onderdanen of een heer over zijne slaven heerschappij over haar voert, maar met verstand bij haar woont, haar als de zwakkere eere geeft, als de sterkere en de meerdere haar, de mindere, dient, en haar liefheeft en beschermt, gelijk Christus zijne gemeente. Hij is nog vader zijner kinderen, niet alleen doordat hij ze verwekt, maar ook in zoover hij hen voorgaat en leidt, bemoedigt en sterkt, waarschuwt en straft. Hij is nog naar buiten de vertegenwoordiger der familie, in zoover hij haar zijn naam, zijn stand, zijne eere geeft, handelend in haar naam optreedt en hare belangen behartigt. Men kan verschillen over de vraag, of hij enkel en alleen als huisman reeds geacht mag worden, het politieke stemrecht waardig te zijn; maar als hij het ontvangt, oefent hij dit in elk geval niet als individu, maar als hoofd der familie uit. In één woord, het gezag van den man en den vader is in onze maatschappij belangrijk gewijzigd; het heeft een veel meer redelijk, zedelijk, per-

soonlijk karakter aangenomen, maar in dien gewijzigden vorm blijft het voortbestaan; in zijn wezen is het onvernietigbaar.

De vrouw heeft eene andere plaats en taak in het huisgezin. Indien de man het hoofd is, dan is de vrouw het hart des gezins. De man brengt de vruchten van zijn arbeid in, de vrouw deelt ze uit naardat elk van noode heeft; de man geeft, de vrouw ontvangt; de man is de stichter, de vrouw is de bewaarster van het gezin; de man is de verwekker van het kind, maar het leven van dat kind is veel inniger met de moeder dan met den vader samengegroeid; de man leeft in de maatschappij, de vrouw leeft in haar gezin; de man heeft »macht naar buiten en invloed naar binnen", de vrouw heeft »macht naar binnen en invloed naar buiten". Gelijk de man zelfstandig is in zijn arbeid en daarbij toch met de belangen van zijn gezin te rade moet gaan, zoo is de vrouw zelfstandig in haar gezin, maar zoo, dat zij daarbij door zedelijke verhoudingen aan haar man gebonden is. Als de man naar zijn plicht het loon van zijn arbeid tot onderhoud des gezins inbrengt, dan neemt de vrouw het in ontvangst en besteedt het overeenkomstig elks behoefte. Zij richt de huishouding in, ordent en versiert de woning, en geeft binnenshuis den toon aan; met ongeëvenaard talent toovert zij een kil vertrek in een oord van gezelligheid om, maakt van rente een kapitaal en brengt, alle statistische gegevens ten spijt, door kleine middelen groote dingen tot stand.

In het gezin bewaart zij de orde en den vrede, omdat zij aller karakter kent en in aller behoeften weet te voorzien.

Zij beschermt het zwakke, verzorgt het gebrekkige, waakt bij het kranke, troost het treurende, zet het overmoedige neer en bindt het sterke in. Veel meer dan de man, leeft zij het leven van alle kinderen mede, en voor de kinderen is zij de troost in het leed, de raad in den nood, de toevlucht en de schuilplaats bij dag en bij nacht. Het hart van den man vertrouwt op haar en hare kinderen roemen haar welgelukzalig. Beiden, man en vrouw, voeden elkander op en worden gevormd door de kinderen, die uit hun echt geboren worden. Een huwelijk, dat kinderloos blijft, is niet doelloos, evenmin als een ongehuwd leven een nutteloos leven behoeft te zijn. Het heeft ook voor den man en de vrouw beteekenis en is hun een middel tot volbrenging hunner aardsche en hemelsche roeping. Maar evenals het huwelijk toch in den regel plicht is, zoo is een met kinderen gezegende echt toch het gewone, normale huwelijk. Door vader, moeder en kind wordt het huisgezin naar de schoonheidswet der gulden snede opgebouwd.

De H. Schrift oordeelt dan ook over het bezit van kinderen gansch anders dan het tegenwoordig geslacht. Zij leert, dat het huwelijk, door God gezegend, dient tot vermenigvuldiging van het menschelijk geslacht en tot onderwerping en beheersching der aarde, en zij beschouwt de kinderen daarom als een zegen Gods en als een erfdeel des Heeren. Voor de vrouw ligt dies de weg naar de hemelsche zaligheid in het huisgezin gebaand; in de voortbrenging en opvoeding der kinderen betoont zij de echtheid en de kracht van haar Christelijk geloof, 1 Tim. 2 : 15, en voor den man heeft het woord van den apostel eene soortgelijke beteekenis.

Want kinderen zijn de weelde van het huwelijk, de

schat der ouders, de rijkdom van het huiselijk leven. In de ouders brengen zij eene gansche reeks van deugden tot ontwikkeling, de vader- en de moederliefde, de toewijding en de zelfverloochening, de zorg voor de toekomst, de belangstelling in de maatschappij, de kunst der opvoeding. Kinderen leggen bij de ouders de zelfzucht aan banden, verzoenen de tegenstellingen, verzachten de verschillen, brengen hunne zielen steeds dichter bijeen, geven hun een gemeenschappelijk belang, dat buiten hen ligt, en openen het oog en het hart voor omgeving en nageslacht. Zij houden als in levende spiegels, aan de ouders, hun eigen deugden en gebreken voor, dwingen hen om zichzelf te herzien, verzachten hun critiek, en leeren hen, hoe moeilijk het is, een mensch te regeeren. Van het huisgezin gaat eene hervormende kracht op de ouders uit. Wie herkent in den verstandigen, ijverigen huisvader den onbezorgden jongeling van weleer, en wie heeft ooit vermoed, dat de luchthartige maagd straks door haar kind veranderd zou worden in een moeder, die de zwaarste zelfopofferingen met blijmoedige lijdzaamheid draagt? Het huisgezin maakt zelfzuchtigen tot dienenden, gierigaards tot milddadigen, zwakken tot sterken, lafaards tot helden, ruwe vaders tot zachte lammeren, teere moeders tot leeuwinnen van moed. Denk u het huwelijk en het huisgezin weg, en de menschheid wordt naar het krasse woord van Calvijn veranderd in een beestenboel.

Nog sterker is de invloed, die van het huisgezin op de kinderen uitgaat. Kinderen zijn een zegen en eene weelde, maar zij leggen aan de ouders ernstige verplichtingen op en zijn jarenlang het voorwerp van hunne aanhoudende

zorg. In zekeren zin kan men zeggen, dat de toekomst van het kind van de opvoeding afhangt. Daarom mag men er zich over verblijden, dat in de eeuw van het kind zoo gansch bijzondere aandacht aan het kind wordt gewijd. De plaats, welke het kind thans in het denken, leven en handelen der beschaafde menschheid inneemt, is veel grooter dan in vorige eeuwen. In alle landen en bij alle volken houden niet alleen onderwijzers en bedienaren van den godsdienst, maar ook geneesheeren en zielkundigen, rechtsgeleerden en sociologen zich met de studie van het kind bezig. Vereenigingen en genootschappen, vergaderingen en congressen, kerk en staat trekken zich de belangen der kinderen aan. Gezin en school zijn lang niet meer voldoende, om in de behoeften der kinderen te voldoen, maar men dringt daarnaast op allerlei andere inrichtingen en ondersteuningen aan: bewaarplaatsen, speeltuinen, vacantiekolonies, baden, maaltijden, kleederen, tuchtscholen, opvoedingsgestichten, rechtbanken voor de kinderen enz. Particulieren, corporaties en overheidsinstellingen nemen de zorg op zich voor verlaten, te vondeling gelegde, onechte, gebrekkige, verwaarloosde, mishandelde kinderen. Van den staat wordt verlangd, dat hij door de wetgeving de bescherming en verzorging van allerlei misdeelde kinderen op zich nemen zal. Allerwege wordt er met prijzenswaardige krachtsinspanning voor de toekomst van het kind gearbeid.

Toch is het in het belang van de opvoeding in het huisgezin niet ondienstig, bij dit sociale streven naar de lotsverbetering van het kind enkele dingen niet uit het oog te verliezen. Daartoe behoort in de eerste plaats, dat

dit streven bewust of onbewust door de bedoeling geleid wordt, om de opvoeding der kinderen hoe langer zoo meer *stelselmatig* te doen geschieden. Men beweegt zich in de richting, dat de kunst aan de natuur het werk uit de handen moet nemen. Wel is waar heeft men daarbij van de eenzijdigheid van het intellectualisme zich, althans tot zekere hoogte, vrij gemaakt. De dagen zijn voorbij, waarin men meende, dat verstandelijke ontwikkeling vanzelf ook zedelijke verbetering ten gevolge zou hebben. In dit opzicht hebben de gedachten der onderwijzers en opvoeders eene merkwaardige verandering ondergaan, en richten zij zich thans op de ontwikkeling van lichaam en hand, van gevoel en verbeelding, van schoonheidszin en wilskracht. De intellectualistische opvoeding heeft in breede kringen voor de hygiënische, aesthetische en moreele plaats gemaakt; zelfs is hier en daar eene stem opgegaan, welke op meerdere waardeering van het religieuze element in de opvoeding aandrong. Toch valt in dit alles nog geene verandering in beginsel en richting te bespeuren. Want vóór en na blijft het streven bestaan, om de gansche lichamelijke en geestelijke opvoeding van het kind onder *stelselmatige* leiding te brengen. Men spreekt wel meer dan vroeger van de practijk, maar tracht toch even sterk die practijk in te richten naar de theorie.

De theorie wordt nu verder door de hedendaagsche wetenschap beheerscht. Deze heeft naar haar zeggen aan de afgetrokken denkbeelden en schoolsche bespiegelingen den rug toegekeerd en haar aangezicht naar de werkelijkheid gewend. Zuivere en onpartijdige waarneming van de feiten moet den grondslag leggen, waarop het

gebouw der wetenschap wordt opgetrokken. Maar licht wordt daarbij vergeten, dat men al die feiten nooit waarnemen kan dan met eigen oogen, nooit ordenen en groepeeren kan dan door middel van het eigen verstand, en dat daarom alle waarnemen en denken toch telkens blijkt, door eene of andere theorie beheerscht te zijn. Vooral bij de studie van den mensch komt dit uit. Algemeen heerscht thans de gedachte, dat de mensch langzamerhand uit het dier is ontstaan, en dat ieder menschelijk wezen in de eerste jaren van zijn leven de opeenvolgende phasen van de vroegere dierlijke ontwikkeling doorloopt. De mensch heeft het dus in den weg der ontwikkeling reeds zeer ver gebracht, en hij kan het nog veel verder brengen. De ontwikkeling gaat immers nog altijd door; de mensch is niet àf, maar hij is nog altijd in de maak; hij *is* eigenlijk niet, maar hij *wordt* aldoor.

Welnu, als men den mensch in zijne wording bestudeert, als men zoo nauwkeurig mogelijk nagaat, hoe hij langzamerhand in het verleden uit het dier ontstaan is, en hoe ieder mensch in het bijzonder deze ontwikkeling van het ras in zijn eigen bestaan herhaalt, dan kan men daardoor naar veler gedachte de wetten leeren kennen, welke die ontwikkeling leidt, en kan men straks ook de richting aanwijzen, waarin de opvoeding gestuurd moet worden. De opvoeding behoort dus gebouwd te worden op de zielkunde, op de nauwkeurige kennis van de wording der menschelijke ziel; de zielkunde moet op haar beurt rusten op de biologie, op de wetenschap van het ontstaan en den wasdom van het leven; en de biologie is wederom afhankelijk van de afstammingsleer, volgens

welke de menschelijke ontwikkeling een onderdeel en een uitlooper is van het eeuwenlange proces der levenscellen en der organische wezens. Tot dusver ging die ontwikkeling onbewust toe; de natuur had de leiding in handen. Maar thans is de cultuurmensch ontstaan, met zijn bewustzijn en wil, met zijn kennen en kunnen; en hij heeft de roeping, om het werk der natuur over te nemen en met zijn wetenschappelijk inzicht aan de verbetering van het menschelijk ras te arbeiden. De kunstmatige teeltkeus zette thans voort, wat de natuurlijke teeltkeus aangevangen heeft! Laat daarom de paring der echtgenooten, de leefwijze der zwangere vrouw, de lichamelijke en geestelijke verzorging van het kind, van zijne eerste levensdagen af aan, onder het toezicht en de controle der wetenschap komen staan, laat de mensch-wording van den mensch onder *stelselmatige* leiding worden gesteld, dan valt voor de toekomst het beste te hopen. De mensch zal langzamerhand veredeld worden, evenals de bloem en de plant, het paard en de koe; hij *was* een dier, hij *werd* een mensch, en onder de tucht der wetenschap zal hij zeker nog eens een engel worden.

Uit deze theorie vloeit ten slotte vanzelf voort, dat de opvoeding van het huisgezin gewantrouwd en op allerlei wijze verdacht wordt gemaakt. Men wijst op de vele ongelukkige gezinnen, waarin het kind door het onverstand, den onwil, de wreedheid, de sociale ellende der ouders verwaarloosd, mishandeld en zelfs voor de misdaad en de gevangenis opgeleid wordt. En daarbij blijft men niet staan, maar ook in de gewone, burgerlijke huishoudens merkt men allerlei gebreken en tekortkomingen op; de

ouders hebben geen tijd, geen gelegenheid, geen geschiktheid, om hunne kinderen op te voeden, zij maken er geen studie van, ze zijn niet op de hoogte van de hygiëne, van de physiologie, van de psychologie. Radicale verbetering komt er daarom eerst, als de opvoeding der kinderen, spoedig na de geboorte, aan specialiteiten wordt toevertrouwd en door vakmenschen ter hand genomen wordt. En zoo richt zich dan de verwachting voor de toekomst van het menschelijk geslacht meer en meer op den staat.

Het huisgezin kan niet aan de wetenschappelijke eischen der opvoeding voldoen; deze worde meer en meer eene zaak van de overheid. Zoo hoort men dan ook in vollen ernst de stelling verdedigen, dat de staat de *natuurlijke* verzorger van de kinderen is, niet alleen van de arme, misdeelde, verwaarloosde, mishandelde, ongenoegzaam verzorgde kinderen, maar ook van de rijke en gegoede. Dan alleen is het ideaal bereikt, als alle kinderen staatskinderen zijn. En wanneer daartegen ingebracht wordt, dat de ouders van zulk eene roeping van den staat in grooten getale en in sterke mate misbruik zullen maken en al den last op zijne schouders zullen overdragen, dan geeft men in gemoede ten antwoord, dat dit zoo erg niet is. Want ten eerste verhaalt de staat natuurlijk alle kosten, die hij maakt, toch weer op de burgers; en ten andere, bij een groot aantal kinderen heeft de staat zelf het meeste belang. De eerste plicht van den staat is toch de instandhouding van het ras. Kinderen zijn de kostbaarste bezitting van een volk, de grootste nationale rijkdom en de sterkste nationale kracht; de kinderen verzorgend, houdt de staat zichzelf in stand.

Zoo wordt alles meer en meer ingericht, om de natuurlijke, huiselijke opvoeding van het gezin door de stelselmatige en kunstmatige opvoeding door of vanwege den staat te verdringen.

Nu loopt daarbij vanzelf het geschil niet hierover, of de staat ook bij de gezondheid en de welvaart, het onderwijs en de opvoeding zijner burgers belang heeft. Ook ligt het voor de hand, dat de overheid in bijzondere gevallen, als de maatschappij zichzelve niet redden kan, steun biedt, het zwakke in bescherming neemt en voor de rechten van het verdrukte in de bres springt; zoo zal bijv. niemand aan de kinderwetten zijn instemming en lof onthouden. Maar alles hangt aan de vraag, hoe men de inmenging van den staat inzake de opvoeding der kinderen beschouwt en beoordeelt. Behoort deze werkzaamheid tot de natuurlijke roeping van den staat, of wordt zijne hulp alleen ingeroepen en aanvaard, wijl op eene andere wijze in de bestaande behoeften niet of niet genoegzaam kan worden voorzien? Is de opvoeding, welke de overheid in hare scholen en gestichten biedt, de ware, of dient zij alleen ter aanvulling van die, welke in het gezin aan het kind geschonken wordt? Aan wie komt de eerste plaats in de opvoeding toe, aan het gezin of aan den staat, aan de ouders of aan de vakmannen, aan de practijk of aan de theorie, aan de wetenschap of aan het leven?

Een machtige, steeds aanwassende stroom beweegt zich in de richting der stelselmatige en kunstmatige opvoeding. En evenals de voorstanders van de vrije liefde met zeker welgevallen op de vele ongelukkige huwelijken wijzen, om daardoor den wettigen en wettelijken echt in verachting

te brengen, zoo grijpen de verdedigers der staatsopvoeding met gretigheid al de ellenden en gebreken der huiselijke verzorging aan, om er hun theorie mede te sterken en ze als de eenig ware en afdoende aan te prijzen. Zij bedienen zich van de voorbeelden der ongelukkige gezinnen niet, om op hervorming en verbetering van het gezinsleven aan te dringen, maar integendeel, om de ouderlijke woning als instituut van opvoeding te ondermijnen en op de ruïnen van het huisgezin een nieuw systeem van kinderteelt en kinderkweeking te bouwen.

Tegen deze voorstanders van het staatsabsolutisme staan er echter gelukkig ook nog velen over, die het huisgezin tegen de aanvallen, waaraan het tegenwoordig bloot staat, in bescherming nemen en die het ons luide en krachtig toeroepen: vergeet bij de opvoeding het huisgezin, en in het huisgezin vooral de moeder niet! En voor deze waarschuwing hebben zij de natuur en de geschiedenis, de redelijke beseffen en de godsdienstig-zedelijke beginselen op hun hand.

De minachting van de opvoeding in het huisgezin gaat toch gewoonlijk van eene overdreven schatting van de macht der opvoeding vergezeld. Onder den invloed der voorstelling, dat de mensch het in den weg der evolutie thans reeds zoo heerlijk ver heeft gebracht, geeft men zich over aan den waan, dat hij nog oneindig meer worden kan, en dat men van hem maken kan wat men wil. Wanneer maar ten volle gebruik gemaakt wordt van de uitkomsten, welke het wetenschappelijk onderzoek verkregen heeft en nog verkrijgen zal, zal de opvoeding niet alleen uitwendige vorming en verstandelijke ont-

wikkeling aanbrengen, maar zal zij den mensch ook zedelijk verbeteren, de dierlijke neigingen, die nog in hem nawerken, uitroeien, zijn hart vernieuwen, en aan zonde en misdaad, niet in eens maar dan toch langzamerhand, een einde maken. Terwijl men deze verwachting aangaande de opvoeding dan als maatstaf aanlegt aan die opvoeding, welke thans in het huisgezin en onder leiding van Christelijke beginselen behartigd wordt, komt men natuurlijk tot eene zeer onbevredigende en teleurstellende slotsom. De huiselijke opvoeding heeft aan die verwachting volstrekt niet beantwoord, en het Christendom heeft, ofschoon het reeds achttien eeuwen aan het werk is geweest, tot de verbetering van het menschelijk geslacht nog bitter weinig bijgedragen. De zonde wordt niet minder, de misdaad neemt niet af, en de gevangenissen zijn nog even vol als voorheen.

Zulk eene gedachte echter over de almacht der opvoeding is met alle feiten der waarneming in onverzoenlijken strijd. Ze stuit af op deze nuchtere werkelijkheid, dat ieder mensch klein en zwak, hulpeloos en hulpbehoevend, zondig en onrein geboren wordt, en dat daarom alle onderwijs en opvoeding bij ieder mensch weder van voren aan beginnen moet. Beschaving kan zeker wel in de uitwendige vormen en in de maatschappelijke toestanden eenige verbetering aanbrengen, en ook het Christendom heeft daarin een belangrijk aandeel gehad; maar de menschelijke natuur blijft altijd dezelfde, hare vermogens en krachten bewegen zich steeds om een gemiddelde heen, en uit het hart des menschen komen immer weer dezelfde booze overleggingen en bedenkingen voort. Eeuwen lang is aan

de kinderen reeds lezen, schrijven en rekenen geleerd, maar niemand wordt thans nog in het bezit van deze kunsten geboren, en elk moet ze leeren van voren af aan. Even dwaas als het nu wezen zou, om aan het onderwijs in deze vaardigheden te verwijten, dat het de menschheid nog geen enkele schrede verder heeft gebracht; even onzinnig is het, de huiselijke opvoeding ervoor aansprakelijk te stellen, dat elk kind opnieuw in zonden ontvangen en geboren wordt. De opvoeding is niet almachtig; zij heeft eene groote beteekenis en een vèrreikenden invloed, maar ze is beperkt door de menschelijke natuur, die zij ontvangt en niet innerlijk veranderen kan. Wie aan de opvoeding den eisch stelt, dat zij de menschheid volmaken moet, legt aan de ouders een ondragelijken last op, maakt hen moedeloos in plaats van hen te steunen en te sterken, en berokkent zichzelf niets anders dan eene bittere teleurstelling.

Want de voorstanders eener gesystematiseerde opvoeding hebben gemakkelijk spreken. Zij kunnen zonder groote moeite de vele gebreken opsommen, die de opvoeding in het huisgezin aankleven, en dan gouden bergen beloven van de theorie, welke zij voorstaan, maar die nog nimmer toegepast is en ook nooit voor volledige toepassing vatbaar is. Het is er precies mede gelegen als met de schildering van den socialistischen heilstaat. Als men dezen heilstaat aan critiek onderwerpt en aantoont, dat hij onbestaanbaar is, dan wordt deze critiek met de uitvlucht weerlegd, dat het socialisme aan zulk eene schildering geen waarde hecht en de inrichting van den heilstaat aan de evolutie overlaat. Indien men daartegen

dan opmerkt, dat het socialisme niet weet, waar het ons heenleiden wil en ons dus niet tot omhelzing zijner theorie mag overhalen, dan wordt weer zonder blikken of blozen het phantastisch toekomstbeeld te voorschijn gebracht en in al zijne gloeiende kleuren voor het volk tentoongesteld. Op dezelfde wijze verwachten velen van eene nieuwe opvoeding wel een machtigen, zedelijken vooruitgang der menschheid. Maar als die verwachting nader onderzocht wordt, blijkt zij op een zandgrond gebouwd.

Immers, de grondslag dezer nieuwe, stelselmatige opvoeding wordt, naar het heet, door de wetenschap gelegd. Nu mogen wij van zulk eene weldoenster, als de wetenschap is, geen kwaad spreken. Zij heeft niet alleen van eeuw tot eeuw onze kennis vermeerderd en onze heerschappij uitgebreid; maar zij heeft, vooral in de laatste eeuwen, aan de practijk van het leven onschatbare diensten bewezen. Ook aan de opvoeding in gezin en school is de vrucht van haar arbeid in menig opzicht ten goede gekomen. Wie zou niet gaarne luisteren naar de wijze raadgevingen, welke zij over de leefwijze der zwangere vrouw, over de verzorging van het gezonde en het kranke kind, over de vereischten van voedsel en kleeding, van licht en lucht, van arbeid en rust, over de inrichting van banken en schoollocalen, over de overlading der hersens, de overspanning der zenuwen, de oefening der spieren en over honderd andere dingen meer ten beste geeft? Maar de wetenschap kan toch nooit het leven vervangen; zij kan het sterken, leiden, verbeteren, doch nooit de plaats ervoor innemen. Zooals de landbouw wel vele verbeteringen aan de wetenschap te danken heeft, maar

desniettemin van de natuur, van bodem en klimaat, van regen en zonneschijn, van zaaiing en oogst afhankelijk blijft, zoo kan de opvoeding door de wetenschap geholpen en ondersteund, maar nooit door haar en voor hare rekening overgenomen worden. En dit te minder, wijl al die wetenschappen, welke op de opvoeding betrekking hebben, nog zeer gebrekkig zijn en telkens van inzicht wisselen. In de zielkunde bijv. zijn er over den oorsprong en de natuur, over de vermogens en de krachten, over de ontwikkeling en de werking van het zieleleven schier evenveel meeningen, als er beoefenaars van deze wetenschap zijn. En eene opvoeding, die aan de wetenschap haar beginsel en methode ontleenen wilde, zou verlegen staan bij de keuze, welke zij te volgen had, en elken dag in haar geloof worden geschokt.

Natuurlijk zou de opvoeding, die streng systematisch te werk wilde gaan en alleen op wetenschappelijken grondslag wilde rusten, een zeer kunstmatig karakter verkrijgen. Dat geldt zelfs van iedere school van lager onderwijs. Men kan hare localen zoo vriendelijk mogelijk inrichten, het onderwijs eng aan het leven doen aansluiten, en er een onderwijzer in plaatsen, die met voldoende kennis toegerust is en een hart vol liefde voor de kinderen omdraagt; het blijft toch altijd eene school. Het onderwijs wordt aan een bepaald aantal kinderen, in een vastgesteld aantal uren, naar een voorgeschreven plan, overeenkomstig eene te voren ontworpen methode, uitgedeeld. Dat kan ook niet anders; het wezen der school, het karakter van haar onderwijs, de vrucht van haar arbeid is daarmede gemoeid.

Maar deze gansche regeling zou nog veel meer gekunsteld worden, wanneer heel het leven van het kind aan den leiband der wetenschap moest loopen. Daarmede ware het kind zelf met zijne individualiteit aan het systeem ten offer gebracht, en de opvoeding veranderd in dressuur. Om de maat vol te meten, ook deze dressuur heeft hare goede zijde en is nuttig op hare plaats. In de tegenwoordige maatschappij met hare vele eischen en menigvuldige examens kan ze niet worden gemist. Er is een zekere dril van het verstand en den wil, van het geheugen en het oordeel, van de oefening en beweging des lichaams van noode. Maar daarom te meer hebben wij op prijs te stellen, dat aan de school het gezin, aan de theorie de practijk, aan de leer het leven voorafgaat.

Het huisgezin is toch en blijft het opvoedingsinstituut bij uitnemendheid. Boven alle andere inrichtingen heeft het reeds terstond dit voor, dat het niet door menschen gemaakt en kunstmatig in elkaar wordt gezet. Een man kiest zijne vrouw, en eene vrouw kiest haar man, maar als het goed is, dan kiezen zij niet, maar worden gekozen; door een geheimzinnigen band, op eene onbegrijpelijke wijze worden zij tot elkander gebracht. Uit hunne gemeenschap worden dan kinderen geboren, maar die kinderen worden hun geschonken, met een ander geslacht, een anderen aard, een anderen aanleg en lust, dan zij dikwerf zelven gewenscht en, stond het aan hen, zelf gegeven zouden hebben. Het huisgezin is geen maaksel van menschenhanden; het is eene gave Gods, het wordt ons naar zijn welbehagen geschonken. Wij kunnen het zelfs, al bestaat het eeuwen lang, niet na-

maken; het was en het is en het blijft eene gave, het is eene instelling, welke God alleen in stand houdt.

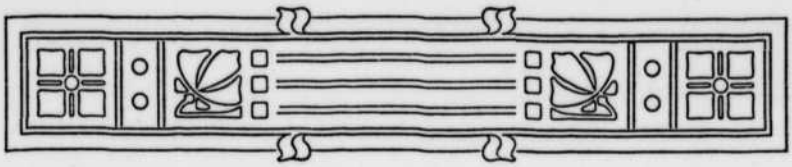
Voorts bestaat dat huisgezin niet in eenige ledige vormen, die wij hebben in te vullen, maar het is vol van leven. De man en de vrouw, uit verschillende familiën afkomstig, brengen ieder hun eigen bloedverwantschap, traditie, natuur, karakter, neiging, hun eigen leven mede. En elk kind, dat geboren wordt, is een lid der menschheid, een mensch van gelijke bewegingen als alle anderen, en toch van al die anderen, hetzij ze nabij of verre zijn, onderscheiden door een eigen bestaan en aard. Een rijkdom van verhoudingen, een veelheid van eigenschappen, een schat van gaven, een wereld van liefde, een wonderbare verbinding van rechten en plichten wordt, wederom niet door menschen, maar door Gods vrije beschikking samengebracht. Een romanschrijver, een blij- of treurspeldichter kan enkele typen teekenen, maar raakt dan uitgeput; de karakters, die hij in latere werken beschrijft, zijn menigmaal reeds verbleekte copieën van die, welke hij in zijne eerste geschriften ten tooneele voerde. Maar aan de verscheidenheid der werkelijke menschen komt geen einde; er is daar eene almachtige, alwijze, scheppende kracht in werkzaam. En het huisgezin is er de eerste en voornaamste openbaring voor.

Daarom draagt ook de opvoeding in het huisgezin een gansch bijzonder karakter. Zooals het gezin zelf voor geen namaak vatbaar is, zoo is er ook geen copie van de huiselijke opvoeding mogelijk. Geen school, geen kazerne, geen kinderhuis, geen rijksopvoedingsgesticht kan het huisgezin vervangen of vergoeden. De kinderen komen

er uit voort, en groeien er in op, zonder dat zij zelven weten hoe. Zij worden gevormd en opgevoed, zonder dat zij er zich rekenschap van geven. De opvoeding in het huisgezin is eene gansch andere dan die in de school; zij is niet gebonden aan een rooster van werkzaamheden en deelt hare weldaden niet bij minuten en uren uit. Zij bestaat niet alleen in onderwijzing, maar ook in raadgeving en vermaning, leiding en waarschuwing, bemoediging en vertroosting, verzorging en deelneming. Alles voedt in het huisgezin op, de handdruk van den vader, de stem van de moeder, de oudere broer, het jongere zusje, de zuigeling in de wieg, de kranke lieveling, de grootouders en de kleinkinderen, de ooms en de tantes, de gasten en de vrienden, de voorspoed en de tegenspoed, de feestdag en de dag van rouw, de Zondagen en de werkdagen, de bede en de dankzegging aan den disch en de lezing van Gods woord, het morgen- en het avondgebed. Alles is bezig om elkaar op te voeden, van dag tot dag, en van uur tot uur, zonder opzet, zonder plan, zonder methode en stelsel, die te voren uitgedacht zijn. Van alles gaat eene opvoedende kracht uit, zonder dat ze ontleed en berekend kan worden. Duizend nietigheden, duizend kleinigheden, duizend beuzelingen, ze oefenen alle hare werking uit. Het is het leven zelf, dat hier opvoedt, het rijke, onuitputtelijke, alzijdige, groote leven. Het huisgezin is de school des levens, omdat het er de bron en de haard van is.

En die opvoeding omvat den ganschen mensch. In de school deelt men in stukken in; daar is eene opvoeding van het verstand, van het geheugen, van den wil, van

het karakter, van het gevoel, van de verbeelding en nog vele andere opvoedingen meer. Beurtelings, naarmate het eene deel bevoorrecht of verwaarloosd wordt, dringt men op afschaffing of inkrimping, op bijvoeging of uitbreiding van een onderwijs-vak aan. Maar het huisgezin kent zulk eene indeeling niet. Het is er alles nog één, als de bloem in den knop. Het kind leert wel in het huisgezin en het krijgt onderwijs ook; het oriënteert zich langzamerhand in zijne omgeving en leert zijne kleine wereld kennen, het doet een schat van gewaarwordingen, aandoeningen, voorstellingen, woorden en gedachten op; het leert naar evenredigheid in zijne eerste levensjaren zelfs meer dan op lateren leeftijd. Maar het gaat alles ongemerkt, vanzelf, geleidelijk, onafgebroken; het is het leven, dat opvoedt en dat opvoedt door het leven en voor het leven. De waarneming, het geheugen, het oordeel wordt er geoefend, maar ook de verbeelding, de wil, het geweten, het gemoed en het hart, de spieren en de zenuwen, het hoofd en de hand en de voet. Ondeugden worden er tegengegaan, eigenzin, zelfzucht, jaloerschheid; deugden worden er aangekweekt, reinheid, orde, gehoorzaamheid, mededeelzaamheid, barmhartigheid, zooals in geen andere school. In het huisgezin heeft de menschwording van den mensch plaats; hier wordt de grondslag gelegd voor de vorming van den toekomstigen man en vrouw, van den vader en de moeder, van het lid der maatschappij, van den staatsburger, van den onderdaan in het koninkrijk Gods.

IX.

HUISGEZIN EN MAATSCHAPPIJ.

De geschiedenis van het menschelijk geslacht begint niet atomistisch, met eene groep van losse individuen, maar organisch, met een huwelijk en een huisgezin. En in dat gezin lagen van den aanvang af al die verhoudingen in kiem besloten, welke later op de rijkste wijze onder de menschen zouden ontstaan. De ongelijkheid, die thans allerwege in de menschenwereld aangetroffen wordt, is in beginsel en wezen niet een gevolg van de zonde, gelijk velen in vroeger en later tijd hebben gedacht, maar zij bestond van den beginne af, ook voordat de zonde in de wereld was gekomen. Zij is door God in al zijne schepselen gewild en berust op zijn welbehagen.

In het eerste huisgezin waren reeds de onderscheidingen aanwezig tusschen man en vrouw, ouders en kinderen, broeders en zusters, en daarmede waren in kiem al die verhoudingen gegeven van gezag en gehoorzaamheid, nevenschikking en onderschikking, gelijkheid en broeder-

schap, welke thans nog in menigvuldige wijzigingen en toepassingen het gemeenschapsleven der menschen beheerschen. Zooals de eene ster in heerlijkheid verschilt met de andere ster; gelijk alle vleesch niet hetzelfde vleesch is, maar een ander het vleesch der menschen, en een ander het vleesch der beesten, en een ander het vleesch der visschen en der vogelen is; gelijk er zelfs in den staat der heerlijkheid allerlei verschil van gaven en krachten en allerlei graden van zaligheid zullen zijn; zoo heeft de menschheid op aarde naar Gods wil in eene eindelooze verscheidenheid van personen en krachten, verhoudingen en werkingen, talenten en gaven, bezittingen en goederen, zich ontvouwd. Uit het eerste huisgezin zijn in den loop der eeuwen vele familiën en geslachten, stammen en rassen en volken voortgekomen, en onder die volken heeft zich overal eene rijke samenleving ontwikkeld, welke wij in het algemeen met den naam van maatschappij aanduiden.

Het woord komt van maatschap, en dit weder van maat, hetwelk een metgezel, een makker, een kameraad aanduidt, die met een ander ten opzichte van algemeene of bijzondere belangen eenstemmig denkt en voelt en wil, en daarom vertrouwelijk met hem omgaat. In den ruimsten zin is eene maatschappij dus eene kleinere of grootere groep van menschen, die in gezindheid en streven overeenstemmen. In den nieuweren tijd spreekt men ook menigmaal reeds van eene maatschappij bij de dieren, bij bijen bijvoorbeeld en mieren en kevers. Werkelijk treffen wij in de dierenwereld reeds een samenleven en samenwerken aan, dat ons verbaast en met de maatschappij onder

menschen merkwaardige trekken van overeenkomst vertoont. Maar evenals dieren en menschen in vele punten overeenstemmen en toch andersoortige wezens zijn, zoo is de analogie, welke tusschen hunne samenleving bestaat, geen bewijs voor hare identiteit. Met de overeenkomst gaat een groot, wezenlijk verschil tusschen beide gepaard. De geestelijke goederen, zooals taal, godsdienst, zedelijkheid enz., welke in de menschelijke maatschappij het voornaamste bestanddeel vormen, ontbreken in de dierenwereld geheel; van het vervaardigen van werktuigen is bij de dieren geen sprake; eene geschiedenis maken en kennen zij niet. Bij het bespreken van het begrip der maatschappij mogen wij daarom gerust van de menschelijke samenleving uitgaan.

Eene maatschappij kan nu onder menschen tot stand komen en komt ook menigmaal onder hen tot stand door middel van afspraak en verdrag, en wisselt dan met vereeniging, genootschap, vennootschap af. Zij wordt dan opzettelijk opgericht tot gemeenschappelijke behartiging van sommige, hetzij stoffelijke, hetzij geestelijke belangen, en rust uitsluitend op den wil van den mensch. Zoo spreken wij van eene maatschappij van landbouw en veeteelt, van handel en nijverheid, maar ook van letterkunde en liefdadigheid, van kunsten en wetenschappen, ja zelfs van eene maatschappij tot nut van het algemeen.

Het woord duidt echter niet alleen zulk eene vereeniging van menschen aan, welke door hun vrijen wil tot stand komt en voor een van te voren vastgesteld doel wordt opgericht; maar het wordt ook menigmaal gebezigd voor eene zoodanige groep van menschen, die van nature door

allerlei levensverhoudingen met elkander in gemeenschap staan en dus geene kunstmatige, juridische, doch eene organische, sociale eenheid vormen. Zulk eene organische maatschappij kan dan weer in ruimer en in enger zin genomen worden. Wij kunnen er bij denken aan eene groep van menschen, die in een bepaald land en onder een bepaald volk bestaat, en spreken dan bijvoorbeeld van de Grieksche, de Romeinsche, de Fransche of de Engelsche maatschappij. Nog verder kunnen wij het begrip uitbreiden tot de georganiseerde samenleving van menschen in een werelddeel, onder bepaalde historische invloeden, of zelfs over de geheele aarde heen, en wij spreken dan van de Oostersche en de Westersche, de Christelijke en de Mohammedaansche, de Europeesche en de Amerikaansche, of ook van de menschelijke maatschappij gansch in het algemeen.

Lid van de maatschappij in de organische, sociale beteekenis wordt de mensch niet door vrijen wil, maar is hij van nature door geboorte en leven. Een mensch is nooit een eenling; één mensch is geen mensch. Aan den ingang van de geschiedenis der menschheid staat het woord geschreven: het is niet goed, dat de mensch alleen zij. De mensch is zelf van zijne ontvangenis af, een product der gemeenschap; hij wordt er uit en hij wordt er in geboren; hij wordt door haar verzorgd en opgevoed, en blijft er aan gebonden zijn leven lang, tot in zijn laatsten ademsnik toe. Hij is een gezellig wezen en blijft dat, allen kluizenaars en vrijgezellen ten spijt.

Maar deze organische maatschappij kan zich in verschillende richtingen ontwikkelen en openbaart zich in

verschillende vormen. Wanneer zij bestaat in de vereeniging van man en vrouw en van de uit hen geboren kinderen, draagt zij den naam van huisgezin; ondanks het niet te miskennen verschil is elk gezin eene maatschappij in het klein. Als zij op politiek terrein optreedt en in de handhaving, bescherming en versterking van het volksbestaan haar doel vindt, ontvangt zij den naam van staat. Indien zij strekt tot prediking en toepassing van het woord Gods, treedt zij als kerk op. Maar van al deze vormen van samenleving is nog meer die gemeenschap van menschen onderscheiden, welke in taal en zede, in recht en gewoonte, in wetenschap en kunst, in beroep en bedrijf, in standen en klassen tot uiting komt, en die thans gewoonlijk in den engeren zin des woords met den naam van maatschappij wordt aangewezen. Als zoodanig is de maatschappij dan van huisgezin, kerk en staat onderscheiden, heeft zij een eigen bestaan en leven, en bestrijkt zij een eigen, breed terrein van menschelijk denken en handelen.

Over de afbakening dezer maatschappij bestaat er groot verschil van gevoelen. Sommigen sluiten er het huisgezin van uit, wijl dit wel het fundament, maar niet een element van de maatschappij uitmaakt; anderen zien in haar slechts eene ontplooiing en uitbreiding van het gezinsleven. Volgens den een is de maatschappij zoo wezenlijk van den staat onderscheiden, dat zij dezen voor haar ontstaan en ontwikkeling in het geheel niet van noode heeft; volgens den ander is zij zelve een product van den staat, door zijne rechtsvorming en wetgeving in het aanzijn geroepen en bij den voortduur van hem afhan-

kelijk. Daar zijn er, die in godsdienst en kerk niets hoogers zien dan eene vrucht van menschelijke cultuur; daar zijn anderen, die beider zelfstandigheid handhaven en ze eer tot de grondslagen dan tot de bestanddeelen van de samenleving rekenen. En eindelijk, terwijl sommigen bij de maatschappij alleen aan de verwerving en verdeeling der materiëele goederen denken, breiden anderen haar gebied ook tot de productie en distributie der geestelijke goederen uit; de oeconomie verstaat onder maatschappij gewoonlijk alleen de geheelheid der huishoudelijke betrekkingen en geledingen onder een volk, terwijl de sociologie de maatschappij in den regel zoo ruim mogelijk neemt en alle menschelijke verhoudingen en verschijnselen te annexeeren zoekt. Al deze belangrijke, wetenschappelijke vragen behoeven thans niet behandeld, veel minder tot eene beslissing gebracht te worden; met een tweetal opmerkingen kunnen wij hier volkomen volstaan.

De eerste is deze, dat elke wetenschap zich in haar eigen belang beperken moet tot hetgeen haar domein uitmaakt; de oeconomie is dus ten volle in haar recht, als zij alleen de huishoudelijke betrekkingen en werkzaamheden der menschelijke samenleving onderzoekt, en de sociologie verliest in diezelfde mate haar wetenschappelijk karakter, als zij alles binnen haar gebied betrekt, over alles zich uitspreekt en in wijsgeerige algemeenheden zich verliest. In de tweede plaats dient men in het oog te houden, dat de maatschappij in de verwerving en verdeeling van materiëele goederen niet opgaat, ook al maakt men deze tot een eigen voorwerp van onderzoek. Wijl de mensch uit ziel en lichaam bestaat en tegelijk een

geestelijk en een zinnelijk wezen is, is de maatschappij ook ten allen tijde in het bezit van een aantal ideëele, geestelijke goederen, die wel met de materiëele cultuur in nauw verband staan, maar toch eene zelfstandige waarde hebben. Onderwerping der aarde in den ruimsten zin is de inhoud en het doel der cultuur, maar deze onderwerping is niet mogelijk dan door het kennen en kunnen van den mensch; en deze bewegen zich dan alleen in de juiste richting, wanneer zij door godsdienstige en zedelijke beginselen geleid worden; de heerschappij over de aarde is eene ontvouwing van het beeld Gods in den mensch. Daarom mag onder maatschappij in de ruimer beteekenis van dat woord heel die door God gewilde, in de natuur gegronde en langzamerhand in de geschiedenis tot ontwikkeling gekomen vorm van menschelijke samenleving worden verstaan, welke in de samenvoeging en samenwerking der aan de menschen geschonken gaven en krachten tot openbaring komt, en de bewaring en voortbrenging, de verdeeling en genieting van allerlei geestelijke en stoffelijke goederen zich ten doel stelt.

In deze beteekenis opgevat, kan men met eenig recht zeggen, dat de maatschappij eene ontdekking is van den nieuweren tijd. Eerst langzaam is het oog ervoor ontsloten, dat het gemeenschapsleven der menschen in huisgezin, staat en kerk niet opgaat. Tusschen deze in heeft zich in den loop der geschiedenis een onafzienbaar rijk gebied van menschelijk leven en menschelijke werkzaamheid ingeschoven, dat in klimmende mate de belangstelling vraagt. Terwijl de geschiedbeschrijving in vroeger dagen voornamelijk met de vorstenhuizen en den adel, met

de staatkundige gebeurtenissen en de oorlogen zich bezig hield, vestigt men thans bij voorkeur op het volk, op de sociale toestanden en de elementen der cultuur het oog. Verwondering baart het niet, dat deze belangstelling in de maatschappij betrekkelijk eerst zoo laat is ontwaakt; de maatschappij zelve, in den rijkdom des levens, waarin zij thans voor onze oogen staat, is product van eene lange geschiedenis en heeft eerst langzamerhand hare zelfstandige plaats veroverd.

Wel is waar ligt de maatschappij principiëel en organisch reeds besloten in het huisgezin, waaruit het menschelijk geslacht zijn oorsprong nam. Maar daarom is het huisgezin de maatschappij nog niet; gelijk de eikel wel de kiem van den eik bevat maar toch nog allerlei factoren, bodem, klimaat enz., en een langen tijd behoeft, om tot een eik uit te groeien, zoo is ook de maatschappij eerst langzamerhand en onder invloed van allerlei omstandigheden uit het huisgezin te voorschijn getreden. En daar komt dan nog iets van beteekenis bij. De ontwikkeling van het menschelijk geslacht is niet normaal geweest. Indien de zonde niet in de wereld gekomen ware, zou de menschelijke samenleving zich waarschijnlijk patriarchaal ontwikkeld en tot eene groote familiëngemeenschap zich hebben uitgebreid. De zonde maakte echter, indien het menschelijk geslacht zou behouden blijven, de instelling van de kerk en van den staat noodzakelijk.

De kerk wordt principiëel ingesteld met de belofte van het vrouwenzaad, dat tegen het slangenzaad den strijd aanbindt en het den kop vermorzelen zal, leeft dan voort in de patriarchengezinnen, neemt onder Israël een nationalen

vorm aan, en komt op den Pinksterdag tot een zelfstandig, van staat en maatschappij onderscheiden bestaan. Evenzoo wordt principiëel de staat ingesteld met het recht, dat God na den zondvloed aan den mensch geeft, en met den plicht, dien Hij hem oplegt, om den doodslager met den dood te straffen. De doodslag wordt verboden, omdat de mensch in onderscheiding van het dier naar Gods beeld geschapen is en daarvan ook nog in zijn zondigen staat de overblijfselen vertoont; en de voltrekking der straf aan den doodslager behoudt God niet aan zichzelf voor, maar draagt Hij aan den mensch op. Daardoor wordt de mensch zelf met gezag en macht bekleed over den mensch, die zich aan het beeld Gods vergreep; van nu af aan bestaat er in beginsel eene overheid, die het zwaard der gerechtigheid draagt.

Huisgezin, staat en kerk stemmen daarin overeen, dat zij alle drie zelfstandig zijn, een eigen oorsprong en doel hebben, en niet de een uit den ander zijn voortgekomen. Maar zij zijn daarin onderscheiden, dat het huisgezin de oudste instelling is en terstond met de schepping van het eerste menschenpaar tot stand komt; staat en kerk zijn echter eerst na den val ingesteld, en wel zoo, dat de kerk haar oorsprong aan bijzondere, de staat zijn aanzijn aan algemeene genade dankt. De maatschappij komt nu het meest met het huisgezin overeen; ook zonder de zonde zou zij zich uit het huisgezin ontwikkeld hebben, en de verhoudingen, waarin zij zich vertoont, zijn uitbreidingen en wijzigingen van de grondvormen, welke in het huisgezin gegeven zijn; gezag en gehoorzaamheid, zelfstandigheid en ondergeschiktheid, gelijkheid en ongelijkheid,

overeenstemming en verschil, eenheid van natuur en verscheidenheid van gave en roeping zijn alle van den aanvang af in het huisgezin aanwezig geweest, en volstrekt niet eerst door de zonde ontstaan.

Toch kan men niet zeggen, dat de maatschappij niets anders en niets meer is dan eene kleinere of grootere groep van gezinnen, die bij elkander wonen. Want van eene maatschappij is er dan eerst sprake, wanneer er zich tusschen verschillende menschen, niet louter familierelaties, maar ook oeconomische (huishoudelijke) betrekkingen ontwikkelen, wanneer de velerlei gaven en krachten, die aan de menschen geschonken zijn, zich met elkander in verbinding stellen en hare voortbrengselen in omloop brengen. Zulk eene vereeniging, samenwerking en uitwisseling kwam echter in de oudheid eerst zeer langzaam tot stand. Want de oudste vorm, waarin de menschen samenleefden, was de patriarchale familie; zulk eene familie bestond niet alleen uit de ouders en de kinderen, maar ook uit de grootouders en de kleinkinderen en wie er maar tot een geslacht behoorden, en dan voorts ook uit de dienstknechten en de dienstmaagden. Zij bezat eene zeer groote mate van zelfstandigheid, want zij bracht zelve alles voort, wat zij tot hare instandhouding van noode had; zij verschafte zich uit eigen middelen en door eigen krachten spijze en drank, deksel en kleeding, woning en huisraad, wapenen en werktuigen. Daar waren nog geen zelfstandige beroepen en ambachten, geen timmerlieden en metselaars, geen bakkers en kleermakers; elke familie moest zichzelve redden en was daardoor in groote mate van anderen onafhankelijk.

Maar inzonderheid twee oorzaken brachten daar allengs verandering in. Ten eerste dreef de behoefte aan gezelligheid, welke den mannen eigen is, hen uit hunne woning, om met anderen voor een of ander doel zich te vereenigen. De vrouw is van nature aan huis gehecht; het geslachtsleven neemt bij haar veel grootere plaats in; in de huishouding en de verzorging der kinderen vindt zij eene taak, welke heel haar leven in beslag neemt; zoo is het huis dan hare wereld en het gezin het middelpunt van haar arbeid. Maar bij den man is het gansch anders gesteld; hij heeft op eene andere wijze lief dan de vrouw, vindt in het huis nooit zijne volle bevrediging, maar gaat er op uit, zoekt naar andere dingen, die zijne belangstelling trekken. Hij zoekt de gemeenschap met anderen op, die met hem in leeftijd en neiging overeenstemmen; en samen vormen zij een club of eene vereeniging, om op gezette tijden aan spel of vermaak, aan jacht of visscherij, aan de behartiging van politieke of sociale belangen zich te wijden.

Naast de familieverbanden ontstaan er alzoo allengs andere, vrijwillige verbintenissen tusschen mannen van gelijke soort. De familieverhoudingen worden door de bloedverwantschap gelegd, bestaan van nature en hebben haar krachtigste beschermster in de vrouw, bij wie de familiezin veel sterker ontwikkeld is dan bij den man. Maar de clubs bestaan niet van nature, doch worden vrijwillig gevormd, en komen in den regel niet tusschen vrouwen, maar tusschen mannen tot stand. Zulke bonden of vereenigingen van mannen komen onder alle volken voor, en hebben voor de maatschappelijke verhoudingen eene invloedrijke betee-

kenis gehad. Niet zelden ontstaat er ook tusschen de familieen de gezelligheidsverbanden eene tegenstelling en strijd. De man, die steeds thuis is, zich om geen maatschappelijk of staatkundig belang bekommert en van geen enkele vereeniging lid is, wordt licht een »huishen" of een »keukenpiet"; en de man, die enkele weken na zijn huwelijk naar zijne vrienden terugkeert en regelmatig club en sociëteit, vergadering en meeting bezoekt, loopt groot gevaar, zijne vrouw en kinderen straks geheel te verwaarloozen. Maar hoezeer beide soorten van verbanden met elkander in conflict kunnen geraken, zij zijn beide onmisbaar, zij berusten op de onderscheidene natuur van man en van vrouw, en dragen elk op zijne wijze tot verrijking des levens en tot ontwikkeling der gemeenschap bij.

Eene andere oorzaak, die de maatschappij tot ontwikkeling deed komen, is gelegen in den arbeid. Aan den eersten mensch werd reeds de taak opgedragen, om den hof, waarin hij woonde, te bebouwen en te bewaren, en verder de aarde te vervullen, te onderwerpen en te beheerschen. De heerschappij is onafscheidelijk van het beeld Gods, waarnaar de mensch geschapen werd. En wel heeft de zonde daarin eene groote verandering gebracht, maar in zoover hij thans nog het beeld Gods vertoont, behoudt hij ook nog de roeping en de kracht, om de aarde aan zich te onderwerpen. Daarom kon de dichter van den achtsten Psalm de heerlijkheid Gods, die over de gansche wereld zich uitbreidt, ook daarin nog bezingen, dat de zwakke mensch een weinig minder dan de engelen is gemaakt, met eere en heerlijkheid is gekroond, en alle werken van Gods handen aan zijne voeten onderworpen

ziet. De arbeid is dan ook ten gevolge van de zonde wel bemoeilijkt en verzwaard, — vele talen gebruiken voor arbeid en moeite hetzelfde woord — maar bestond toch reeds vóór dien tijd; hij ligt opgesloten in de schepping naar Gods beeld en bestaat in de onderwerping der aarde, in datgene, wat tegenwoordig met den naam van cultuur wordt aangeduid. Cultuur in den ruimsten zin is toch niets anders dan onderwerping der aarde, doordringing van de stof met den geest, de oefening en toepassing van het menschelijk kennen en kunnen op de wereld, die rondom ons ligt.

Men miskent dit karakter van den arbeid, wanneer men niet voortdurend het verband in het oog houdt, waarin hij staat tot de schepping van den mensch naar Gods beeld. De arbeid wortelt in den mensch als redelijk-zedelijk wezen, en is een gelijkenis van het werk, dat God door schepping en voorzienigheid tot stand brengt. Tegenwoordig wordt dit gansch anders voorgesteld en koestert men de gedachte, dat de mensch langzamerhand uit het dier zich ontwikkeld heeft, dat hij door nood en ellende gedrongen werd tot steeds hooger krachtsinspanning, en dat dus alle bestanddeelen van beschaving en cultuur, kennis en kunst niet alleen, maar ook godsdienst en zedelijkheid, verstand en wil, rede en geweten vrucht van arbeid zijn en in den strijd om het leven verworven werden. Nu ligt hier deze waarheid in, dat strijd en nood den mensch inderdaad dikwerf nopen, om al zijne krachten in te spannen; nood leert bidden, zegt het spreekwoord, en zoo kan men ook zeggen, dat nood vindingrijk maakt en dat de held in den strijd geboren wordt. Maar

men moet niet vergeten, dat strijd en nood den mensch wel prikkelen, om die gaven te gebruiken, die hij bezit en die menigmaal onbewust in hem sluimeren, maar dat zij niet scheppen kunnen wat er niet is, en den mensch geen nieuwe gaven en krachten kunnen toevoegen. Arbeid *maakt* van den mensch niet een redelijk, zedelijk en godsdienstig wezen, maar onderstelt dat hij dit *is*; in den arbeid komt het mensch-zijn van den mensch voor den dag.

Daarom vertoont alle arbeid eene geestelijke en eene stoffelijke zijde. De mensch is ziel en lichaam beide in één persoon en toont dit in al zijn arbeid. Wel treedt in het ééne werk meer de geestelijke, en in een ander de lichamelijke zijde van den mensch op den voorgrond. Maar ook in het meest geestelijk werk spant de mensch toch meer of minder zijn lichaam in; de wijsgeer denkt, maar hij denkt door zijne hersens, en de daglooner werkt met zijne hand, maar hij heeft er toch zijne ziel, zijne gedachte bij noodig. Het valt daarom te betreuren, dat het woord arbeid zulk eene eenzijdige beteekenis heeft verkregen en gewoonlijk alleen den arbeid der handen aanduidt; de Schrift drukt zich anders uit, spreekt bij den knecht des Heeren van den arbeid zijner ziel, Jes. 53 : 11, gewaagt van arbeid in wijsheid, wetenschap en beleid, Pred. 2 : 21, en duidt ook het werk der apostelen menigmaal met den naam van arbeid aan. Er is niet ééne afzonderlijke klasse van arbeiders, maar alle menschen zijn arbeiders, naar Gods beeld geschapen, voor zijn dienst bestemd. Alle arbeid draagt, behoort te dragen een menschelijk, dat is, een redelijk en een zedelijk karakter.

Daaruit wordt ook verklaard, dat godsdienst en beschaving, cultus en cultuur, Christendom en humaniteit in zoo innige betrekking tot elkander staan. Alle vooruitgang in beschaving en cultuur is afhankelijk van het godsdienstig-zedelijk leven der menschheid. De gansche geschiedenis strekt daarvoor ten bewijze. Als onder een volk godsdienst en zedelijkheid in verval komen, slepen zij in hun val ook de beste en hoogste cultuur mede. Verstandelijke ontwikkeling, stoffelijke welvaart, rijkdom en weelde zijn op zichzelf uitnemende dingen; maar wanneer zij van den wortel der religie worden afgesneden, bevorderen zij de misdaad veel meer, dan dat zij haar tegenhouden en inbinden. Er is geen duurzame beschaving zonder een gezond godsdienstig en zedelijk leven. Wie God verlaat, heeft smart op smart te vreezen, maar wie op Hem ververtrouwt, op Hem alleen, ziet zich omringd door Zijn weldadigheên.

Uit het oogpunt van den arbeid bezien, kan men zeggen, dat de mensch een vereenigingspunt van allerlei arbeidskrachten is. Deze arbeidskrachten zijn volstrekt niet in alle menschen gelijk; ook in dit opzicht zijn er armen en rijken, en dat niet eerst tengevolge der zonde, maar van nature. Er is onderscheid in arbeidskracht tusschen man en vrouw, ouders en kinderen; er is onderscheid in gaven der ziel en in vermogens van het lichaam; de een ontvangt vier, de ander vijf, en een derde slechts één talent. Maar ieder mensch heeft toch eenige gave ontvangen; en de mensch in het algemeen is een som van arbeidskracht; hij kan arbeiden met zijn ziel en met zijn lichaam, met zijn waarneming en voorstelling, geheugen

en verbeelding, verstand en rede, hoofd en hand, arm en voet, schouders en rug. Bepaaldelijk treden daarbij in de ziel het *verstand* en in het lichaam de *hand* op den voorgrond. Dat zijn zeer bijzondere arbeidskrachten; door het verstand verheft hij zich boven het dier, kent hij en »verstaat" hij, neemt hij de dingen buiten zich in zijn bewustzijn op, maakt hij ze tot zijn geestelijk eigendom, en verwerft hij zich heerschappij, kennis en macht. En door de hand verheft hij zich evenzoo boven het dier, grijpt hij, houdt hij vast, heft hij op en drukt hij neer, realiseert hij zijne gedachten en wenschen in de wereld buiten zich, maakt hij haar tot een werk van zijn geest en drukt hij er den stempel zijner persoonlijkheid op; door de hand »hanteert" en »handelt" hij; de hand is het orgaan van 's menschen heerschappij.

Maar door het verstand en de hand is de mensch nu verder ook weer in staat, om de arbeidskrachten, die in zijne geestelijk-zinnelijke natuur gegeven zijn, uit te breiden en te versterken. Door het verstand verwerft hij kennis, inzicht, wijsheid; door de hand vervaardigt hij werktuigen; door het verstand brengt hij de wetenschap, door de hand brengt hij de technische hulpmiddelen voor zijn arbeid, in den ruimsten zin: de kunst, tot stand. De mensch is een denkend, en hij is een werktuigkundig wezen, beide niet gescheiden van, maar in verbinding met elkander. Wetenschap en techniek staan in verband, gaan tot de eerste oorsprongen van het menschelijk geslacht terug en ontwikkelen zich in gemeenschap met elkaar.

Het is eene onjuiste voorstelling, dat de tegenwoordige eeuw eigenlijk eerst het tijdperk van de wetenschap en van

de techniek zou zijn. Zeker, er is een merkwaardige vooruitgang in beide, maar deze is mogelijk geworden, doordat de vroegere eeuwen voorafgegaan zijn. Gelijk het kind in zijne allereerste jaren al de grondvoorstellingen en grondbegrippen leert, waarmede het later arbeidt, zoo is er in den aanvang van het menschelijk geslacht eene buitengewoon rijke ontwikkeling geweest. De mensch is niet naakt en ledig de wereld ingezonden, maar hij heeft van huis uit een fonds van kundigheden en vaardigheden medegenomen; en telkens zijn er in de geschiedenis bloeitijden van kennis en kunst, van wetenschap en techniek geweest. Als wij tot de oudste geschiedenis der menschheid teruggaan, treffen wij in Babylonië en Egypte, in China en Indië geen woeste horde van menschen, maar hoogbeschaafde volken met eene rijke wetenschap en eene groote technische vaardigheid aan. De buitengewone verheerlijking van de tegenwoordige eeuw berust voor een groot deel op onkunde aangaande de vorige tijden.

Door wetenschap en techniek breidt de mensch zijne eigene arbeidskrachten uit. De wetenschap is uitbreiding van den menschelijken geest, de techniek is uitbreiding van het menschelijk lichaam. Er is terecht opgemerkt, dat al onze werktuigen verlengingen en verscherpingen van onze lichamelijke organen zijn. Vooral de hand, dit werktuig van den mensch bij uitnemendheid, heeft daarbij ten voorbeeld gediend. De hamer beeldt den bovenarm, de drinkschaal de holle hand, de griffel den vinger af. Ons decimaalstelsel rust op de tien vingers, en de voet is beeld van onze lengtemaat. Ons oog diende tot exempel voor bril en verrekijker, en ons oor voor de telefoon.

Het orgel komt met onze longen, de pomp met ons hart overeen. Onze zenuwen zijn de »kabels in ons lichaam", en de telegraafkabels zijn de »zenuwen der menschheid". In één woord, in de werktuigen legt de mensch zijn eigen ziel, zijn eigen gedachte, zijn eigen leven in; in de techniek copiëert de mensch zichzelf, maar verhoogt, versterkt, verlengt hij tegelijk zijne arbeidskracht; zelfs in het rythmische van den arbeid draagt hij de poëzie van zijn eigen zieleleven over.

Maar arbeidskracht en werktuigen zijn niet genoeg, om iets tot stand te brengen. De mensch kan n.l. niet scheppen, hij kan niet iets uit niets te voorschijn doen komen, gelijk God dat vermag. Hij is aan de aarde gebonden, is aardsch uit de aarde, en heeft dus een voorwerp noodig, om zijne arbeidskracht op uit te oefenen en daardoor iets nieuws te vormen. De mensch heeft de aarde zelfs niet eerst noodig, als hij aan den arbeid gaat, maar hij behoeft haar ook reeds van te voren voor de instandhouding van zijne arbeidskracht en voor de vervaardiging zijner werktuigen. De arbeidskracht, die de mensch in zijn ziel en lichaam bezit, is geen onveranderlijke som, maar moet telkens aangevuld en vermeerderd worden; evenals de kachel niet branden kan, zonder telkens voorzien te worden van brandstof, zoo kan de mensch niet leven, als hij niet eet. En voor voedsel en drank, deksel en kleeding, voor de bescherming tegen koude en hitte, voor zijn inspanning en rust heeft de mensch de wereld van noode, planten- en dierenrijk, bodem en klimaat, dag en nacht, licht en duisternis, regen en zonneschijn. Evenzoo heeft de mensch voor de vervaardiging zijner werk-

tuigen de natuur van noode; en verbazend is de vindingrijkheid van den mensch, waardoor hij de natuurkrachten aan zijn wil dienstbaar maakt; het delfstoffenrijk levert hem de steenkolen, de turf, de metalen; het plantenrijk verschaft hem de kruiden en houtsoorten; het dierenrijk biedt hem de schapen en de runderen, de dieren des velds, de vogelen des hemels en de visschen der zee, en de mensch neemt ze alle in dienst en versterkt er zijne eigene krachten door. Licht en lucht, wind en weder, stoom en electriciteit worden onder zijne hand middelen tot den arbeid. De gansche natuur verovert hij, en die natuur is onuitputtelijk aan kracht; de zon zendt in elke seconde 36000 millioen paardekracht naar deze aarde heen, waarvan de helft in de atmospheer wordt opgenomen en de andere helft door de aarde en hare bewoners verbruikt wordt.

Maar gelijk gezegd is, de mensch heeft niet alleen voor het onderhoud en de versterking van zijne arbeidskracht de aarde van noode; hij kan haar evenmin missen voor de uitoefening van zijne arbeidskracht. Hij moet een voorwerp hebben, waarop hij die arbeidskracht doet overgaan, een materiaal, dat hij bewerkt, een stof, die hij kneedt. Dat geldt in het geestelijke evengoed als in het stoffelijke. De mensch kan niet leven in het luchtledige. Hij is ook in zijn denkend, zedelijk, godsdienstig leven aan de wereld gebonden; hij moet iets hebben, om over na te denken, of verliest zich anders in ijdele bespiegelingen; er moet licht en kleur zijn, indien hij iets zien, er moeten klanken zijn, indien hij iets hooren zal; er moet een openbaring Gods zijn, indien zijn godsdienstig en zedelijk leven een waarachtigen

inhoud zal hebben. En op dezelfde wijze heeft de mensch nu ook naar zijn lichamelijken arbeid stoffelijke dingen van noode, om zijne kracht op uit te oefenen; om brood te bakken, heeft hij graan, om te zaaien en te oogsten heeft hij een akker, om een huis te bouwen, heeft hij hout en ijzer, steen en glas van noode. Nooit en nergens kan de mensch scheppen, hij kan alleen omscheppen en vervormen. Maar daarbij toont hij toch weer de buitengewone vindingrijkheid van zijn geest. Want heel de natuur wordt onder zijne handen een voorwerp van zijne arbeidskracht. Zelfs het schijnbaar nuttelooze en waardelooze exploiteert hij tot zijn belang; afval gebruikt hij tot bemesting van het land, en lompen verandert hij in blank papier.

Door al dien arbeid, welken de mensch arbeidt onder de zon, komt er een onschatbare rijkdom van goederen tot stand, die zelve onderling in hoedanigheid en waarde verre uiteenloopen, maar al te zamen den schat en het kapitaal der menschheid uitmaken. Daar zijn goederen onder, die een meer ideaal karakter vertoonen, zooals wetenschap en kunst; daar zijn andere van meer stoffelijken aard, die in de levensbehoeften der menschen voorzien, zooals voedsel en kleeding, woning en huisraad. Sommige goederen dienen, om terstond gebruikt en genoten te worden, zooals spijzen en dranken; andere strekken, om bij het produceeren van nieuwe goederen behulpzaam te zijn, zooals machinerieën en fabrieken; hetzelfde voorwerp kan nu eens voor gebruik, dan weer voor voortbrenging dienen, zooals de kachel bijv. dienst kan doen als verwarmings- en als kooktoestel.

Men kan daarom het begrip van goederen ook wel uit-

breiden tot de arbeidsmiddelen of werktuigen, waarmede andere goederen worden voortgebracht en die op zichzelf ook reeds een groot kapitaal vertegenwoordigen; men kan ook de lucht, het licht, den wind, het water tot de goederen rekenen, ofschoon ze niet door menschelijken arbeid worden tot stand gebracht, maar aan allen ter beschikking staan; en de arbeidskrachten, die den mensch naar lichaam en ziel geschonken worden, zijn op haar beurt ook weer goederen, rijke gaven en volmaakte giften, afdalende van den Vader der lichten; zelfs de menigvuldige en eindeloos verscheiden relatiën, die tengevolge van den arbeid, door landbouw, veeteelt, handel, nijverheid, wetenschap, kunst enz. tusschen de menschen ontstaan, zijn goederen, wier waarde voor geen geldelijke schatting vatbaar is. In één woord, bij en op den grondslag van het huisgezin is de maatschappij zelve in haar groot geheel een onwaardeerbaar goed, eene kostelijke gave van den Schepper en Onderhouder aller dingen.

Zóó wordt tegenwoordig de maatschappij echter slechts zelden meer verstaan. Integendeel, ze wordt van alle kanten aangevallen en als de oorzaak van alle ellenden en kwalen beschouwd. De menschen werpen heden ten dage alle schuld van zich af en schrijven ze op rekening van de slechte inrichting der maatschappij. Maak de maatschappij beter, zoo heet het, en gij maakt vanzelf den mensch gelukkig en goed! Nu zijn er zeker vele misstanden in de maatschappij, die niemand in bescherming neemt. Maar men mag niet vergeten, dat die misstanden volstrekt niet alleen in de tegenwoordige maatschappij, maar overal en altijd en dikwerf veel erger dan thans hebben

bestaan. Allen zijn er eenstemmig over, dat de maatschappelijke toestanden in velerlei opzicht verbeterd zijn en verre de voorkeur verdienen boven die, welke menigmaal in vroegere eeuwen en bij niet-Christelijke volken worden aangetroffen. Voorts zijn er niet alleen misstanden in de maatschappij, maar men treft ze ook aan in den staat, in de kerk, in het huisgezin, overal waar menschen wonen; men vindt ze zelfs in de levenlooze natuur, die door haar stormen en onweders menigmaal de grootste verwoestingen aanricht. Men kan nergens in de gansche wereld heenvluchten, om aan deze ellenden te ontkomen; en als men ze niet in de omgeving aantreft, neemt men ze toch altijd mede in het eigen hart en vindt ze daar terug. Dat er misstanden zijn in de maatschappij, is dus niets vreemds; het zou een wonder zijn, als het anders ware.

Wanneer men nauwkeurig onderzoek doet, blijkt dan ook, dat de geweldige strijd tegen de maatschappij zich eigenlijk niet of althans niet uitsluitend richt tegen de misstanden, die in haar voorkomen, maar tegen de grondslagen, waarop zij rust. Die misstanden zijn wel de aanleiding, maar niet de diepste oorzaak van den strijd. Ook al konden die misstanden alle door particulier initiatief of door de wetgeving van den staat opgeruimd worden, de tevredenheid en de vrede zouden daarmede volstrekt niet teruggekeerd zijn.

Algemeen stemrecht, staatspensioneering, verzekeringswetten, sociale wetgeving, modelfabrieken en wat men meer noemen moge, ze zouden al te zamen het verzet niet uitroeien, dat tegen de maatschappij zelve in haar tegenwoordige grondslagen zich keert. Het diepste, waar-

tegen de strijd wordt aangebonden, is de *ongelijkheid*, welke overal bestaat. De politieke revolutie heeft, zoo zegt men, de menschen voor den staat gelijk gemaakt; indien ze niet een half werk zal blijven, moet zij zich voltooien in de sociale revolutie, welke de menschen maatschappelijk gelijk maakt. Er moet aan de ongelijkheid een einde komen, aan de ongelijkheid in stand en aan de ongelijkheid in bezit. Er mogen geen heeren en knechten, geen vrouwen en dienstmaagden, geen patronen en werklieden, geen overheden en onderdanen meer zijn, want gezag is aangematigd despotisme, gehoorzaamheid is slavernij, onderdanigheid is dienstbaarheid, en dienst is lage kruiperij. Alle tot dusver bestaande, organische, zedelijke verhoudingen moeten voor de toekomst in contractueele verhoudingen worden omgezet; alle dienst moet betrekking worden. En evenzoo mag ook de ongelijkheid in bezit niet voortbestaan; ieder mensch heeft gelijke rechten, en moet zooveel ontvangen als hij verdient. In de toekomst moet het niet meer kunnen voorkomen, dat iemand rijk is door gave, door geboorte, door erfenis, om niet, maar moet het strikt naar recht toegaan: enkel loon naar verdienste, of ook misschien uitkeering naar behoefte. Want dit punt is nog niet uitgemaakt.

Nu behoeft het geen betoog, dat het ideaal van zulk eene maatschappij niet te verwezenlijken is, dan door de bestaande maatschappij tot in de fundamenten toe af te breken en dan naar een uitgedacht bestek van nieuws aan het bouwen te gaan. Want de tegenwoordige maatschappij vertoont in ieder opzicht de grootste ongelijkheid en de rijkste verscheidenheid, veel grooter ongelijkheid

en verscheidenheid, dan hare bestrijders zich gewoonlijk voorstellen. Want zij deelen de maatschappij eigenlijk alleen in twee klassen in: schatrijken en doodarmen, oppermachtigen en machteloozen, uitzuigers en uitgezogenen, tirannen en slaven. Maar zoo ziet de werkelijke, de levende maatschappij er volstrekt niet uit; de verscheidenheid is veel grooter, zoo groot, dat niemand er zich een volledig beeld van vormen kan. De schatrijken vormen eene zeer kleine minderheid, en van dezen gaat het niet in eens met een kolossalen sprong, maar geleidelijk in allerlei graden en met allerlei overgangen langzaam naar beneden. Er is niet alleen een adelstand, maar er is ook een geleerden-, een koopmans-, een nijverheids-, een middenstand, een neringdoende, een handwerks-, een arbeidersstand; en in elk van die standen is er weer eindelooze afwisseling: er zijn groote, middelmatige, kleine kooplieden en winkeliers, en niet gering is het aantal patroons, dat veel zwaarder last te dragen heeft dan menig werkman en arbeider. De ellende der maatschappij is niet, dat er standen zijn naar gelang van de beroepen en bedrijven, die uitgeoefend worden, maar dat de standen schier met geweld omver worden gehaald, en de menschen, uit deze sociale verbanden losgemaakt, dan in strijd met alle werkelijkheid in twee klassen worden ingedeeld, waarbij alleen het uitwendig bezit, afgezien van alle bedrijf, tot maatstaf dient.

Dat voorts de maatschappij zulk eene rijke verscheidenheid vertoont, is niet aan toeval of willekeur te wijten, maar vloeit uit den aard der zaak zelve. Immers, ongelijk zijn de gaven en bekwaamheden, welke aan de menschen

reeds bij hun geboorte naar ziel en lichaam worden geschonken. Ongelijk zijn in geslacht, leeftijd, verhouding, de leden van het huisgezin, waaruit de maatschappij wordt opgebouwd. Ongelijk zijn de vormen van arbeid, waarin de menschen hun kracht besteden. En ongelijk is daarom de maatschappij, die onder de werking van al deze factoren langzamerhand is ontstaan. Eene maatschappij, die waarlijk eene maatschappij is, een ingewikkeld organisme van verhoudingen en werkingen, kan niet anders dan veelvormig zijn. Gelijk het lichaam één is en vele leden heeft en alle de leden van dit ééne lichaam, vele zijnde, maar één lichaam zijn, alzoo is het volgens Paulus met de gemeente van Christus gesteld, en naar deze wet van het organische leven is ook de maatschappij ingericht. Wie dus in de maatschappij de verscheidenheid van stand en bezit bestrijdt, bestrijdt daarin haar organische samenstelling en moet er op uit zijn, om alle organische, zedelijke verhoudingen door kunstmatige, contractueele verhoudingen te vervangen. En wijl nu de organisatie der maatschappij in het huisgezin haar uitgangspunt en haar vastigheid bezit, herleidt zich de strijd tegen de maatschappij ten slotte tot een strijd tegen het huisgezin, tegen het onderscheid en de verhouding van man en vrouw, van ouders en kinderen, van vrijen en dienstbaren.

Wel is de maatschappij iets anders en iets meer dan eene samenvoeging van huisgezinnen. Maar desniettemin, in de verschillende gaven en krachten, verhoudingen en werkzaamheden, die onder de leden van het gezin verdeeld zijn, liggen de beginselen opgesloten van het ingewikkeld samenstel der maatschappij. Gelijk de wetenschap een

uitbreiding is van de beseffen, die in het menschelijk bewustzijn zijn ingeplant, gelijk de techniek eene versterking is van de organen van het menschelijk lichaam, zoo is de maatschappij eene uitzetting en ontwikkeling van het leven des gezins. De gezondheid des gezins is een graadmeter, indien niet van haar materiëele welvaart, dan toch zeker van haar geestelijken en zedelijken welstand.

Immers van nature heeft de man een anderen aanleg, andere behoeften en neigingen, eene andere roeping dan de vrouw. Geen theorie of wet kan dit verschil, dat in de schepping gegrond is, uitwisschen. Terwijl de vrouw in het huisgezin haar werkkring vindt, ziet de man naar buiten en zoekt daar een terrein voor zijne arbeidskracht. Maar daarbij is het van het hoogste belang, dat hij door zedelijke handen aan een gezin verbonden is. Want indien hij daarvan losgemaakt en geheel op zichzelf gesteld wordt, loopt hij gevaar, om den zedelijken ernst van het leven uit het oog te verliezen, en in zelfzuchtig genot het doel van zijn bestaan te vinden. De man echter, die als hoofd des gezins tot zijn maatschappelijken werkkring ingaat, en door den band der liefde aan zijne vrouw en aan zijne kinderen gebonden is, die overwint de zelfzucht en gaat leven en arbeiden voor anderen; de zedelijke verantwoordelijkheid, die op zijne schouders rust, behoedt hem voor vele gevaren. Aan het huisgezin ontleent hij de zedelijke drijfveer tot den arbeid, en met de vruchten van dien arbeid keert hij tot zijn huisgezin weer. Huiselijkheid en uithuizigheid houden elkaar in evenwicht. In den man wordt de zedelijke band tusschen gezin en maatschappij gelegd; zijn arbeid knoopt de natuurlijke

banden der familie en de vrije banden der maatschappelijke samenleving aaneen.

Daarmede verkrijgt de arbeid tegelijk en terstond een zedelijk karakter. Arbeid is op zichzelf geen vloek, maar een zegen, geen schande, maar een eer, geen dwang, maar een roeping en voorrecht. Maar indien hij van het zedelijk beginsel en van het zedelijk doel wordt losgemaakt, wordt hij spoedig tot een zwaren last, of een middel tot genot. Arbeid gaat thans hier op aarde met moeite gepaard; hij moet volbracht worden in het zweet van het aanschijn, niet alleen door den handwerksman, die het lichaam inspant, maar ook door den fabrikant en den koopman, den leeraar en den denker, die voornamelijk werken met hun geest. Welk eene eentonige verveling kleeft menigen arbeid aan; welke bezwaren en moeilijkheden moeten niet dag aan dag overwonnen worden; welk een geduld en zelfverloochening, welk een geesteskracht en inspanning wordt er niet vereischt, om onder den last staande te blijven, om niet moedeloos de handen in den schoot te leggen; en bovenal welk eene opgewektheid des geestes is er niet noodig, om — gelijk het behoort — blijde en dankbaar voorwaarts te gaan en genot en vreugde in den arbeid te scheppen! Hoevelen zijn er heden ten dage niet, die morrend hun werk verrichten en die er alleen een middel in zien, om geld te verdienen, of om straks in den avond en den nacht, op zondag en feestdagen zooveel mogelijk van het leven te genieten!

Feitelijk is dit een terugzinken tot het standpunt der Grieksche oudheid, welke in den arbeid een schande en een werk voor slaven zag. Maar het Christendom heeft ons

anders geleerd. Christus zelf heeft door zijn leven en lijden den arbeid geheiligd. Hij heeft het ons doen verstaan, dat arbeid een zedelijke roeping is, eene roeping, die van Godswege tot ons komt, en om zijnentwil moet worden volbracht. Arbeid heeft het doel niet in zichzelf en evenmin in genot en rijkdom. Die rijk willen worden, vallen in verzoeking en in den strik en in vele dwaze en schadelijke begeerlijkheden, welke de menschen doen verzinken in verderf en ondergang. Deze woorden van Paulus gelden ook thans nog; ja, het is alsof ze met het oog op onze maatschappelijke toestanden neergeschreven zijn. Wie den arbeid uit het zedelijk verband uitlicht, waarin God hem heeft vastgelegd, die verlaagt hem en ontneemt hem zijn eer. Dan alleen is de arbeid, alle arbeid, ook de geringste en eenvoudigste, weder een oorzaak van vreugde, als wij er een Goddelijk beroep in zien, dat ons als onze taak hier op aarde is opgedragen. En die zedelijke roeping van den arbeid zweeft nu niet hoog boven ons in de lucht en is geen abstracte theorie, maar ligt in het leven zelf, in het huisgezin, vast. Door het gezin drijft God ons tot den arbeid aan, bezielt en bemoedigt en bekrachtigt Hij ons. En door dien arbeid stelt Hij ons in staat, niet om in zwelgerij en brasserij ons goed door te brengen, maar om ons gezin met God en eere te onderhouden en ook nog voor de armen Christelijke handreiking te doen.

Te sterker moet op dit zedelijk karakter van den arbeid de nadruk gelegd worden, naarmate hij in onzen tijd allerlei belangrijke wijzigingen ondergaat. De techniek, die zich zelfs tot den rang eener wetenschap heeft weten te verheffen, heeft den mensch hoe langer hoe meer tot

een beheerscher der natuur en van al hare krachten gemaakt; elke uitvinding, die hij doet, is eene soort emancipatie; stoom en electriciteit korten de afstanden in en maken den mensch meer en meer van plaats en tijd, van wind en weder onafhankelijk. Maar met deze bevrijding van de macht der natuur is de sociale afhankelijkheid der menschen niet af-, maar juist integendeel in sterke mate toegenomen. In den patriarchalen tijd was ieder huisgezin als het ware zijn eigen maatschappij; wijl het zelf door eigen arbeidskracht in al zijne behoeften voorzag, had het de voortbrengselen van anderer arbeid niet noodig en deelde het in eene groote mate van zelfstandigheid. Maar dit is in den loop der tijden geheel veranderd. De arbeid splitst en deelt zich eindeloos, en geeft aan een onnoemlijk aantal zelfstandige bedrijven het aanzijn: er zijn afzonderlijke beroepen voor het kleer- en schoenmaken, voor het timmeren en metselen, voor het bakken en slachten, voor het handelen en koopen, voor het onderwijzen en leeren, voor het beoefenen van de wetenschappen en de kunsten, en al deze soorten van arbeid gaan nog steeds met hunne verbijzondering voort en roepen een heirleger van specialiteiten en deskundigen in het leven.

De techniek werkt deze arbeidsdeeling in de hand, en veroorzaakt eenerzijds, dat de afstand tusschen werkgever en werknemer, en andererzijds die tusschen voortbrenger en verbruiker hoe langer hoe grooter wordt. Want tengevolge van de kostbaarheid der arbeidsmiddelen (werktuigen en machinerieën) gaat de productie der goederen in vele bedrijven steeds meer aan ondernemingen over, die van vennootschappen uitgaan, het beheer aan een

directeur opdragen en honderden arbeiders in dienst nemen, welke van alle productiemiddelen beroofd, slechts hunne arbeidskracht hebben overgehouden. En evenzoo brengt de uitbreiding van verkeer en handel teweeg, dat de producent zijne grondstoffen uit alle deelen der aarde komt aanvoeren en voor de voortbrengselen van den arbeid een afzetgebied in de verst afgelegen landen en bij de verschillendste volken zoekt. Voor de spijze en den drank, welke wij genieten, voor de kleeding, welke wij aantrekken, voor het huis, waarin wij wonen, voor al de kleine en groote dingen, waarmede wij in onze veelvuldige behoeften voorzien, zijn een onnoemlijk aantal personen in de verschillende deelen der aarde werkzaam geweest. In een veel sterker mate dan vroeger zijn de menschen en volken sociaal en oeconomisch van elkander afhankelijk geworden. Eene werkstaking, die planmatig op touw wordt gezet, kan eene gansche wereldstad in één oogenblik van licht en water berooven en afsnijden van alle binnen- en buitenlandsch verkeer. Zoo is in den tegenwoordigen tijd de maatschappij een samenstel geworden van de veelvoudigste en ingewikkeldste verhoudingen. En die verhoudingen verliezen meer en meer haar persoonlijk, organisch, zedelijk karakter, en gaan in mechanische, zakelijke, contractueele verbintenissen over.

Natuurlijk moet men ook hierbij voor schadelijke overdrijving zich wachten. Van de donkere profetieën, welke de voormannen van het socialisme over de ontwikkeling der maatschappij hebben uitgesproken, is er geen enkele uitgekomen. Met de nijverheidsontwikkeling is niet eene af-, maar eene toeneming van het aantal ondernemingen ge-

paard gegaan. De samentrekking der bedrijven greep in den landbouw niet plaats, en nam in de industrie niet zulk eene vaart, als het socialisme zich voorstelde. Terwijl in sommige takken van bedrijf, zooals bijv. het mijnwezen, het grootbedrijf toenam, heeft op andere terreinen het middelgroot- en het kleinbedrijf zich niet alleen gehandhaafd, maar ook uitgebreid; het handwerk kwam weer in eere, en het aantal beroepen nam toe. Van samentrekking van het kapitaal en het grondbezit is geen sprake; ofschoon er enkele schatrijken zijn, naast de groote groeien ook de kleine en de middelmatige inkomens aan; er is eene algemeene uitbreiding van vermogen en welvaart, het aantal bezitters neemt toe, en breedere kringen dan vroeger genieten van de toenemende productie van goederen. De arbeiders zijn er niet ongelukkiger dan vroeger aan toe, maar gaan in leven, in levensstandaard, in ontwikkeling vooruit; vrouwen- en kinderarbeid wordt in vele landen door de wetgeving beperkt, en de theorie, dat het met de werklieden hoe langer hoe ellendiger zou worden, is zoo kras door de feiten weersproken, dat velen, die ze eerst aannamen, haar later hebben prijs gegeven; het Marxisme maakte voor het revisionisme, de revolutie voor de evolutie plaats.

De geschiedenis der laatste halve eeuw heeft het zoo helder mogelijk in het licht gesteld, dat er niets zoo gevaarlijk is als te generaliseeren en alles te willen scheren over ééne kam. Er is niet ééne wet, welke de gansche ontwikkeling der maatschappij beheerscht; er is niet ééne theorie, welke op al de feiten der werkelijkheid past; er is niet ééne rechte lijn, waarin alle gebeuren zich voortbeweegt. De maatschappij vertoont nu evenals

in vorige eeuwen de rijkste verscheidenheid; zelfs is die verscheidenheid door den vooruitgang van wetenschap en techniek, van landbouw en nijverheid, van handel en verkeer in sterke mate toegenomen. Daar staan niet twee klassen van rijken en armen, van ondernemers en werklieden, van geweldhebbers en onderdrukten tegenover elkaâr, maar het leven is eindeloos gevariëerd. In elk bedrijf zijn er grooten en kleinen, sterken en zwakken, tusschen wie wederom geen klove, maar een langzame overgang bestaat. En in al die bedrijven heerscht niet ééne en dezelfde wet, maar gaat het, alnaargelang van land en volk, ondernemingsgeest en bekwaamheid, zóó of anders toe. De tegenwoordige maatschappij is niet principiëel van de vorige verschillend, en zal ook niet radicaal van de toekomstige onderscheiden zijn. De verwachting, dat er vroeger of later eene maatschappij zal komen, waarin alle ellende verdwijnen zal en allen gelijk zullen zijn, is eene hersenschim. Ook in de toekomst zal het onderscheid tusschen mannen en vrouwen, ouders en kinderen, overheid en onderdanen, ondernemers en werklieden, rijken en armen, gezonden en kranken enz. blijven bestaan. Er is geene macht ter wereld, die deze natuurlijke ordeningen veranderen kan.

Toch is daarmede niet gezegd, dat de tegenwoordige maatschappij niet in velerlei opzicht eene eigene gedaante vertoont, en niet in het algemeen in eene socialiseerende richting zich beweegt. De staat bijv. breidt zijne werkzaamheid in de behartiging van materiëele belangen hoe langer hoe verder uit, en neemt de zorg op zich voor wegen en kanalen, post en telegraaf, scheepvaart en

spoorwegen, enz. De gemeentelijke overheid zorgt voor gas- en waterleiding, electriciteit en tram en telefoon. In verschillende bedrijven heeft er eene toenemende concentratie plaats, en de naamlooze vennootschappen, coöperatieve vereenigingen en ondernemersbonden stijgen voortdurend in beteekenis. Terwijl in vorige eeuwen elke stad en elke corporatie haar eigen rechten had, worden thans schier alle volken opgenomen in het ééne groote wereld- en handelsverkeer. Daar is een algemeen streven naar gelijkmaking, een verlangen, om alle onderscheid uit te wisschen, dat op geboorte of bezit en niet op persoonlijke waarde is gegrond, een sterke drang naar zelfstandigheid en vrijheid. In kerk en staat, in gezin en maatschappij, in beroep en bedrijf wil ieder zijne eigen rechten omschreven zien, zijn eigen stem uitbrengen en voor zijne eigen belangen waken.

Daar is in dit streven veel, dat wij als eisch des tijds te aanvaarden en als volkomen rechtmatig te waardeeren hebben. Ook in naam van het Christendom kunnen wij het niet afkeuren, want deze religie heeft de waarde der persoonlijkheid, gelijk geen andere godsdienst of zedeleer, in het licht gesteld. De menschelijke ziel gaat in waarde de gansche wereld te boven. Maar dit streven mag toch alleen in zoover sympathie en steun bij ons vinden en kan ook slechts in die mate zegenrijk werken, als het door godsdienstig-zedelijke beginselen bestuurd wordt en door de wet Gods zich leiden laat. De mensch, die enkel en alleen naar zelfstandigheid streeft, komt tot verheerlijking van den wil tot macht, van het recht van den sterkste; en wijl zulk een anarchie niet geduld kan worden,

wordt hij straks door een sterkere beteugeld of door de maatschappij met geweld aan banden gelegd. Individu en gemeenschap kunnen, evenals man en vrouw, ouders en kinderen, overheid en onderdanen, patroon en arbeider, dan alleen in vrede leven, wanneer er eene zedelijke macht boven hen staat, die beider rechten en plichten omschrijft en voor beider belangen waakt.

En dat is ook feitelijk het geval. De enkele mensch is niet vrij; hij kan niet doen wat hij wil. Hij wordt niet alleen beperkt door zijne omgeving, maar hij voelt zich ook gebonden in zijn geweten en is verantwoordelijk voor zijne gedachten, begeerten en daden. En evenzoo is de maatschappij niet souverein en almachtig, maar gebonden aan de ordeningen, die daarvoor door God vastgesteld zijn. Zij is immers zelve in zedelijke beginselen gegrond. Wel heeft men het van materialistische en socialistische zijde voorgesteld, als zou de maatschappij met al hare verhoudingen en goederen een product van oeconomische, materiëele toestanden zijn. Maar deze leer is lijnrecht met de werkelijkheid in strijd. Al heeft de maatschappij ook invloed op hare leden, zij zelve is toch altijd uit menschen samengesteld, uit menschen, die niet alleen een lichaam en eene maag, maar ook een hart en een ziel, een verstand en een geweten medebrengen. Welke belangen het ook zijn, die de menschen met elkander in verband doen treden, het zijn toch altijd menschen, die zedelijk verantwoordelijk zijn en niet mogen doen, wat zij maar wenschen en willen. Soms worden zulke verbonden trouwens ook voor de behartiging van geestelijke en zedelijke belangen, bijv. wetenschap, kunst, liefdadigheid, barmhartigheid, enz. aangegaan.

Maar ook wanneer het louter stoffelijke zaken betreft, de ontginning van eene mijn, de bebouwing van het land, de productie van allerlei materiëele goederen enz., dan nog zijn het en blijven het altijd menschen, die tot elkaar in eene bepaalde verhouding gaan staan, die elkander als menschen te eerbiedigen hebben en aan eene gemeenschappelijke wet voor al hun denken en doen onderworpen zijn. De maatschappij is zelve vóór alle dingen een ingewikkeld samenstel van *zedelijke* verhoudingen. Het doet er op zichzelf weinig toe, of deze zedelijke verhoudingen ook als rechtsbepalingen in de wet opgenomen zijn; soms is codificatie van het recht een bewijs, dat die zedelijke verhoudingen in het geweten geen genoegzame vastigheid meer bezitten. Maar zij rusten van huis uit in de geestelijke, zedelijke natuur van den mensch en hebben daarin hun laatsten, vasten grond; eene wet, die niet wortelt in de conscientie, is machteloos; de oeconomie is gebaseerd op de ethiek.

Indien dit inderdaad het geval is, dan blijkt opnieuw de buitengewone beteekenis, welke het huisgezin voor den zedelijken welstand der maatschappij bezit. Daar toch leeren wij van het oogenblik van ons aanzijn af al die verhoudingen kennen, waartoe wij later in de maatschappij zullen ingaan, de verhoudingen van vrijheid en gebondenheid, zelfstandigheid en afhankelijkheid, gezag en gehoorzaamheid, gelijkheid en onderscheid. En wij leeren ze daar kennen, niet in het afgetrokkene, op schoolsche wijze, door theoretisch onderwijs, maar practisch, in en door het leven zelf; in het huisgezin zijn alle zedelijke verhoudingen ingeweven in de banden van het bloed en

geworteld in de oorsprongen van 's menschen bestaan. Daar leeren wij het geheim des levens kennen, het geheim n.l. dat niet zelfzucht, maar zelfverloochening en zelfopoffering, toewijding en liefde de rijke inhoud van het menschelijk leven zijn.

En van daar dragen wij die zedelijke verhoudingen dan over in de maatschappij. Wie zijn vader heeft leeren eeren, eerbiedigt later ook het gezag van hen, door wie het God belieft hem te regeeren. Wie zijne moeder waarlijk heeft liefgehad, kan zich niet vergrijpen aan de eer der vrouw. Wie zijne dienstboden als zijne huisgenooten beschouwt, kan geen tiran voor zijne dienstknechten zijn. Het huisgezin is de kweekplaats der liefde en ent deze op de maatschappelijke verhoudingen in. En die liefde hebben wij noodig, indien er van eene hervorming der maatschappij sprake zal zijn. Geen zelf-, of geld-, of heerschzucht, maar liefde is het fundament en het cement der Christelijke maatschappij. Het Christendom is niet de architect, maar het is de ziel der maatschappij. Wie het huisgezin verwoest, graaft de zedelijke grondslagen weg, waarop de maatschappij als zedelijk instituut gevestigd is. Maar wie het huisgezin verheft en aan de liefde de heerschappij boven de zelfzucht verschaft, die doet een Gode welgevallig werk. Want God is liefde, en liefde is de wet van zijn koninkrijk.

X.

DE TOEKOMST VAN HET HUISGEZIN.

Als de zedelijke welstand der maatschappij van de gezondheid van het familieleven afhangt, is de vraag van belang, of de poging, om het huisgezin te behouden en te herstellen, eenige kans van slagen belooft. Daar zijn er niet weinigen, die den strijd voor het huisgezin hopeloos achten en hem van te voren reeds opgeven, omdat zij meenen, dat de evolutie, aan welke de maatschappij heden ten dage onderworpen is, onverbiddelijk tot ontbinding en verwoesting van het vroegere huiselijke leven leidt. En inderdaad zijn er vele verschijnselen, die erop wijzen, dat de oude, patriarchale familie aan eene ernstige crisis lijdt en eene belangrijke hervorming ondergaat.

In vorige tijden, toen de familiezin veel sterker was, vormde het huisgezin één zelfstandig, afgesloten geheel. Man en vrouw, ouders en kinderen, slaven en slavinnen huis en erf, soms ook grootouders en kleinkinderen er

bij, zij maakten met elkander het gezin, de familie uit; en aan het hoofd daarvan stond de vader, die de heer van allen en van alles was. Dat wil niet zeggen, dat vrouw en kinderen in denzelfden zin zijn eigendom waren als zijne slaven en zijn vee, zijn huis en zijn hof; maar de man was toch het hoofd, de heer, de eigenaar en de onderhouder van het groote geheel; in de oudste tijden, toen er nog geen staat en geen kerk was, was hij de koning en de priester, de wetgever en de rechter in zijn huis. En deze familiegemeenschap was zoo sterk, dat er bij den dood van den man geen scheiding en deeling onder de kinderen plaats had; maar de gansche macht en alle eigendom der familie ging onverdeeld op den oudsten zoon, op den eerstgeborene over, die daarom boven alle andere kinderen groote voorrechten genoot. Langzamerhand zijn deze rechten van het huisgezin beperkt geworden, door staat en kerk, overheid en rechtspraak; maar in onderscheidene landen bestaat de oude toestand nog in dezen vorm voort, dat de erfenis van de familiebezitting, van het ouderlijk huis en erf, alleen op den eerstgeboren zoon overgaat, terwijl de jongere broeders en zusters met eene kleine uitkeering zich tevreden moeten stellen en hun eigen weg moeten zoeken.

Veel sterker inbreuk heeft nog de ontwikkeling der maatschappij op het huisgezin gemaakt. Want terwijl in vroeger tijd ieder huisgezin schier geheel in eigen behoeften voorzag en zelf voor spijze en drank, voor deksel en kleeding, voor woning en huisraad zorgde en hoogstens enkele malen in het jaar naar de stad of naar de markt ging, om inkoopen van sommige huishoudelijke

artikelen en werktuigen te doen, zijn nu het bakken en brouwen, het weven en kleermaken, het timmeren en metselen tot zelfstandige bedrijven geworden. In afgelegen streken leeft de oude toestand nog voort; maar in de steden en dorpen, waar het cultuur-leven van den nieuwen tijd doordrong, heeft het huisgezin zijne oeconomische zelfstandigheid zoo goed als geheel verloren en is het voor de voorziening in al zijne behoeften afhankelijk geworden van de maatschappij, waardoor het omgeven wordt. En daarbij komt, dat in de steden het denkbeeld van een ouderlijk huis en van een eigen woning hoe langer hoe meer aan beteekenis verliest. Van een eigen erve is geen sprake meer, duizenden gezinnen zijn van alle grondbezit en van alle eigendomsrecht eener woning volkomen losgemaakt. Zij leven voortdurend in gehuurde woningen en verhuizen van jaar tot jaar; hunne kinderen moeten dikwerf reeds op jeugdigen leeftijd de wereld in, om voor een of ander beroep opgeleid te worden en straks hun eigen brood te verdienen; hunne bezittingen bestaan dikwerf in niets anders dan eenige roerende goederen, die telkens van de hand gedaan en vernieuwd worden en waaraan het hart zich niet meer hechten kan. Het huisgezin verliest hoe langer zoo meer zijn natuurlijken grondslag en zijne physische eenheid. En er is niet ten onrechte gezegd, dat het land de natuurlijke sfeer van de familie, maar de stad er de natuurlijke vijand van is.

Toch is dit alles nog lang het ergste niet. Het gansche moderne leven is eene macht, die het huisgezin afbrokkelt en inkort. De arbeid neemt den man en soms ook de

vrouw en de kinderen zoo in beslag, dat ze des avonds eerst laat en vermoeid in de woning terugkeeren, om haar des morgens weer vroeg te verlaten; er blijft geen tijd en geen lust over, om zich aan de gezelligheid, aan het kweeken van den familiezin, aan de opvoeding der kinderen te wijden; zelfs de Zondag is voor duizenden gezinnen tot een werkdag of tot een niet minder vermoeienden uitgaansdag geworden. De woningen, waarin man en vrouw en kinderen huizen moeten, zijn op het platteland en vooral in de steden, dikwerf zoo ellendig, dat zij alle gezelligheid en aantrekkelijkheid missen en liefst alleen als nachtverblijf dienst doen. Het vereenigingsleven, ten dienste van ontspanning en genot of ook ter behartiging van allerlei politieke en sociale belangen, breidde zich in zoo sterke mate uit, dat de uithuizigheid er op schrikbarende wijze door bevorderd wordt; menige man en vrouw komt na de volbrachte dagtaak alleen naar huis voor den maaltijd, om dan aanstonds tot laat in den avond en den nacht eene vergadering of eene meeting, een club of eene sociëteit te bezoeken. En de socialiseerende idee, welke in de lucht zit, werpt de vraag op, of het niet nuttelooze verkwisting van tijd en geld is, dat ieder huisgezin nog zijn eigen keuken en verwarmingstoestellen bezit, zijn eigen spijze bereidt en zijn eigen gastmalen aanricht. Het ware besparing van kracht en kosten, als eene centrale verwarming en eene gemeenschappelijke keuken in de behoefte van eene groote groep van woningen voorzag.

Werkelijk worden feestmaaltijden steeds meer uit de eigen woning naar de hotels en de restaurants overge-

bracht. En in Berlijn bouwt men reeds kazerne-woningen, waarin vele gezinnen hun onderdak vinden, eene centrale verwarming genieten en uit eene gemeenschappelijke keuken hunne spijzen ontbieden. Deze socialiseering van het huisgezin wordt dan wederom in de hand gewerkt door wat de »dienstbodenplaag" is genoemd. Menige jonge vrouw, die met een hart vol idealen aan de zijde van haar man haar nieuwe woning binnentrad, heeft spoedig al haar illusies verloren, als zij met de werkelijkheid van het leven kennis maakte en tot de ontdekking kwam, hoe moeielijk het is, aan het hoofd eener huishouding te staan. De klachten over vrouwen en dienstboden dagteekenen volstrekt niet eerst uit den nieuweren tijd; ze zijn zoo oud als de wereld. Maar zij worden heden ten dage toch luider aangeheven, omdat eenerzijds de vrouwen veel meer voor andere dingen dan voor de huishouding worden opgeleid, en omdat andererzijds de dienstboden naar eene andere sociale positie streven en haar dienst steeds meer in eene betrekking willen doen overgaan.

De ernstigste gevaren bedreigen het huisgezin echter van den kant der nieuwere theorieën over huwelijk en familieleven. Beide worden thans door velen als een verouderde vorm van samenleving beschouwd. De nieuwe maatschappij brengt naar hunne meening ook een nieuwen godsdienst en eene nieuwe zedeleer mede. Volgens deze nieuwe zedeleer bestaat er geen andere wet voor de vereeniging van man en vrouw, dan de vrije liefde, de ongebonden blinde hartstocht. Man en vrouw verbinden zich naar eigen willekeur, zonder dat zij met kerk of staat,

met God of zijn gebod eenige rekening behoeven te houden; zij komen bijeen en zij gaan uit elkander, naardat de begeerte van hun hart het hun ingeeft. Ook dient die verbintenis volstrekt niet meer, om kinderen voort te brengen en om die kinderen op te voeden tot burgers van het koninkrijk Gods of ook zelfs tot goede burgers van den staat. Want de voortplanting staat in hun eigen hand; zij hebben er over te beschikken naar welgevallen. Indien het hun bevalt, brengen zij kinderen voort; maar indien zij anders oordeelen, dan houden zij de voortplanting tegen, beperken het aantal kinderen naar willekeur, en verstikken het leven in den moederschoot. Wel is de natuur niet te veranderen, welke aan de vrouw den last van het moederschap oplegt en haar verplicht, om het kind een tijd lang na de geboorte te verzorgen; maar na den zoogtijd komen alle kinderen voor rekening van den staat, die er blijde mede moet zijn, dat hij om niet zooveel volkskracht ontvangt en de kinderen behoort op te voeden op ééne school en naar één model.

Want het ideaal, dat verwezenlijkt moet worden, is de gelijkheid; de vrouw moet zooveel mogelijk van de lasten van het moederschap en van de knechtschap van het huisgezin ontslagen worden. Zij behoort dezelfde rechten en plichten te hebben als de man en in dezelfde voorrechten van het staatsburgerschap te deelen. De staat is het eene ware huisgezin, en alle burgers zijn daar gelijkgerechtigde leden van. En deze theorieën dringen allengs uit de school in de practijk van het leven door. Er is niets aan te doen, zoo sprak iemand niet lang geleden, het oude huwelijk is niet meer te handhaven; stil en ongemerkt maakt de

evolutie voor het vrije huwelijk en de vrije liefde baan. En werkelijk schrijdt de emancipatie hoe langer hoe verder voort; het geboortecijfer daalt in schier alle beschaafde landen, met name in Frankrijk en de Vereenigde Staten van Amerika; de echtscheidingen nemen op onrustbarende wijze toe en worden door wetgeving en rechtspraak hoe langer hoe gemakkelijker gemaakt. Het geslachtsleven werpt den eenen na den anderen band van zich af.

Toch, hoe droef dit alles ook zij en welke inspanning het ook kosten moge, om op te roeien tegen den stroom van den tijd, Christenen mogen hun gedrag niet laten bepalen door den geest der eeuw, maar hebben zich te richten naar den eisch van Gods gebod. Al bleven zij dan ook gansch alleen staan, gelijk de geschiedenis hen daartoe zoo menigmaal heeft verplicht, in eigen woord en daad hebben zij te toonen, welk een onwaardeerbare zegen in huwelijk en gezin aan mensch en maatschappij, aan kerk en staat door God is geschonken. Maar zij kunnen zich ook bemoedigen door de gedachte, dat de strijd voor de eere en de welvaart van het huisgezin een edele strijd is en de belofte der overwinning in zich draagt. God heeft het huisgezin niet voor niet in de menschheid en bij alle volken laten voortbestaan; elk gezin, dat gebouwd, en elk kind, dat geboren wordt, is een bewijs, dat zijne bedoeling met het menschelijk geslacht nog niet is bereikt, dat zijne lankmoedigheid nog niet geëindigd en zijne genade nog niet uitgeput is. Daarom is het leven nooit zoo consequent, als de theorie volgens de redeneerkunde eischen zou. Het gaat niet altijd langs een hellend vlak naar beneden, maar er komt menigmaal stilstand en

omkeer. Op ebbe volgt vloed; op actie reactie; bandeloosheid wekt weder de behoefte aan macht en gezag.

Volkomen onwaar is het dan ook, dat de geschiedenis een evolutieproces is, waarin alles willoos en machteloos wordt medegevoerd. De mensch moge in menig opzicht van zijne omgeving afhankelijk zijn, en door natuur, geboorte, opvoeding enz. in zijn denken en handelen bepaald worden; hij is toch meer dan een product der maatschappij, hij is eene eigene, zelfstandige persoonlijkheid, en werkt zijnerzijds door zijn wil ook weder op de omgeving in. De wil van den mensch, inzonderheid als hij door de rede en het geweten, door het woord en het gebod Gods zich leiden laat, is niet machteloos, maar vertegenwoordigt eene onverwinlijke kracht in de wereld; hij legt de natuur aan banden, bedwingt den hartstocht en hervormt de maatschappij. Scheppen kan de mensch niet; de grondslagen der maatschappij zijn eens en voor goed door God zelven gelegd; maar op die grondslagen kan hij voortbouwen en herstellen wat herstelling behoeft. Aan hervorming van mensch en gezin en maatschappij mag dus nimmer gewanhoopt worden; al zou de moderne mensch eraan vertwijfelen, de Christen mag aan deze moedeloosheid zich niet overgeven, omdat de waarachtige godsvrucht de belofte heeft van dit en van het toekomende leven.

Tegenover de schaduwzijden der hedendaagsche maatschappij ontbreken dan ook de lichtzijden niet. Reeds dit is van belang, dat veler oogen voor de gevaren, waaraan het huisgezin blootstaat, zijn opengegaan, en dat er allerwege krachtige pogingen worden aangewend, om het familieleven te beschermen en voor den ondergang te

bewaren. In alle landen en onder verschillende richtingen zijn er mannen en vrouwen opgestaan en vereenigingen en corporaties gevormd, die zich ten doel stellen, om door hervorming van onderwijs en opvoeding de kinderen voor hun toekomst voor te bereiden, om de knapen en jongelingen voor de verleiding te behoeden, om gehuwde mannen op hun zondigen weg tegen te houden, om de eer der vrouw te beschermen, den handel in blanke slavinnen te bestrijden, de huizen van ontucht terug te dringen, om verlorenen te zoeken, gevallenen te redden, ongehuwde moeders en ouderlooze kinderen steun en hulp te bieden Het is hier de plaats niet, hoe uitlokkend het zijn moge, om alles te beschrijven of op te sommen, wat op dit gebied tot stand is gebracht en nog altijd verricht wordt. Maar het woord van Wichern heeft weerklank gevonden in veler gemoed: er is eene reformatie of liever nog eene regeneratie noodig van al onze inwendige toestanden door nieuwe en vernieuwde daden van ons geloof en van onze liefde. De gemeente van Christus behoort het te verstaan, dat niet alleen het geloof, maar ook de liefde haar gave en haar roeping is.

De arbeid der beschermende en reddende liefde wordt niet, gelijk sommigen wel hebben gemeend, op den achtergrond gedrongen of zelfs overbodig gemaakt door de sociale en politieke werkzaamheid, welke in latere jaren ter hand genomen is. Uitwendige verbetering is, hoe wenschelijk ook, iets gansch anders dan inwendige vernieuwing. Tot dit laatste is alle sociale en politieke hervorming onbekwaam. De staat is niet de sfeer van de liefde, maar van het recht; hij predikt het Evangelie niet, maar hand-

haaft de wet. Nooit kan hij daarom de taak van het huisgezin overnemen of vervangen; hij is geen vader of moeder, die aan zijne burgers voedsel en kleeding en woning, werk en loon, onderstand en pensioen te verschaffen heeft. De staat onderstelt het huisgezin en evenzoo de maatschappij, welke beide vóór hem bestonden, hun eigen leven leiden en door eigene wetten worden beheerscht. Wie van den staat de behartiging van die belangen eischt, voor welke gezin en maatschappij en kerk te waken hebben, ondermijnt de zelfstandigheid van deze levenskringen en roept eene hulp in, welke op den duur gevaarlijker zal blijken dan de kwaal.

Maar terwijl de staat de vrijheid en eigenaardigheid van deze terreinen des levens te eerbiedigen heeft, heeft hij zelf eene bijzondere en verhevene roeping. Als dienaresse Gods heeft de overheid te zorgen, dat de rechten van gezin en maatschappij, van ieder burger en van elken kring, erkend, beschermd en bij conflict in den weg der gerechtigheid gehandhaafd worden; en heeft hij dientengevolge al zulke algemeene voorwaarden in het leven te roepen, waaronder alle burgers, in den kring, waarin God hen geplaatst en overeenkomstig het gebod, dat Hij hun gegeven heeft, hunne bijzondere taak vervullen en aan hunne bestemming beantwoorden kunnen. Daaruit vloeien dan ook eigenaardige verplichtingen voort, aan welke de overheid ten opzichte van het huisgezin heeft te voldoen. Zij kan het huisgezin niet scheppen en niet onderhouden, zij heeft er niet eigendunkelijk eene wet voor vast te stellen, en mag het nog veel minder onderdrukken en tegenwerken.

Haar taak is het, om de levenswet te ontdekken, waaraan het huisgezin krachtens zijne natuur en de door God gestelde ordening onderworpen is, en deze wet te erkennen, te beschermen en te handhaven. En dan werkt de staat op krachtige wijze, door zijne wetgeving op huwelijk en echtscheiding, eigendom en erfenis, werktijd en zondagsrust, vrouwen- en kinderarbeid, publieke eerbaarheid en vele andere dingen meer, tot den welstand en den bloei van het huisgezin mede. Het ideaal voor den staat is niet, dat hij zelf alles doe, maar dat hij aan elk burger en aan alle maatschappelijke levenskringen de gelegenheid verschaffe, om ieder op eigen terrein het zijne te doen.

Van deze taak tot bescherming van het huisgezin, wordt de overheid zich thans, althans ten deele, bewust. En zelfs in radicale en socialistische kringen, waar men het niet verwachten zou, gaan er in den laatsten tijd stemmen op, die voor de bevestiging van het huisgezin pleiten. Jarenlang werd door Marx en zijne volgelingen de gedachte gekoesterd, dat de ontwikkeling der kapitalistische maatschappij de loonen voortdurend zou doen dalen, den arbeid van vrouwen en kinderen zou doen toenemen, en op die wijze allengs het huisgezin ontbinden en verwoesten zou. Langs dien weg verwachtte men dan verder, dat de vrouw, opgenomen als werkkracht in het groot bedrijf, hare volkomene bevrijding tegemoet zou gaan. Want als zij in dit grootbedrijf met den man in oeconomischen zin gelijk was gesteld, zou zij in de maatschappij diezelfde rechten zich veroveren, welke de man reeds lang bezit. Uit de »huisslavernij" van vroeger tijd zou zij,

door de »loonslavernij" van den tegenwoordigen tijd heen, in de maatschappij der toekomst hare volle onafhankelijkheid verkrijgen, niet alleen van den man en de huishouding, maar ook van hare kinderen; want reeds betrekkelijk korten tijd na de geboorte zouden dezen aan de gemeenschappelijke opvoeding vanwege den staat worden toebetrouwd. En na de verplichte dagtaak ontving zij dan, evenals de man, de gelegenheid, zich aan die bezigheden te wijden, welke zij zelve het aangenaamst vinden zou.

Maar ook aan deze verwachting van het socialisme heeft de evolutie der maatschappij niet beantwoord. De loonen zijn niet gedaald maar gestegen; de arbeid van vrouwen en kinderen is niet uitgebreid maar beperkt; en ook in de kringen der socialisten bleef de vrouw hare natuur en de moeder hare liefde voor de kinderen behouden. Zoo kwam er onder de volgelingen van Marx verdeeldheid over de vraag, of men aansturen moest op de volledige emancipatie der vrouw uit de zoogenaamde slavernij van man, huishouding en kinderen; dan wel of het streven erop gericht moest zijn, om de vrouw in de toekomst hoe langer zoo meer aan het gezin terug te geven. Het laatste gevoelen vond zelfs krachtige verdediging. Ook socialistische mannen hebben het beslist en onomwonden uitgesproken, dat het de eerste plicht der vrouw is, om voor haar huisgezin te leven, dat de zoogenaamde vrouwen-emancipatie met de vrouwelijke natuur ten eenenmale in strijd is, en dat ook in de toekomstige maatschappij, al is daar de productie der goederen eene zaak der gemeenschap geworden, het huisgezin en het familieleven moeten blijven bestaan.

De feiten leeren dan ook iets gansch anders, dan dat de evolutie noodzakelijk de ontbinding van het huisgezin medebrengt of medebrengen moet. Wel wordt het door ernstige gevaren bedreigd en staat het aan allerlei bestrijding bloot, maar het is plicht, om deze gevaren onder de oogen te zien, en roeping, om alle vijandige macht, die den grondslag der familie ondermijnt, op krachtige wijze te weerstaan. Ook valt niet te ontkennen, dat het huiselijk leven in den tegenwoordigen tijd vele gewichtige veranderingen ondergaat. Evenals in de gansche maatschappij privileges en standen, geboorte en adel meer en meer aan beteekenis verliezen en plaats maken voor de persoonlijke waarde van den individu, zoo komt in het familieleven elk lid veel vroeger en sterker dan eertijds tot persoonlijke zelfstandigheid en vrijheid. De oude patriarchale familie ontwikkelt zich meer en meer tot het moderne huisgezin, dat van natuur en plaats, van bodem en erf en van heel het feudale régime zich losmaakt. Men moge dit in vele opzichten betreuren; de stroom is niet te keeren, de ontwikkeling beweegt zich in de richting der persoonlijke vrijheid.

Het gezag van den man neemt steeds meer een redelijk en zedelijk karakter aan. De vrouw, door de nieuwe organisatie der maatschappij van velerlei arbeid, dien zij vroeger verrichten moest, bevrijd, krijgt meer behoefte aan een ruimer gezichts- en werkkring. De kinderen moeten thans veel vroeger dan oudtijds op eigen beenen staan en zich zelf een weg door het leven banen. De dienstboden streven ernaar, om haar dienst in eene betrekking te veranderen. Daar hangt tegenwoordig veel meer af van wat men zelf

is en wordt en doet, dan van de familie of den stand, waartoe men van nature behoort.

Maar uit dit alles mag men niet afleiden, dat het huisgezin langzamerhand verdwijnen en het familieleven te gronde zal gaan. De vormen mogen wisselen, het wezen blijft. Welke veranderingen de nieuwe maatschappij ook moge aanbrengen, de menschelijke natuur blijft onveranderd dezelfde. Man en vrouw verschillen thans en zullen in de toekomst evenzeer als vroeger verschillen in physische en psychische geaardheid, in neiging, geschiktheid en levenstaak. Men kan wel spreken van huisslavernij en mannentirannie, en der vrouw wel voorspiegelen, dat zij eerst waarlijk vrij zal zijn, als zij hare oeconomische zelfstandigheid heeft bereikt, maar negen tienden der vrouwen verkiezen die huisslavernij nog altijd verre boven den arbeid in een of ander bedrijf. Het klinkt wel schoon, dat de vrouw ook tijd moet hebben, om zich aan kunst en wetenschap te wijden. Maar dit lot blijft in elk geval slechts voor enkele vrouwen beschoren. Als de vrouwen oeconomische zelfstandigheid wilden bereiken, zouden zij in al die bedrijven moeten ingaan, welke thans door de mannen worden uitgeoefend. En die bedrijven zijn lang zoo aangenaam niet, als ze dikwerf worden voorgesteld; zij doen in eentonigheid, in zwaarte, in geestdoodende werking waarlijk voor den arbeid der vrouw in het gezin niet onder.

Als het er op aankomt, kan de vrouw nergens beter terecht komen dan in het gezin, aan de zijde van een man, die haar liefheeft, en omringd door hare kinderen, die zij verzorgt en opvoedt. Daar is hare natuur op

ingericht, daar ligt haar neiging heen, daarin vervult zij het best hare roeping en bereikt zij het meest hare bestemming. Er is dan ook geen dwazer eisch en geen onnatuurlijker dwang, dan aan de vrouw voor te stellen, dat zij in den toekomststaat hare kinderen na den zoogtijd aan de gemeenschap moet afstaan. De vrouw, bij wie de moederliefde het groote mysterie en de onuitputtelijke kracht van haar leven is, zal zich nooit op die wijze van hare kinderen laten scheiden; zij wil ze niet alleen voortbrengen, maar ook opvoeden, en blijft er aan gebonden tot in haar stervensure toe.

Deze natuurlijke en geestelijke banden tusschen man en vrouw, evenals die tusschen ouders en kinderen, zijn sterker dan de theorieën en utopieën, welke aangaande de menschelijke samenleving in den toekomststaat worden opgebouwd. En door de nieuwere ontwikkeling der maatschappij zijn zij eer versterkt dan verzwakt. Wel is waar zijn er hier en daar familiën, die, o.a. ook om van het getob met dienstboden ontslagen te zijn, in hotels gaan eten of leven; maar uit den aard der zaak zijn dit uitzonderingen, die nooit regel kunnen worden. En ook begint men hier en daar wel kazerne-woningen met ééne gemeenschappelijke keuken in te richten. Doch het is zeer de vraag, of deze proef slagen en bij velen navolging zal vinden. Waarschijnlijk zal het bij eene proefneming blijven; gelijk huwelijk en gezin een eigen vertrek of woning vereischen, zoo zal in den regel bij de eigen woning ook de eigen keuken niet kunnen ontbreken. Maar zelfs, als zulk eene gemeenschappelijke keuken voor eene kleinere of grootere groep van gezinnen in enkele steden regel mocht worden, zou daarmede het

gezinsleven toch evenmin in zijn wezen aangetast zijn als door de velerlei socialiseeringen van den arbeid, welke de nieuwe maatschappij ons te aanschouwen geeft. In het gezin wordt thans lang niet meer die arbeid verricht, welke vroeger daarin plaats vond. De vrouw behoeft thans niet meer te spinnen en te weven, te wasschen en te strijken, kleeren te maken en brood te bakken, gelijk in vroeger dagen elk gezin op die wijze in eigen behoefte moest voorzien; en water en licht worden thans in alle plaatsen van eenige beteekenis door eene gemeentelijke leiding aan alle gezinnen verschaft.

Maar dat alles is aan het gezinsleven meer ten goede gekomen, dan het er afbreuk aan heeft gedaan. Want terwijl de band van het gezin aan de natuur losser is geworden, heeft die van de leden des gezins onderling aan sterkte gewonnen. De vrouw heeft minder arbeid voor de eigenlijke huishouding te verrichten; maar de grootere geriefelijkheid en reinheid, welke het huiselijk leven tegenwoordig eischt, en vooral ook de uitgebreider lichamelijke en geestelijke verzorging der kinderen, nemen te meer haar tijd en kracht in beslag. In het algemeen werken de stijging der loonen, de verhooging van den levensstandaard, de beperking van vrouwen- en kinderarbeid, de herleving van het huisgezin in de hand. Als in de toekomst de ontwikkeling der maatschappij dien gang kon nemen, dat de vrouw er niet meer bij behoefde te verdienen, omdat de inkomsten van den man genoegzaam waren, dan zouden de vrouwen over het algemeen niet een werkkring in de maatschappij gaan zoeken, maar veeleer met groote dankbaarheid en liefde tot hare huisgezinnen terugkeeren.

Bij dit alles komt nog het merkwaardig verschijnsel, dat er een vrij sterke terugtrek is uit de stad naar het land. Jaren aaneen werd het platteland ontvolkt en trokken groote scharen naar de steden heen; daar was, beide arbeid en genot, in overvloed te vinden. Maar de vette jaren zijn voorbijgegaan en hebben velerlei teleurstelling en ontevredenheid nagelaten; de armoede is in de steden veel grooter dan op het platteland, en de werkeloosheid is er een telkens terugkeerend, allerbedroevendst verschijnsel. De eischen, welke de moderne beschaving aan de steden stelt, maken het leven steeds duurder en doen de belastingen, schier van jaar tot jaar, stijgen. De woningen zijn er menigmaal klein en ongerieflijk, verstoken van licht en van lucht. Gezelligheid is er veel minder dan in kleine plaatsen; de groote steden zijn niet ten onrechte het graf der gezelligheid genoemd.

Tegen al die schaduwzijden wijken de lichtzijden terug; zelfs het genot, dat er te smaken valt, is dikwerf onrein en laat in het hart eene groote leegte na. Zoo is er allengs eene begeerte ontwaakt naar de rust en den vrede van het landleven; men wil de drukte, het rumoer, de beweging van de groote steden uit, om weer tot zichzelf te komen, en dat stille genot te smaken, hetwelk alleen de natuur en de huiselijke kring verschaffen kunnen. Het wordt weer als een gemis gevoeld, dat men in de stad altijd tusschen de muren opgesloten zit en nooit ruim en vrij de frissche lucht van land en zee genieten kan. Door stadsparken en speeltuinen tracht men eenigermate in die behoefte aan de natuur te voorzien; voor kinderen in de vacantie, voor kranken en zwakken en ouden van dagen

zoekt men in het land een toevluchts- en een herstellingsoord. Industriëele ondernemers vestigen hunne fabrieken, en werklieden zoeken hunne woning buiten de grenzen der stad; gegoede familiën bouwen of huren voor een gedeelte of voor het gansche jaar hunne landhuizen en villa's.

En in die woningen verlangt men weer naar een eigen stijl en naar een eigen meubilair. De eentonigheid en eenvormigheid van het moderne leven begint zoo te vervelen, dat er in de kunst eene diepe zucht naar oorspronkelijkheid opgaat. Men heeft van de overladen ornamentiek meer dan genoeg, en dorst weer naar waarheid. De oververzadigheid der cultuur wekt een honger naar de natuur. De stad wordt meer en meer een »businesscity", waar men in grooten haast zijne zaken verricht, maar die men daarna zoo spoedig mogelijk ontvlucht, om buiten op adem te komen, te herleven en te genieten, stil en diep. Tegen het socialisme komt allerwege het individualisme in verzet. Marx maakte voor Nietzsche plaats.

Ook de veranderingen, die er in de dienstbetrekking, in de opvoeding der meisjes en in het privaat bezit plaats grijpen, wijzen niet op eene ontbinding van het huisgezin. De dienstboden worden zichzelf bewust en treden met een uitgewerkt program van eischen tegenover hare vrouwen op. Hoe lastig en onaangenaam dit dikwerf wezen moge, daar is toch zeker niemand, die in het afgetrokkene de redelijkheid en billijkheid van al die eischen ontkent. Ook hier moet men voor generalisatie zich wachten; daar zijn altijd goede en kwade huis-

vrouwen, en ook goede en kwade dienstboden geweest; in het eene huisgezin is de dienst aangenamer en voordeeliger dan in het andere, en de eene dienstbode is van de andere in bekwaamheid en dienstvaardigheid grootelijks onderscheiden. Het socialisme heeft voor al deze verscheidenheid in het maatschappelijke leven geen oog, het kent maar twee klassen: aan de eene zijde de huisvrouwen, die altijd rijk en tiranniek zijn, en aan de andere zijde de dienstboden, die altijd arme en ellendige slavinnen zijn. Door deze onwaarachtige tegenstelling sticht het socialisme ontzaglijk veel kwaad, stookt het vrouwen en dienstboden hoe langer hoe meer tegen elkander op, en verleidt het sommigen, om geheel aan den anderen kant plaats te nemen en alle schuld van de vrouwen af te schuiven en op de dienstboden te werpen.

Doch dat ware even eenzijdig; er moet volmondig worden toegegeven, dat de dienstboden in vele gevallen recht van klagen hebben en billijk op een hooger loon, op meer vrijen tijd, op betere huisvesting en op vriendelijker bejegening aanspraak mogen maken. De huisvrouwen moeten hiermede rekening houden; zelfs niet eerst door dwang, maar uit zichzelve, krachtens hare Christelijke roeping, moeten zij aan billijke eischen voldoen; en als de dienst hoe langer zoo meer het karakter eener contractueele betrekking verkrijgt, hebben zij zich te schikken naar de omstandigheden en aan de nieuwe toestanden zich te gewennen. Met de oude verhouding verdwijnt dan wel veel liefs en hartelijks, dat menigmaal in den omgang tusschen vrouwen en dienstboden voorkwam. Maar de patriarchale familie is voorbij, en de nieuwe regeling komt

aan de intimiteit van het huisgezin en aan de verheffing van den dienstbaren stand ten goede.

Zelfs als de dienstboden het zoover mochten brengen, dat zij evenals de juffrouwen op een kantoor of in een winkel enkele bepaalde uren van den dag in het huisgezin haar werk kwamen verrichten, dan zou dit voor het huiselijk leven alleen ten gevolge hebben, dat het een kleiner en daardoor een nog meer aaneengesloten kring ging vormen. De oude idee, dat het gezin uit veel meer andere personen dan de ouders en de kinderen bestond, verdween dan geheel, maar de band van huwelijk en bloedverwantschap zou er nauwer door aangehaald en het gevoel van geestelijke saamhoorigheid zou er door versterkt worden. Aan de andere zijde zouden de dienstboden bij de nieuwe regeling zeker aan zelfstandigheid, vrijheid, persoonlijkheid winnen; maar de »betrekking", waarin de dienstboden haar dienst willen doen overgaan, zou zonder twijfel aan de huisvrouwen het recht geven, om hooger eischen dan tot dusverre te stellen, en zou toch ook in het wezen der zaak voor de dienstboden het karakter van een dienst blijven dragen.

Men moet niet vergeten, dat het huisgezin thans menigmaal voor de dienstboden eene school is, waarin zij zelven voor het huiselijk leven worden opgevoed. Niet zelden komen zij thans in haar dienst zonder eenige bekwaamheid, moeten zij door de huisvrouwen met veel geduld en wijsheid in de vele kleine geheimen van huishouding en keuken worden ingeleid. Maar als de dienst van den kant der dienstboden meer en meer als eene betrekking wordt opgevat, dan doen zij daarmede

vanzelf, of zij het willen of niet, ook de eischen stijgen, die aan het vervullen van zulk eene betrekking verbonden zijn. Misschien komt het dan nog zoover, dat bij de indiensttreding het diploma van eene huishoudschool of kookschool moet worden overgelegd; waarom zouden dienstboden op den regel, dat heel de wereld examineert of geëxamineerd wordt, op den duur eene uitzondering blijven maken?

Maar hoe deze ontwikkeling ook plaats hebbe, de betrekking, waarbij de dienstboden een bepaald aantal uren van den dag voor een vast loon haar programmatisch omschreven werk in het huisgezin kwamen verrichten, zou aan het huiselijk leven geen afbreuk doen, en ook in zichzelve altijd het karakter van een dienst blijven dragen. En dat moeten de dienstboden toch blijven bedenken, bij al de hervormingen, welke zij voorstaan. Laten zij 's morgens niet vóór een vastgesteld uur den arbeid behoeven te beginnen, en laten zij hem des namiddags of des avonds op een evenzoo vastgesteld uur mogen eindigen en dus veel meer vrijen tijd dan vroeger ontvangen; in de uren, waarin zij hare betrekking vervullen, zijn en blijven zij in dienst. Daar is geen hervorming denkbaar, waardoor deze dienstverhouding veranderen zou; wie anders zegt, leeft in een droomwereld, rekent met de werkelijkheid niet en misleidt de schare, al is het misschien ook te goeder trouw. In de dagen en uren van dienst blijft de verhouding tusschen heeren en dienstknechten, tusschen vrouwen en dienstmaagden *wezenlijk* dezelfde, als de Schrift ze ons teekent. Gelijk de directeur in de fabriek, de handelsman op het

kantoor, de koopman in den winkel enz., zoo blijft de vrouw in het huisgezin het hoofd harer dienstboden.

Natuurlijk is in al deze levenskringen het gezag naar den aard der betrekking gewijzigd, maar het blijft overal in zijn wezen bestaan. In het huisgezin berust over de huishouding het zeggenschap bij de vrouw, en niet bij de dienstboden. Dat is haar recht niet alleen, maar ook haar plicht. Het is de roeping der vrouw, om over de gansche huishouding, ook in de keuken, haar oog te laten gaan, alle verkwisting, oneerlijkheid en diefstal met kracht te bestrijden, en in de duizend kleinigheden des levens die orde te handhaven, welke ook voor het latere leven der dienstbode, als zij zelve in 't huwelijk treedt, ten rijken zegen kan zijn. De dienstboden mogen dus in het algemeen aanspraak maken op verheffing van haar stand; dit onvervreemdbaar recht der vrouw op de bestiering van hare huishouding moeten zij open en volmondig erkennen. Daar hangt de welvaart van het huisgezin, ook van het huisgezin der dienstbode, van af.

En als de hervorming, welke de dienstbodenwereld nastreeft, daartoe leiden mocht, dat de vrouw weer meer van dit haar recht en vooral van dezen haren *plicht* doordrongen werd, dan zou het huiselijk leven daar een groot voordeel van trekken. Thans is de vrouw, die in het huwelijk treedt, niet zelden tot het voeren der huishouding totaal onbekwaam; vanwege hare onkunde loopt zij aan den leiband harer dienstbode; om onaangename botsingen te vermijden, laat zij in de keuken en soms in heel de huishouding alles aan het dienstpersoneel over; alle band wordt verbroken, en huisvrouw en dienstbode

gaan ieder haar eigen weg, tot schade voor beide en voor heel het huiselijk leven. Van twee kanten wordt het gezag ondermijnd; de vrouw kan het niet handhaven, omdat haar de kennis ontbreekt, en de dienstbode eerbiedigt het niet, omdat het niet met verstand gepaard gaat en dus, wanneer het eene enkele maal gehandhaafd wordt, het karakter van willekeur aanneemt. Gezag nu is geene dwingelandij, evenmin in het huisgezin als in de maatschappij. De vrouw, die in de huishouding haar gezag wil handhaven, moet zelve in de eerste plaats daar op de hoogte van zijn; haar gezag moet met kennis, wijsheid, beleid gepaard gaan. Zij moet meesteres zijn in den goeden ouden zin des woords; dan wordt haar bestuur voor man en kinderen, voor heel de huishouding en ook voor de dienstboden een onwaardeerbare zegen.

Aan de opvoeding der vrouw wordt daarom tegenwoordig, en terecht, zeer groote aandacht gewijd. In vroeger tijd werd ze geheel of grootendeels verwaarloosd, maar thans staat ze in alle landen op den voorgrond. Wat in alle kringen der maatschappij valt waar te nemen, is ook in de vrouwenwereld te bespeuren; er is een krachtig streven naar vrijheid en zelfstandigheid ontwaakt. De vrouw, die dikwerf al te zeer werd achteruitgezet, is tot bewustzijn van zichzelve gekomen en eischt eene plaats voor zich in de maatschappij, indien niet in stede van, dan toch als gelijkgerechtigde naast den man. Overal neemt het aantal vrouwen, dat buiten het eigenlijke huisgezin in beroepen en bedrijven arbeidt, schier van jaar tot jaar toe. Uit de lagere standen der maatschappij begeven de vrouwen zich zoo spoedig, als de wet het

maar veroorlooft, naar de fabrieken, en geven daaraan de voorkeur boven den minder loonenden dienst in het huisgezin. De vrouwen uit den kleinen burgerstand zoeken eene betrekking bij het onderwijs, de ziekenverpleging, de post, de telegraphie, het spoorwezen, op bureaux, kantoren, winkels. Uit de welgestelde kringen bereidt menige vrouw zich voor eenig vak van wetenschap of kunst voor. En altijd luider klinkt de eisch, dat alle beroepen, bedrijven en ambten en al de scholen, die tot opleiding daarvoor dienen, even ruim en gemakkelijk voor de vrouw als voor den man worden opengesteld. Zelfs zijn er niet weinigen, die verklaren, dat er geen einde aan den strijd zal komen, voordat de vrouw in alle opzichten in gezin en maatschappij, in kerk en staat, sociaal, politiek en oeconomisch met den man op dezelfde lijn is gesteld.

Onder de Feministen zelven bestaat er echter niet gering verschil. Sommigen deinzen voor geene gevolgtrekking terug en stellen als eisch, dat ook het huwelijk en het huisgezin, gelijk wij die tegenwoordig kennen, in de toekomst verdwijnen. Anderen zijn meer gematigd, bewandelen niet den weg der revolutie maar der evolutie, en hopen, dat binnen de grenzen van huwelijk en huisgezin de vrijheid en gelijkheid van de vrouw tot stand moge komen. En onder de vrouwen, die eene betrekking zoeken, is het aantal zeer groot van haar, die erkennen, dat de vrouw eigenlijk in het huwelijk en in het huisgezin, in de opvoeding der kinderen en in het bestuur der huishouding hare bestemming vindt, maar die, omdat zij in de tegenwoordige maatschappij op zulk eene toekomst niet rekenen kunnen, het zekere voor het

onzekere kiezen en zich een eigen weg door het leven trachten te banen. Deze laatste hebben aanspraak op sympathie en steun.

De eigenlijke, hartgrondige Feministen zijn weinige in aantal; hun ijver voor politieke en oeconomische gelijkstelling van de vrouw met den man vindt bij de gehuwde vrouwen zeer zwakke instemming; als de wet aan de vrouwen het stemrecht toekende, zou het gevolg zijn, dat de meesten zich toch, evenals trouwens nu reeds duizenden mannen, van het stemmen onthielden. Ook de vrouwen, die voor een vak van wetenschap en kunst zich voorbereiden, vormen een betrekkelijk klein getal, en het is niet waarschijnlijk, dat zij de mannen verdringen of hun eene schadelijke concurrentie aandoen zullen. Maar de groote moeilijkheid van het vrouwenvraagstuk ligt in die vele dochters uit den burgerstand, die wel zouden willen, maar misschien niet kunnen huwen, en daarom in de maatschappij een terrein van werkzaamheid zoeken. Voor deze dochters is het ondragelijk hard, niet te mogen zeggen, wat de wensch is van haar hart, in de ouderlijke woning zich overbodig te gevoelen, telkens van heel de omgeving den indruk te ontvangen, dat zij best gemist kunnen worden, en dan lijdelijk te moeten afwachten, of er ook iemand komt, die haar zijne hand aanbiedt, en in het huisgezin een werkkring voor haar opent. Het is te verstaan en te billijken, dat zij uit zulk eene smadelijke, krenkende afhankelijkheid zich bevrijden en in eene of andere betrekking hare zelfstandigheid en haar waardigheid handhaven willen.

Wanneer men aan deze verklaarbare en rechtmatige

begeerte tegemoet komen wil, blijft het echter wenschelijk, om bij de opleiding der jonge dochters zoowel als bij de werkkringen, die men voor haar opent, zooveel mogelijk met de natuur en geaardheid der vrouw rekening te blijven houden. Deze natuur houdt den regel in, dat de vrouw eene hulpe zij voor den man en eene moeder voor hare kinderen. De vrouw, die ongehuwd blijft, zal dus nog het best hare bestemming kunnen bereiken en hare roeping vervullen, als ze zulk eene betrekking verkrijgt, die zooveel mogelijk met het huiselijk leven verband houdt. Men kan het geluk der vrouw wel zoeken in politieke, sociale en oeconomische gelijkstelling met den man. Maar men doet dan de natuur der vrouw geweld aan, maakt tusschen gelijkwaardigheid met den man en gelijkvormigheid aan den man geen onderscheid, en desorganiseert de maatschappij nog verder dan thans reeds het geval is. Niet in eene zoo ver mogelijk doorgetrokken verwijdering der vrouw van het huisgezin, maar in eene zoo ver mogelijk doorgezette terugleiding van de vrouw tot het huisgezin, moet de oplossing van het vrouwenvraagstuk gezocht worden.

Men mag n.l. niet vergeten, dat, al zijn de huwelijkskansen voor vele jonge dochters zeer onzeker geworden, toch van iedere honderd vrouwen boven de twintig jaren in ons vaderland altijd nog ongeveer vijf en negentig in het huwelijk treden en verreweg de meeste huwelijken ook met kinderen gezegend worden. Theoretisch en practisch blijft dus altijd de bestemming van de vrouw in het huisgezin liggen. Wanneer men echter de vrouwen opleidt in dezelfde scholen en voor dezelfde betrekkingen als de mannen, dan

houdt men noch met hare natuur noch met de eischen der practijk rekening. En men werkt in dien zin de desorganisatie der maatschappij in de hand, dat zulke vrouwen, als zij later toch boven verwachting in de gelegenheid worden gesteld om te huwen, òf beide, de betrekking en de huishouding zoeken te combineeren — hetgeen in de meeste gevallen eenvoudig onmogelijk is; òf ter wille van de betrekking het huwelijk prijsgeven — hetgeen in de meeste gevallen met de neiging van haar hart in strijd is; òf, gelijk gewoonlijk plaats heeft, heel de betrekking met hare zelfstandigheid en vrijheid zonder smart laten varen en met groote blijdschap zich verbinden aan den man harer keuze. Maar in dit laatste geval hebben zij met hare opleiding niet alleen veel tijd en geld en arbeidskracht verkwist, maar ook hoegenaamd geene voorbereiding ontvangen voor de groote taak van huisvrouw en moeder.

Deze overwegingen leiden tot de slotsom, dat de meisjes zeer zeker eene andere en betere opvoeding erlangen moeten dan vroeger het geval was, maar eene opvoeding, die met haar natuur en bestemming zooveel mogelijk rekening en verband houdt.

In de lagere school ontvangen zij hetzelfde onderwijs als de jongens en in dezelfde school; dit is volkomen in orde, omdat de lagere school den aan alle burgers gemeenschappelijken grondslag voor hunne ontwikkeling legt, en het onderwijs geeft in de jaren, die aan de puberteit voorafgaan. Maar tegen den tijd, waarop deze intreedt, is scheiding wenschelijk. De coëducatie, die langen tijd en van verschillende zijden aanbevolen is, heeft niet aan

de verwachting beantwoord; zij is schadelijk voor beide partijen. De meisjes hebben in het belang van haar physisch en psychisch gestel en met het oog op hare bestemming, eene andere opleiding dan de jongens van noode. Zij moeten overeenkomstig den eisch harer natuur voor de huishouding, voor het moederschap, voor de verzorging en opvoeding harer kinderen worden voorbereid. Welke algemeene vorming men haar, en tot zekere hoogte ook te recht, bijbrengen wille; nooit mag daarbij de bestemming der vrouw uit het oog verloren worden. Die enkele vrouwen, die later beslist aan eenig vak of beroep zich wijden willen, mogen haar eigen gang gaan, maar deze kleine minderheid mag den maatstaf niet vaststellen voor de opvoeding der groote meerderheid.

En ook al zijn er onder deze, die zich willen voorbereiden voor eene betrekking bij het onderwijs, bij de post, de telegraphie enz., ook om harentwil mag de opvoeding voor het huisgezin niet verwaarloosd worden. Want ten slotte komt deze toch ook aan dezulken ten goede, die zich voor eene of andere betrekking in de maatschappij voorbereiden; niet alleen, omdat zij feitelijk toch dikwerf in het huwelijk treden, maar ook omdat zij, op kamers of in een huisgezin levende, door de kennis van het huishouden, aan zichzelven en anderen gewichtige diensten bewijzen, en zich in velerlei opzicht en naar verschillende zijden nuttig maken kunnen.

Hoogst wenschelijk is het daarbij, dat deze kennis van de huishouding niet alleen theoretisch op de scholen, door eenig onderwijs in voedingsleer, kookkunst enz., geleerd maar ook practisch in het leven, bijv. door hulp in kinder-

bewaarplaatsen, weeshuizen, kinderhuizen enz. verworven wordt. Wij zijn nog ver af van den tijd, waarin deze wenschen in vervulling zullen gaan; er bestaat zelfs nog groot verschil over de wijze, waarop de meisjesscholen ingericht moeten worden. Maar er kan toch onder hen, die bij de opvoeding der dochters met hare bestemming als vrouw en als moeder rekening willen houden, geen twijfel bestaan over de richting, welke men in het algemeen bij die opvoeding te volgen heeft, want deze vindt haar uitgangspunt in de vrouwelijke natuur en haar vastigheid in de practijk en den eisch van het leven.

Te meer is zulk eene opleiding voor de huishouding in den tegenwoordigen tijd voor de vrouw noodig, wijl het huisgezin zelf tengevolge van allerlei omstandigheden daarin niet of slechts gebrekkig en ten deele kan voorzien, en omdat het toenemend gebrek aan dienstboden eene groote behoefte aan »lady-servants" schept, dat is aan zulke vrouwen uit den netten stand, die gedwongen zijn, in eigen onderhoud te voorzien, en die, in anderer gezin opgenomen, daar haar hulp in het huishouden verleenen. Waarschijnlijk zal in de toekomst zich langs dezen weg wederom een werkkring voor de ongehuwde dochters ontsluiten, die haar in een anderen vorm tot het huisgezin terugleidt en zeker boven vele andere betrekkingen de voorkeur verdient. Maar hoe dit alles zich ook verder ontwikkelen moge, de oplossing van het vrouwenvraagstuk ligt in het algemeen en voor verreweg het grootste gedeelte niet in de losmaking van, maar in den terugkeer tot het huisgezin.

Ten slotte, ook de ontwikkeling van het eigendoms-

begrip en van het privaatbezit leidt volstrekt niet vanzelf en met onafwendbaren dwang tot de ontbinding van het familieleven. Wel heeft er te dien aanzien eene merkwaardige verandering plaats, die nog lang niet haar einde heeft bereikt. De patriarchale familie bezat een gemeenschappelijk huis en erf; haar bezit bestond hoofdzakelijk in naturalia, in slaven, grond, vee, levensmiddelen enz., en ook in later tijd behoorden de lijfeigenen nog tot den bodem, waarop zij woonden, en gingen met dezen in andere handen over. Thans echter heeft het geld, dat vroeger slechts ruilmiddel en in zeer beperkte mate voorhanden was, alle andere bezittingen in de schaduw gesteld; van ruilmiddel is het vrucht en doel van den arbeid geworden; bij kapitaal wordt thans gewoonlijk aan geld gedacht.

Dit bracht een omkeer in heel het maatschappelijk vermogen en bezit, in de gansche maatschappelijke positie en waardeering mede. Tal van gezinnen bezitten hoegenaamd geen onroerend goed meer, zij hebben geen stukske land, geen huis, geen tuin, welke zij hun eigendom kunnen noemen; hun kapitaal bestaat alleen in eenige kleederen en meubelen, in het loon, dat hun wekelijks of bij de maand of het jaar wordt uitbetaald, en voorts in effecten en aandeelen. Aan deze verandering in het privaat bezit zijn donkere schaduwzijden op te merken. Het geld is n.l. terecht karakterloos genoemd. Het draagt in zichzelf geene zedelijke eigenschap en is uit zichzelf aan geen zedelijk doel gebonden. Het kan overal voor gebruikt worden, voor het goede maar evengoed voor het kwade, voor de bevordering van het koninkrijk Gods

maar evengoed voor steun van het rijk der duisternis; het kan tot dat alles gebruikt worden door iedereen, zonder onderscheid, door den beste en door den slechtste, en staat met zijne innerlijke waarde, met zijne persoonlijke, zedelijke hoedanigheden in niet het minste verband. En dat niet alleen, maar het geld vervalscht ook de waarden; het geeft aan iemand, die overigens aller verachting verdiend en ook ontvangen zou hebben, terstond eene maatschappelijke positie, die door allen geëerd wordt, het doet hem in eens stijgen in rang en stand, in eer en aanzien. Er ligt maar al te veel waarheid in de spreuk: het geld, dat rond is, maakt recht wat krom is en wijs dat dom is. Het geld verantwoordt alles.

Maar toch, de zonde zit niet in het geld; evenals de wijsheid, is ook het geld voor den mensch tot eene schaduw. Dat was het reeds in de dagen van den Prediker, maar dat is het heden ten dage in nog veel uitgebreider en dieper zin. Het geld heeft er n.l. in sterke mate toe bijgedragen, om den mensch vrij te maken uit zijne vroegere sociale afhankelijkheid; het heeft bewerkt, dat het vermogen der ouders niet uitsluitend aan den eerstgeboren zoon ten goede komt, maar onder de kinderen gelijkelijk wordt verdeeld; dat de lijfeigenen zijn losgemaakt van den grond, waarop zij woonden; dat de werklieden onafhankelijk zijn geworden van hunne heeren, schier ieder oogenblik verhuizen, en bij een ander patroon in dienst kunnen treden; dat de handel zich tot de gansche aarde uitbreiden kan; dat in één woord de mensch veel zelfstandiger tegenover de natuur is geworden.

Voorts is het aan het geld te danken, dat het vermogen

over een veel grooter aantal personen en gezinnen is verbreid, dan in vorige eeuwen. Wel is door het socialisme beweerd, dat het kapitaal zich hoe langer hoe meer in enkele handen zou samentrekken, maar de feiten logenstraften deze profetie. Integendeel, terwijl het maatschappelijk vermogen toeneemt, wordt het ook over een toenemend getal van eigenaars verdeeld; het blijft niet bij enkele magnaten, maar daalt in steeds lagere en uitgebreider kringen af; het cijfer der gegoede burgers daalt niet, maar stijgt; zelfs in de arbeiderskringen zijn de loonen gestegen en is de levensstandaard verhoogd; de welvaart, de geriefelijkheid en de genieting van het leven zijn in vergelijking met vroegere tijden op buitengewone wijze toegenomen onder alle standen en klassen der maatschappij.

En eindelijk, door het geld is voor alle menschen de mogelijkheid en de gelegenheid vermeerderd, om ten nutte van de maatschappij werkzaam te zijn. Zeker, in dezelfde mate is de kans vergroot, om van het geld misbruik te maken; het mamonisme, de geldzucht en de gouddorst is eene der ernstige kwalen van den tegenwoordigen tijd. Men kan van het geld zijn god, en door het geld van den buik zijn god maken. Maar datzelfde geld stelt ook in staat, om door aandeelen van een kleiner of grooter bedrag belangrijke ondernemingen te steunen, en den arbeid en de cultuur te bevorderen; om door kleine of groote bijdragen mede te arbeiden tot de zedelijke verheffing van de maatschappij, tot den bloei van kerken en scholen, tot de oefening van allerlei werken der barmhartigheid, tot de bevordering van het koninkrijk Gods. Dat is thans niet het voorrecht meer van enkele rijken, maar daar kan

tegenwoordig bijna ieder aan mededoen, ieder op zijne wijze en naar het vermogen, dat hem geschonken is.

En daarbij komt het nog meer op de hoedanigheid, dan op de hoegrootheid der gaven aan. Voor den natuurlijken mensch heeft het geld alleen eene quantitatieve waarde. Maar God rekent anders, Hij maakt het geld niet van de zedelijke hoedanigheid van zijn eigenaar los; Hij eischt verantwoording van alle vermogen, waarover Hij ons tot rentmeesters aangesteld heeft. En het penningske der weduwe heeft meer waarde in zijn oog, dan de gave uit den overvloed, omdat er de zelfopoffering in ligt en Hij er zelf zijn zegen aan verbindt. Voor den Christen bestaat er dus niet het minste recht, om het geld te verachten of te schelden op het kapitaal. De zonde zit in den mensch, niet in het geld, dat eene goede gave Gods is en tot nuttigen arbeid in staat stelt.

De gansche ontwikkeling, die het privaat bezit in de laatste eeuwen nam, wijst echter blijkens het gezegde niet op zijne afschaffing, maar op zijne bevestiging en uitbreiding. Trouwens, het privaat bezit is niet in de willekeur, maar in de natuur des menschen gegrond. Zeker heeft de overheid ook te dezen aanzien eene roeping; zij heeft bij het verwerven, beheeren en gebruiken van den eigendom regelen te treffen, welke de zonden inbinden en beteugelen. Maar in het algemeen is het hare roeging, niet om het privaat bezit af te schaffen, maar om het te beschermen. Want het privaat bezit is niet een recht, dat de staat gegeven heeft, maar het is een onvervreemdbaar recht van den mensch zelf. Ieder mensch heeft het recht, om zich in den weg van het gebod Gods,

overeenkomstig de wet, die Hij daaraan gesteld heeft, een vermogen te verwerven. Dat is zijn recht en tevens zijn plicht. Want een mensch is van het dier onderscheiden. Een dier grijpt, wat het nemen kan, om daarmede in zijne behoeften te voorzien. In den nacht treedt het gedierte des wouds uit, de jonge leeuwen, brieschende om eenen roof en om hunne spijze van God te zoeken; de zon opgaande, maken zij zich weg en liggen neder in hunne holen.

Maar dan gaat de mensch uit tot zijn werk, en naar zijnen arbeid tot den avond toe. Zijne werken zijn geene werken der duisternis en des roofs, maar werken des lichts en van eerlijken arbeid. Hij steelt en hij rooft niet, maar hij arbeidt, om te eten en te leven; zijne eere en zijn voorrecht is het, om te leven uit het werk zijner handen, om in zijne menigvuldige behoeften te voorzien door datgene, wat hij zelf door eerlijken arbeid, en waarop hij dus een zedelijk recht verworven heeft. Zelfs door het socialisme wordt dit recht van den bijzonderen eigendom nog erkend, inzoover het in den toekomststaat onderscheid wil gemaakt hebben tusschen voortbrengings- en gebruiksmiddelen, en het loon wil uitbetaald hebben naar ieders verdienste.

Het dwaalt echter daarin, dat het ook hier de rijke verscheidenheid der maatschappij uit het oog verliest en de abstracte theorie huldigt, dat er een gemeenschappelijke maatstaf voor allen arbeid bestaat, waarnaar deze in zijne uiteenloopende vormen rechtvaardig door de gemeenschap beloond zou kunnen worden. Dat kan geen mensch en geen staat. Ook in de verdeeling der goederen is, evenals in de gaven van ziels- en lichaamskracht, en niettegen-

staande het bederf, dat ook hier door de zonde ingedrongen is, een Goddelijk bestel te eeren, dat door ieder in onderworpenheid erkend en door niemand veranderd of verbeterd worden kan. Het gaat in deze bedeeling niet, niet uitsluitend en niet in de eerste plaats, naar verdienste, maar naar genade toe. Uit die genade leeft de gansche maatschappij; wie die genade bannen en allerwege door verdienste vervangen wil, bezorgt alleen aan het schrikkelijkst onrecht de heerschappij.

Maar, hoezeer het privaat bezit erkend en beschermd moet worden, tegenover de ontzettende zonden, die er misbruik van maken, dient de wet Gods gepredikt te worden, welke ook dat bezit aan zedelijke regelen bindt. De overheid heeft hier eene bescheidene en beperkte taak. Het voornaamste is, dat ieder mensch en elk gezin bij het streven naar privaat bezit zich in zijne conscientie aan het Goddelijk gebod gebonden gevoelt. Dat gebod roept tot den arbeid in het zweet des aanschijns, want wie niet werkt, die zal niet eten; maar het verplicht ook tot zulk eene verwerving, beheering en genieting van allen eigendom, als met de liefde tot God en den naaste in overeenstemming is. Ook het zesde gebod der zedewet vindt in de liefde haar beginsel, begrenzing en doel. Elke bestudeering van de maatschappij, van de verhoudingen, waarin zij bestaat, en van de goederen, welke zij verwerft, bezit en geniet, leidt terug tot de zedelijke grondslagen, waarop zij rust. En van deze zedelijke grondslagen vormen huwelijk en huisgezin den vasten, onwrikbaren hoeksteen.

Al de besproken verschijnselen bewijzen dus, dat het

huisgezin, hoe ook geminacht en bestreden, nog lang niet ten doode is opgeschreven. De vormen mogen wisselen, het wezen blijft. Het is eene instelling Gods, die ook in den toestand der zonde, niet door den wil des menschen, maar door zijne kracht gehandhaafd wordt. En het zal behouden blijven, zoolang de Goddelijke bedoeling met het menschelijk geslacht nog niet is bereikt.

Die bedoeling is den Christen uit de Schrift bekend. Voor hem teekent zich de toekomst gansch anders af dan voor dengene, die aan geen openbaring gelooft. Want buiten deze is ons de oorsprong, het wezen, de bestaansreden en ook de bestemming van het menschelijk geslacht ten eenenmale onbekend. En wijl wij zonder deze kennis niet leven en niet sterven, niet denken en niet arbeiden kunnen, wordt het Christelijk geloof door willekeurige gissingen en de Christelijke hope door ijdele verwachtingen vervangen. Men droomt dan van een toekomststaat, die door de evolutie vanzelf tot stand zal komen en waarin ieder gelukkig en tevreden leven zal. Maar het gaat daarmede, gelijk wanneer een hongerige droomt, en zie, hij eet, maar als hij ontwaakt, zoo is zijne ziel ledig; of gelijk wanneer een dorstige droomt, en zie, hij drinkt, maar als hij ontwaakt, zoo is hij nog mat en zijne ziel is begeerig.

De Christen weet van andere en betere dingen. Hij ziet niet met heimwee naar het verleden terug, want ook toen was het lang niet alles goud wat er blonk. Hij geeft zijn hart niet aan het heden, want zijn oog is ontsloten voor het lijden, dat onafscheidelijk is van den tegenwoordigen tijd. En hij phantaseert niet aangaande eene

volmaakte maatschappij, omdat in deze bedeeling de zonde altijd zal blijven heerschen en telkens weder al het goede bederven zal. Maar hij is verzekerd, dat de bedoeling Gods met het menschelijk geslacht desniettemin, in weerwil van en door allen strijd heen, bereikt worden zal. Menschheid en wereld toch, ze bestaan om de gemeente, de gemeente is er om Christus' wil, en Christus is Godes. In de Godsstad bereikt de schepping haar einddoel. Daar worden alle schatten saamgebracht, die door de menschheid in den loop der eeuwen onder bangen strijd verworven zijn; alle heerlijkheid der volken wordt daar vergaderd; en in de geestelijke vereeniging van Christus met zijne gemeente bereikt ook het huwelijk zijn einde.

Het werd ingesteld, opdat de heerlijkheid des Konings in de veelheid zijner onderdanen aan het licht treden zou. Indien het dit doel heeft bereikt, wordt hetzelf te niet gedaan. De schaduw maakt voor het lichaam, het symbool voor de werkelijkheid plaats. De geschiedenis van het menschelijk geslacht begon met eene bruiloft; zij eindigt ook met eene bruiloft, met de bruiloft van Christus en zijne gemeente, van den Heer uit den hemel en de Bruid van de aarde.

3059/24

Vereeniging ter bevordering van
Christelijke Lectuur.

BOEKBINDERIJ
BOUWERIKS
AMSTERDAM